

VIGILIA

1978
július

BODA LÁSZLÓ
ALKOTÓ LÉLEK

NYÍRI TAMÁS
BIZTONSÁG VAGY BIZALOM

HEGYI BÉLA
BESZÉLGETÉS BÁLINT ENDRÉVEL

SIMONE WEIL: **Ahol** elrejlük az Isten (II)

NAGY SZ. PÉTER: **Mészöly Miklós** kísérlete

HAITS GÉZA: **Szönyinél Zebegényben**

THURZÓ GÁBOR: **Elégia egy regényíróról**

KERÉNYI GRÁCIA: „**Felix Austria**”

HÉDERVÁRI PÉTER: **A Buddha-legenda és néhány
geológiai vonatkozása**

KERESZTURY DEZSŐ, SZÉKELY LÁSZLÓ, VASADI PÉTER
és SZABÓ MIKLÓS **versei**

Dancs József „útjai és állomásai” (Siki Géza) — Kodály Zoltán dalai (R. L.) — Tájé-
koztató — A Vigilia hírei — Zsinatutáni értelmező kiegészítő
Extraits: français, deutsch, english

7

Ára 12 Ft

BODA LÁSZLÓ	Alkotó lélek — — — — —	433
SIMONE WEIL	Ahol elrejlik az Isten (II.) (fordította <i>Reisinger János</i>)	438
NYÍRI TAMÁS	Biztonság vagy bizalom — — — — —	446
KERESZTURY DEZSÓ	Beszélgetések a küldetésről, Sokszor (versek) — —	455
VASADI PÉTER	Éji tekintet, Architektúra, Megtestesülés, Különbség (versek) — — — — —	464
NAGY SZ. PÉTER	„Csak ponttól pontig”. Mészöly Miklós kísérlete — —	465
KOVÁCS GÁBOR	Valaki más, Ház a tisztáson, Pillanatkép egy elválásról, Majd fúj a szél (versek) — — — — —	470
HÉDERVÁRI PÉTER	A Buddha-legenda és néhány különös, geológiai vonatkozása — — — — —	471
RUDNAI GÁBOR	Teremtés (vers) — — — — —	476
KERÉNYI GRÁCIA	Zarándokutak (II.) „Felix Austria” — — — — —	477
SZABÓ MIKLÓS	A csend szigetén (vers) — — — — —	485
HAITS GÉZA	Szőnyinél Zebegényben — — — — —	486
THURZÓ GÁBOR	Elégia egy regényíróról (Rónay György: A párdúc és a gödölye) — — — — —	489
RÓNAY GYÖRGY —		
WEÖRES SÁNDOR	Székely László költészetéről — — — — —	491
SZÉKELY LÁSZLÓ	Fohászkodás, Imádság szegénységért (versek) — — —	492
HEGEDŰS LÁSZLÓ	Regöly és környéke — — — — —	493
	A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
	Bálint Endrével (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	456

NAPLÓ

Siki Géza: Az öntudat lépcsőfokai — 495; *R. L.*: Kodály Zoltán dalai — 498; *Tájékozódás* — 499; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 502; A Vigilia hírei — 501; Zsinatutáni értelmező kisszótár a hátsó I. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY †

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 137-433. 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Epest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12,— Ft. Előfizetés: egy évre 140,— Ft, félévre: 70,— Ft, negyedévre 35,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024

ALKOTÓ LÉLEK

Az egyházi évben a húsvéti idő már a pünkösd felé tekint. Jézus szavai visszhangozzák be, aki a Vigasztaló eljövételét hirdeti meg a bizonytalan apostoloknak. Mert a feltámadás örvendetes tanúi egyben részesei egy különös búcsúzásnak is, amely lehangolja őket. „Az Atyához megyek” — mondja Jézus, de megígéri, hogy csupán látható jelenlétét függeszti fel. Egzisztenciális súlyú a mondata, amikor így szól: „Veletek vagyok minden nap” (Mt 28,20). Ez a rejtélyes jelenlét testileg az Eukarisztiában, lelkileg a Szentlélek eljövetele által realizálódik.

Az egyházi év húsvéti és pünkösd-i időszaka mellett, illetve azon túl különleges aktualitást biztosít a Szentlélek ihlető jelenlétének, ha azt korunk jelenségeit figyelve vizsgáljuk. Sok jel mutat arra, hogy Joachim a Fiore apát középkori jóslata beteljesül. Ő azt jövendölte — Papini figyelt föl erre —, hogy az egyház életében eljön majd a „Szentlélek korszaka”. Ennek a jelenben kettős előjelét tapasztalhatjuk. Egyfelől a teológiai tudatban kap egyre határozottabb megfogalmazást az „új pünkösd” eszméje. VI. Pál pápa néhány évvel ezelőtt azt nyilatkozta, hogy a krisztológiai és egyháztani reflexiók után „most a Szentlélek megújult tanulmányozásának és tiszteletének kell következnie”. Suenens bíboros így fogalmazza meg ugyanezt a felismerést: „elérkezett az óra, hogy ... jobban kidomborítsuk a Szentlélek helyét és szerepét” (ld. Vigilia, 1977, 217). Az egyház jelen életében főként a karizmatikus mozgalmak utalnak erre. Kulturális vonalon pedig (pedagógia!) a „kreativitás” divatos eszméje irányítja figyelmünket az „alkotó Lélekre”.

Mit jelent tehát az „alkotó Lélek” az egyházban? Hol találjuk meg „műveit”? S miként tudjuk megítélni, hogy azok valóban a Szentlélek ihlette megnyilvánulások? — Mivel korunkban jellemző és nélkülözhetetlen törekvés, hogy a teológia tanítását, illetve a Szentírás üzenetét a mai ember számára foghatóan és meggyőző módon közvetítsük, emberi élményeink megidézésével, analógiák segítségével kíséreljük meg a jelen kérdés összefüggő koncepcióba való beillesztését. Így próbálunk betekinteni a Szentlélek alkotó tevékenységének „műhelytitkaiba”.

EGY KIÁLLÍTÁS KÉPEI. A mai ember fogékony a kultúrára. S ez a fogékonyság nem csupán a városiakat jellemzi, akik számára a különféle kiállítások megtekintése oly könnyen hozzáférhető. A televízió jóvoltából a falusi ember is részese lehet annak az örömmek, amit a festmények, szobrok megtekintése jelent. A kéпкиállítás látogatója átéli a művekkel való találkozás élményét. Magában megállapíthatja, s ezt másokkal is közölheti: „Ez tetszik, amaz nem”; „Ez sikerült alkotás”; „Azt remekműnek érzem”. E fölemelő emberi élményt lehet alkalmazni az egyház-életére is, amelyben a Szentlélek munkálkodik.

Az egyházat persze nem volna szerencsés múzeumhoz vagy kiállítási teremhez hasonlítani. Templomhoz hasonlítható inkább. Ám kiállítást olykor templomban is rendeznek. S így a hasonlat már kevésbé sántít. Jézus maga mondta testéről: „Bontsátok le e templomot és én harmadnapra fölépítem” (Mk 14,58). Tekintsük tehát hitelesen ezt az analógiát Krisztus Titokzatos Testére, az egyházra nézve is. A hasonlat hatósugarában az egyház tanúságtevő tagjait egy kiállítás képeiként értelmezhetjük. S máris ott vagyunk a Szentlélek „tárlatán”.

A Szentírás tanítása szerint az ember Isten képre teremtetett (Ter 1,26). A bűn megrontja vagy egyszerűen nem engedi kiformálódni a bennünk rejtőző istenképet. Ebben az élő templomban Krisztus személye van a középponti helyen. Ő a centrum. Ő az utánozhatatlan remekmű. „Ő a láthatatlan Isten képmása” (Kol 1,15). A többi „kép” az, amit a keresztény emberek kibontakoztatnak magukban a kegyelem által. Ezek között — a megfelelő emberi közreműködés hiányában — vannak vázlatosak, rosszak, torzképek vagy félbenmaradottak. S vannak olyanok, amelyek egészen egyéni módon ugyan, mégis hasonlítanak a Krisztus-képhez; sikerült alkotások vagy — bár a maguk szerényebb lehetőségein belül — remekművek. Ezek a szentek. S itt nem csupán az elmúlt idők

kanonizált szentjeire gondolunk, hanem egyben „Isten mai tanúira” is, akikben az átlagosnál tisztultabban ragyog föl a megváltás kegyelmében restaurálva az Isten képeire formált ember. Ilyen értelemben buzdítja a híveket Pál apostol annak az „új embernek” fölöltésére, „aki teremtőjének képmására állandóan megújul” (Kol 3,10). A rómaiakhoz írt levél pedig megmondja, hogy mindez a Szentlélek által valósul meg az egyházban, arányosan a szeretet kibontakozásával; „mert Isten szeretete kiárad szívükbe a ránk árasztott Szentlélek által” (Róm 5,5). A megszentelt élet a kegyelem és az emberi akarat közös eredménye. Isten műve és az emberé. Isten részéről ez a Szentlélek sajátos küldetése (2 Tessz 2,13). S ez a megszentelt élet azokon az emberi személyeken keresztül hat ránk szuggesztív módon, akikben létformává lett az igazság meg a szeretet, s akik a Szentlélek különleges ajándékait kapták. Ők a kegyelem remekművei, a megszentelő Léleknek mintegy az alkotásai.

AZ ALKOTÁS MŰHELYTITKA. Amikor egy kép különösen megtetszik nekünk, amikor egy kiállítás nagy sikert arat, rendszerint fölmerül bennünk a vágy: megismerni a művészt, az alkotót. Ez már kevesebb ember számára válik lehetővé, mint a kiállítások megtekintése. Egy jól megírt könyv vagy egy hasznos műteremlátogatás azonban — például a rádió vagy a televízió segítségével — ezt is sokak számára hozzáférhetővé teszi. Ilyenkor általában az a kérdés szokott fölmerülni, hogy *mi a titka* a sikeres alkotásnak, illetve — ritkább esetben — a remekműnek? Az alkotók válaszából rendszerint az derül ki, hogy a tehetségen kívül nagyon fontos a szorgalom, és nem nélkülözhető az a bizonyos felhangoltság, amit ihletett állapotnak, vagy köznapibb nyelven „formának” mondunk. Érdekes dolog, hogy a vallási életben vagy a lelki életben is ez a három alapvető feltétel az, ami főleg a szentek életében megfigyelhető. Ebben a vonatkozásban tulajdonképpen a „Szentlélek műhelytitka” sem titok.

1. Vegyük mindjárt a *tehetséget*. Az ún. természetfölötti vallási élet, amit elsősorban a szenteknél figyelhetünk meg, nem nélkülözheti azt a sajátos tehetségi alapot, melyet a teológia a *Szentlélek ajándékaiban* jelöl meg. Ezek a kegyelmi adományok mindenekelőtt valami — hatásaiban megtapasztalható — különleges fogékonyságot adnak az embernek. A Szentírás lényegre tapintóan fejezi ki ezt a kegyelemre utalva: „érzék adott nekünk” (1 Jn 5,20). Ez az érzék Isten dolgaira vonatkozik, de az ember üdvösségével van kapcsolatban. Némelyeknél különleges finomsággal van meg ez az érzék, amely a szenteket mindig is jellemezte. Átala különleges módon fogékonyakká válnak Isten jelének megfigyelésére, üzenetének meghallására, s az üdvösség művének rendkívüli teljesítményeire (mint Szent Tamás mondja az emberfölötti — modo suprahumano — cselekvésre). Pál apostol szerint — érdekes szójáték! — az érzéki ember az, akinek ehhez nincs „érzéke” (vö. 1 Kor 2,14). A nagy tehetségeket az élet minden vonalán jellemzi a maguk területén megnyilvánuló különleges érzék (színérzék, zenei érzék, labdaérzék stb.). A kegyelmi életben tehát a Szentlélek ajándékai adják meg ezt a fogékonyságot. Izajás próféta szövege nyomán ismert a „hét ajándék”, mely az eljövendő Messiás személyére utal: „És rajta lesz majd az Úr Lelke: a bölcsesség és az értelem lelke, a tudás és az áhítat (jámberság) lelke, a jótanács és az erősség (bátorság) lelke, és eltölti őt az Úr félelmének lelke” (Iz 11,2-3).

A hetes számnak teológiailag nincs jelentősége. Szent Pál szövegeiben egészen kötetlenül történik utalás a különféle lelki adományokra, vagyis ajándékokra (vö. 1 Kor 12,4). Azt azonban könnyű kikövetkeztetni, hogy itt nem egyszerűen a kegyelem jelenlétéről van szó, hanem a *kegyelemen való élet hatásos, különleges kibontakoztatásáról*, amely az egyes tanúságtevőkben egyéni lelki tehetség formájában nyilvánul meg. „Egyik ugyanis a Lélektől a bölcsesség ajándékát kapja, a másik a tudás ajándékát ugyanattól a Lélektől, a harmadik meg a hitet kapja ugyanabban a Lélekben, vagy a gyógyítás ajándékát... a csodatévő hatalmat, a prófétalást... Mindezt azonban egy és ugyanaz a Lélek műveli, tetszése szerint ajándékozva kinek-kinek” (1 Kor 12,4-11; 27-28).

A természetes tehetségek velünk születettek. A kegyelmi ajándékok is ilyen jellegűek, azzal a jelentős különbséggel, hogy ezek a Krisztusban való kegyelmi „újjaszületés” eredményei. Kibontakozásuk mindkét esetben föltételezi a megfelelő emberi közreműködést.

2. A tehetség mellett tehát *szorgalom is kell*, amint azt korunkban oly sokszor hangsúlyozzák. A szorgalom az, amely kibontakoztatja a tehetséget. A kegyelmi életben sem mellőzhető az emberi erőfeszítés, a szüntelen edzés és készület. Ezért mondja Pál apostol: „Én is futok... mérem az ökölcspásokat... sanyargatom a testemet” (vö. 1 Kor 9,25-27). A szöveg az edzésben lévő sportolókra utal. Azok szorgalmát veszi hasonlatul a belső életre vonatkoztatva. Szent Ágoston pedig hangsúlyozza, hogy Isten nem üdvözíti az embert annak hozzájárulása nélkül (non te salvabit sine te), ami nyilván az emberi nagykorúság arányában kívánatik meg. A Szentlélek ajándékai mégsem a szorgalom jegyében kapnak szerepet, hanem annak inkább a gyümölcséket, amikor egyszerre megtörténik a belső megvilágosodás, és a személyiség lendületet vesz. Valami rejtélyes spontaneitás, könnyedség jelentkezik ilyenkor éppúgy, mint a nagy alkotóknál. A szorgalom azonban szükséges előfeltétel ehhez. A teológusok jellemző képpel világítják meg a különös fordulatot. Amíg a lelki életben a szorgalom a jellemző, addig az ember az evezőshöz hasonlít. A kegyelem jelenlétét szinte észre sem veszi. Amikor azonban „elragadja” őt a lélek, amely „ott fű, ahol akar” (Jn 3,8), az ember a vitorláshoz kezd hasonlítani, amely a kegyelem kedvező szelében gyorsan és erőfeszítés nélkül röpti őt előre az üdvösség célja felé. Vagy, hogy hűek maradjunk az alapdolgozathoz, olyan ez, mint a festő munkája, aki felkészülés és a sok kísérletezés erőfeszítései után egyszerre valami kegyelemszerű állapotba kerül és az alkotás szinte spontán könnyedséggel árad lényéből. Oly sokan vallottak és vallanak erről a belső tapasztalásról. Ez azonban már az ihlet rejtvénye felé mutat.

3. A tehetségek megfelelő megnyilvánulásához ugyanis nem nélkülözhető bizonyos *ihletett állapot*, amely élete egy-egy periódusában, néha igen tartósan, fölhangolja (mai szóhasználattal: „földobja”) a személyiséget. Hiszen hányszor van úgy, hogy a nagy alkotók belső életében bizonyos terméketlen periódus, „szélsend” áll be. Hiába a tehetség és a szorgalom. Egyszerűen „nem megy” a munka. Hiányzik a belső lendület, az ihletett állapot, az inspiráltság. Tulajdonképpen a zsenit is az inspiráció különbözteti meg a „talentumtól”, vagyis a nagy tehetségtől, de nem kifejezetten produktív embertípustól. Maga az ihlet voltaképpen az érzelmi-ösztönös „én” szublimált, tehát átszellemült kiáradása, manifesztálódása a tudatban, ha azt mélylélektanilag értelmezzük. Ha azonban valaki Isten dolgaiban, vallási vonatkozásban válik ihletetté, akkor azt hitünk szerint „a Szentlélek vezérli” (Róm 8,14). Ha pedig a jövedölés karizmájáról van szó. Péter apostol levelében azt olvassuk: „Emberi elhatározásból sohasem született jövedölés, hanem a Szentlélektől sugallva” (2 Pét 1,21). S a vitorlással kapcsolatban mondtak erre az ihletett állapotra jellemzők igazán. Egy másik hasonlat szerint a karizmák által különleges finomságú és jól felhangolt hangszerré válik az ember a Szentlélek kezében. A személyiség ugyanis valamiféle passzív, szenvedőleges állapotba kerül, s magasabb erők eszközének érzi magát. Így vall erről az állapotról a költészet tapasztalatai alapján Goethe is, összhangban a misztikusokkal. Már Pszeudo-Dioniziosz Areopagita VI. századi írásaiban föltűnik a később oly sokat idézett kifejezés: „patiens divina”. Ez a két szó a kegyelemszerű isteni ráhatás szenvedőleges befogadására utal. Prohászka pedig azt mondja a karizmatikus egyéniségekről, hogy azok mintegy „médiukai a Léleknek”. Az ún. „transzban levés” lelki állapotát legtöbbször a szerelemben élők át. A szentek és a misztikusok az Isten-szeretet „transz-állapotát” élik meg a mindennapok tevékeny szeretetlázától egészen az elragadtatásig. Az pedig köztudott, hogy az ihlet fölközozza a tehetségeket. Ilyen állapotban képes például a sportban a szerényebb képességű a tehetségesebbet, képzetebbet legyőzni. Ilyen állapotban képes az átlagember a teljesítményben ön maga fölé emelkedni, amint erről meglepő esetek tanúskodnak.

A Szentlélek ihlete nem tárgyasult művészi produktumokat, alkotásokat hoz létre. Legalábbis nem közvetlenül. Magát az emberi személyt emeli föl. A szentekben maga az ember válik kiemelkedő alkotássá, a kegyelem segítségével létrejött remekművé. Izajás és Pál apostol idézett szövegeiből érdemes kiemelni és röviden bemutatni azokat a személyi kvalitásokat, melyek a szentekben s a misztika nagy tanúiban tapasztalatilag is ellenőrizhetők. A kegyelmi inspiráció fölemeli a *mentális tehetségeket* (bölcesség, tudás, értelem). Ez gyakorlatilag úgy szokott jelentkezni, hogy az életnek az üdvösséggel kapcsolatos dolgaiban valami váratlan, nagy belső megvilágosodás éri az embert. Például

súlyos kimenetelű döntések „határhelyzeteiben” egyszerre fölismeri Isten akaratát, amely egyúttal a saját java, a tulajdon üdvössége. Mennyire jellemző a Bölcsesség könyvének idevágó mondata: „Ki ismerte föl valaha is akaratodat, ha te nem adtál neki bölcsességet és nem küldted el a magasból Szentlekedet” (Bölcs 9,17). Nem más ez, mint az intuitív látás a lelki életben, amely olyan jellemző tulajdonsága a nagy alkotó művészeknek is. — A másik az ember *érzelmi-akarati lényét hangolja föl*. Különösen jellemző ez az ihletett állapot az áhítatra, amely minden erőltettség és mesterkeltség nélkül hitelesen szellemíti át a személyiséget, például az imádságban vagy általában a liturgia cselekményeinél. Az áhítat Isten jelenlétéről való negragadottság a Szentlélek inspirációjában. Olyan, mint a művészetben az ihletett festés vagy az ihletett hegedűjáték, amikor valaki áhítattal játssza Mozartot vagy Bachot.

S persze messzire tévednénk a tapasztalati valóságtól, ha úgy képzelnénk, hogy ez a belső állapot állandó. A művészetben az alkotók éppúgy ismerik a lélek „sivatagi állapotát”, „szárazságát” és „sötét éjszakáit”, mint a misztikusok. Prohászka saját belső tapasztalataiból is jól tudja, mennyire „nem hord” bennünket állandóan „szárnyain a Lélek”.

A KRITIKUS ÉS A MŰ. A kiállítások élménye és a nagy alkotók vallomásai nem merítik ki azt a problémát, melyet az „alkotó Lélek” teológiailag vet föl számunkra. A műalkotás ugyanis szükségessé teszi a megfelelő esztétikai ítéletet. Nem elég kiváló művet alkotni, föl is kell azt ismerni és el is kell azt másokkal ismertetni. Lange-Eichbaum egyenesen lényegi vonásait látja a zsenialitásnak a társadalmi elismertségben (Genie-Ruhm). Gondoljunk csak Petőfi vagy József Attila alkotói jelentőségére, amely szinte elválaszthatatlan társadalmi visszhangjától. S meddig kellett erre várakozni a nagy látnok-festő, Csontváry műveinek! Hasonló jelenséget a Szentlélek alkotásainak „tárlatán” is tapasztalhatunk. A nagy szenteknél az emberi visszhang hatása nem mellékes. Jellemző például, mekkora visszhangot kelt Lisieux-i Szent Teréz „kis útja” a keresztény élet stílusát illetően. A Szentlélek ajándékai, illetve karizmái ezért is igénylik az emberi visszhangot, a megfelelő reagálást, mert nem a *l'art pour l'art* tökéletessé válást célozzák, hanem az emberi közösségben való tanúságtételt. József Attila mondta: „Nem csillogni akarok, hanem használni”. Vajon nem meglepő-e a hasonlóság, amikor Pál apostolnál ezt olvassuk: „A Lélek ajándékait pedig ki-ki azért kapja, hogy használjon vele?” (1 Kor 12,7).

Nem mellékes tehát, hogy — amint a művészetben — az egyház életében is meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól, az igazat a hamistól. Külső megjelenésében ugyanis első pillantásra nem mindig lehet megkülönböztetni az igazi szentet az álszenttől. S nem könnyű megkülönböztetni az igazi misztikát az álmissztikától sem, vagy az áhítatot a mímelt vallásosságtól. Az egyház életében mindig is nagy szerepe volt a „discretio spirituum”-nak, vagyis a „szellemek”, tehát a mentalitások megkülönböztetésének. Ezt egyébként maga Pál apostol is fontosnak tartja, sőt a Szentlélek adta karizmák között említi, mint „a szellemek elbírálását” (1 Kor 12,10). Tehát a Lélek adta tehetséget a Lélek adományának segítségével lehet fölismerni és kritikailag elbírálni is.

Hogy a tévedésnek ebben a tekintetben mekkora veszélyei lehetnek, arra jellemző, hogy olykor még egy Avilai Szent Terézia is bizonytalanságban volt: vajon Isten Lelke működik-e benne, vagy pedig valami démonikus sugallat hangját hallja? Ez tanúsítja elfogulatlan józanságát. Az egyház történetében pedig olyan eset is előfordult a múlt századi Itáliában, hogy egy vallási fantasztának, a félőrült, félzseni Lazzarettinek igen sok hívő embert, sőt köztük papokat és szerzeteseket is sikerült megtévesztenie, akik csatlakoztak hozzá. Holott a paranoid elme nyilvánvaló jeleit mutatta. Erről meg Lombroso írt századunk elején a *Genio e follia* című — oly sok vitát kavart — könyvében. Lazzaretti „új Krisztusnak” tartotta magát, „Dávid sarjának”, a „királyok királyának”. Nyíltan az egyház ellen és a papság ellen prédikált, hóbortos öltözetben járt, hadat gyűjtött híveiből, és az ellene szegülőket Isten villámaival fenyegette. Sokan mégis szentnek tartották. A „discretio spirituum” ajándéka nem minden papban és hívőben van meg. S vannak esetek, amikor egyáltalán nem könnyű megkülönböztetni a Szentlélek inspirálását és — például a vallá-

sos irányú emberi indulatokat. Még Claudelt is figyelmeztette egyik barátja és kritikusa, Charles du Bos, hogy ne tévessze össze indulatainak vallásos ki-töréseit a Szentlélek ajándékaival.

Ha fontos az egyházban, hogy a Szentlélek hitelesen karizmatikus tanúi legyenek, nem kevésbé fontos az sem, hogy ugyanazon Lélek adományából megfelelő kritikusai legyenek. S ez nem csupán a római kúriát érintő óhajítás. A művészet világában is nagyon jelentős igény, hogy a nagy alkotók értő kritikuskokra találjanak. Mert abból mindig komoly problémák adódhatnak, ha a kritikus kisebb kaliberű, mint az alkotó. Az egyházban ez a korukat meghaladó, jövőbe sejtő lángelmék és az őket megérteni képtelen, jóval kisebb látószögű kritikuskok konfliktusában jelentkezik, akiből hiányzik a „szellemek megkülön-böztetésének ajándéka”. Erről olyan méretű vallási lángelmék vallanak fáj-dalmasan, mint a sokáig mellőzött Newman, az indexre tett Prohászka és a meg nem értett Teilhard. Hogy bennük mégis a Szentlélek ajándékai hatottak, hogy ők — természetes emberi hiányosságaikkal együtt — mégis az „alkotó Lélek” tanúi a világban, azt műveik mellett magatartásukból ítélhetjük meg. A megítélésnek ugyanis van egy kritikailag igen jelentős — bár nem egyedüli — támpontja. Az a tény, hogy ők hűségesek maradtak Krisztus egyházához mellőzöttségükben is, amelyet aztán a megérdemelt rehabilitáció követett. A hozzájuk képest jelentőségben eltörpülő Döllinger viszont külön egyházat ala-pított sértődöttségében, minthogy neves tudós létére nem hívták meg az I. Va-tikáni zsinatra. Pedig nem kell külön karizma ahhoz, hogy átlagos hitbéli ismeretekkel is megállapíthassuk: a Szentlélek senkit nem inspirálhat Krisztus egyházának elhagyására. Ez ugyanis nyilván önellentmondás volna. Mert Isten országára szintén vonatkozik az, amit Jézus mond: „Ha egy ország meghasonlik, az az ország nem állhat fönn” (Mk 3,24). Meg kell tehát tudni különböztetni azt, akiből a „bor beszél”, azt, akiből „az érdek beszél”, azt, akiből „az örület beszél” és azt, akiből „az igazság beszél”. S ehhez nem ritkán külön adományra, *kriti-kusi karizmára* van szükség. Mert azzal, hogy valaki tagja például az „Isten bolondjai” nevű társaságnak, vagy valamely gyanús karizmatikus mozgalomnak, még nem biztos, hogy hiteles tanúja a világban a Léleknek s hordozója a valódi kegyelmi karizmának. Aki meg tudja különböztetni a „szellemeket”, vagyis a mentalitásokat, az bizonyos jelenségek ismeretében ennek épp az ellenkezőjéről győződhet meg. Suenens bíboros méltán védi meg az egyház tartózkodását a különböző látnokokkal kapcsolatban. Ezért van az is többek között, hogy az egyház senkit nem avat szentté még életében, hanem — mint az a művészet kritikájának legértekebb irányainál megfigyelhető — tiszteletben tartja a törté-nelmi távlatot, s ha kell később inkább rehabilitálja az igazi értéket. Mert a történelem előbb-utóbb igazolja a valódi prófétát és leleplezi a hamis prófétát.

Összegezésül hadd idézzük Schütz Antalt, aki így vall a Szentlélek ajándé-kairól: „Megadják a természetfölötti életben azt az érzéket..., melyet a termé-szeti életrendben a géniusz ad meg, azért olyan nagy a szerepük a szentek éle-tében és a misztikai élet minden fokán”. Ehhez csak annyit érdemes hozzátenni, hogy a jelzett ajándékok megtalálhatók a katolikus egyházon kívül is és az egyszerű keresztényekben is. Mert „a Lélek ott fű, ahol akar” (Jn 3,8). Egy kiállításnak, egy nagyszabású tárlatnak lehetnek szerényebb, kevésbé feltűnő, mégis becses darabjai. Csak szem kell hozzá, hogy ezt észrevegyük. S a II. Vatikánum egyházában ezt már jobban észrevesszük. Miről van szó? Arról, hogy a *Szentlélek ajándékai és ihletése nincs fönntartva a kiváltságos szenteknek, teológusoknak és misztikusoknak*. Amit ugyanis a bölcsesség, az értelem és a tudomány Lelke művel a hit nagy lángelméiben, ugyanezt műveli a szeretet és az erősség Lelke az egyszerű, de hűséges keresztényekben, csupán szerényebb hatókörön belül. *Világít*. Az előbbieknél történelmi dimenziókban, az utóbbiak-nál talán csak a szűkebb kis környezetben: a családban, a munkahelyen. Így lehetnek Krisztus egyházának tagjaiként kicsinyek és nagyok együtt, talentumaik arányában Isten képének hatásos felragyogtatói s vele az „alkotó Lélek” hiteles tanúságtevői a világban, valamennyi a neki adott karizmák szerint.

AHOL ELREJLIK AZ ISTEN (II) (Formes de l'amour implicite de Dieu)

A VILÁG RENDJÉNEK SZERETETE

A világ rendjének, a világ szépségének szeretete így válik kiegészítőjévé a felebarát szeretetének.

Ugyanabból a lemondásból származik: Isten teremtő lemondásának mása. Isten úgy engedi létezni a világot, hogy elfogadja azt, hogy nem parancsol benne, jóllehet hatalma volna rá; ehelyett a maga helyén hagyja, egyfelől az anyag mechanikus szükségszerűségének, beleértve a lélek pszichés anyagát is, másfelől gondolkodó személyek sajátos önállóságának hatalmára bízva.

A felebaráti szeretettel az isteni szeretetet valósítjuk meg, mely másokat éppúgy teremtett, mint minket. A világ rendjének szeretetével azt az isteni szeretetet valósítjuk meg, mely az univerzumot alkotta, minek részei vagyunk.

Az embernek nincs miről lemondani az anyagon és a lelkeken való parancsolásban, mivel semmi hatalma nincs rajtuk. Isten azonban megadta neki e hatalomnak képzeletbeli mását, képzeletbeli istenséget, hogy teremtmény volta ellenére is képes legyen istenségéből kiüresíteni magát.

Miként Isten, noha kívül van a világon, annak mégis valóságos közepe, ugyanígy az embereknek is képzeletbeli helyzetük van arra, hogy a világ közepe legyenek. A távlatok illúziójában az ember a világ közepe; ehhez hasonló téves illúzió ugyanezt érezeti vele az időről; majd még másik hasonló illúzió az értékek hierarchiáját rendezi köréje. Ez az illúzió még a létezésnek az érzésére is kiterjeszkedik: oka az a bensőséges kapcsolat, mely bennünk a lét érzése és az érték érzése közt fönáll; a lét oly mértékben tűnik egyre soványabbnak, ahogy távolodik tőlünk.

Ilyen sorra jutunk, a csalóka képzelet szintjére, ez illúzióknak térbeli formájára. Erre vagyunk rendelve; másként nem érzékelnénk egyetlen tárgyat sem, nem készletnének magunkat eléggé, hogy akár egyetlen lépést is tudatosan megtegyünk. Így Isten a teljes lelkünket átalakító cselekvés modelljét szerezte meg számunkra. Ahogy még gyermekként megtanultuk, hogyan szüntessük meg, hogyan akadályozzuk meg térérzékelésünkben ezt az illúziót, éppígy kell tennünk az idő-, az érték- s a létérzékelésben. Másként lehetetlen lenne megkülönböztetnünk a térbeliség kivételével a többi tárgyat, egyetlen lépést is tennünk.

Irreálisan mozgunk, álomban. Lemondani képzelt középpontságunkról, lemondani róla nem pusztán értelmileg, hanem lelkünknek képzelő részében is, annyi, mint föleszmélni a valóságosra, az örökkévalóra, meglátni az igazi világosságot, meghallani az igazi csöndet. A változás ekkor érzékenységünk legmélyét érinti, az érzésekkel fölfogható és a pszichologikus benyomások közvetlen érzékelésének módjában. Ahhoz hasonló átalakulás, amilyen esténként történik meg velünk, ha úton haladunk, s ott, hol összekuporodott embert véltünk észrevenni, hirtelen egy fára ismerünk; vagy ott, hol susogást véltünk hallani, levélzizegésre ébredünk. Ugyanazokat a színeket látjuk, ugyanazokat a hangokat halljuk, de nem ugyanúgy.

Kiüresedni hamis istenségünkben, megtagadni önmagunkat, lemondani róla, hogy képzeletben a világ közepe legyünk, fölismerni, hogy ugyanez okért a világ minden egyes pontja középpont lehetne, és azt, hogy az igazi középpont a világon kívül van — annyi, mint beleegyeznünk az anyag mechanikus szükség-szerűségének és a minden egyes lélek középpontjában levő szabad választásnak az uralmába. E beleegyezés szeretet. E szeretetnek az értelmi lények felé fordított arca a felebarát szeretete; az anyag felé fordított arca a világ rendjének szeretete, vagy, ami egy vele, a világ szépségének szeretete.

Az antikvitásban a világ szépségének szeretete tekintélyes helyet foglalt el a gondolkodásban és az egész életet csodálatos költészettel vonta be. Mindegyik népnél így volt, Kínában, Indiában, Görögországban. A görög sztoicizmus, mely

valóságos csoda volt, s melyhez a korai kereszténység végzetlenül közel állt, kivált Szent János gondolkodásmódja, szinte kizárólag a világ szépsége szeretetének élt. Ami Izraelt illeti, az Ószövetség néhány helyén, a Zsoltárookban, Jób könyvében, Izaiásban, a Bölcsesség könyveiben a világ szépségének hasonlíthatatlan kifejezése húzódik meg.

Szent Ferenc példája mutatja, hogy a világ szépsége milyen helyet töltött be az igazán keresztény szellemben. Nemcsak költeménye tökéletes költemény, de egész élete tettben megnyilvánuló tökéletes költemény. Megmutatkozik ez választásában, mellyel magányos elmélkedésének és kolostorok föllállításának helyeit kijelölte: ez önmagában is a tettben megnyilvánuló legszebb költemény volt. Még a kóborlást, a szegénységet is költészeté tette; pőrévé vált, hogy közvetlenül lépjen kapcsolatba a világ szépségével.

Keresztes Szent Jánosnál szintén található néhány szép verssor a világ szépségéről. Általában azonban, kivéve az elfelejtett középkori ismeretlen vagy kevésbé ismert, talán elásott kincseket, azt mondhatjuk, hogy a világ szépsége csaknem kiveszett a keresztény hagyományból. Elég különös. Nehéz megértenünk, mi is lehetett ennek az oka. Rettenő hiányosság ez. Hogyan volna joga a kereszténységnek, hogy egyetemesnek (catholique) vallja magát, ha maga az univerzum hiányzik belőle?

Igaz, az Evangéliumban kevés szó esik a világ szépségéről. De ebbe az oly rövid könyvbe, mely, mint Szent János mondja, közel sem foglalja magában Krisztus minden tanítását, a tanítványok valószínűleg szűkségtelennek tartották belevenni azt, mi mindenütt olyannyira ismert érzést fejezett ki.

Ennek ellenére kétszer is szóba kerül. Egy ízben Krisztus azt parancsolja, hogy nézzük és kövessük a mezei liliomokat és az ég madarait jövőjüket illető közömbösségükben, sorsukban való engedelmességükben; egy másik alkalommal, hogy nézzük és kövessük megkülönböztetés nélküli szétküldését napfénynek és esőnek.

A reneszánsz abban a hitben élt, hogy szellemiségének szálait a kereszténységen átnyúlva, visszakötötte az antikvitáshoz; de az antikvitásból alig vett többet, mint inspirációjának, művészetének, tudományának és emberi dolgokat illető kíváncsiságának másodrangú termékeit; alig férközött annak központi sugalmához. Nem tudta visszaállítani a világ szépségével.

A XI. s a XII. században kezdődhetett volna az igazi reneszánsz, ha hagyták volna, hogy gyümölcsöt hozzon; csírázni kezdett csak Languedoc-ban. Néhány trubadúr-sor a tavaszról azt sejteti, hogy a keresztény ihlet és a világ szépségének szeretete ekkor talán még nem vált ketté. Az occitain szellem egyébként nyomot hagyott Itáliában és nem volt talán idegen a franciskánus ihletés számára. De, akár egyezségeként, akár — s ez a valószínűbb — kapcsolataként oknak és következménynek, e csírák sehol sem éltek túl az albigensek háborúját, hacsak nem nyomokban.

Ma az a helyzet, hogy a fehér faj csaknem érzéketlen a világ szépsége iránt, és legfőbb törekvésévé avatta, hogy minden földrészen, melyre fegyverét, áruját és vallását elszállította, elpusztítja azt. Miként Krisztus mondta a farizeusoknak: „Jaj nektek ... Bezárjátok a mennyek országát az emberek előtt. Magatok nem mentek be, s az odaigyekvőket sem hagyjátok bejutni” (Máté, 23,13).

És mégis, e korban s a fehér faj országaiban a világ szépsége csaknem az egyedüli lehetőség, hogy az ember magába fogadja az Istent. Mert a másik két lehetőségtől még messzebbre távolodtunk. Az egyházi szertartások igazi szeretete és tisztelése még azoknál is nagyon ritka, akik buzgón kérnek részt belőlük; és csaknem soha nem lelhetők föl a többieknél. Többségük még lehetőséget sem fogja föl. Ami a szerencsétlenség természetfölötti használatát illeti, a részvét és a hála nem csupán ritka, hanem újabban majdnem mindenki számára az értelmetlenséggel azonos. Fogalmaik is majdhogynem eltűntek; maguknak a szavaknak pedig megvetendő jelentésük van.

Annak ellenére, hogy a szép érzése, jóllehet megcsonkítva, eltorzultan és bepiszkolva: foghatóan megmaradt az emberi szívben, hatékony tényezőként. A profán élet minden törekvésében jelen van. Ha igazíva és tisztává tennék, egy tömbben szállítaná a profán élet egészét Isten lábai elé, s lehetővé tenné a hit maradéktalan megtestesülését.

Egyébként a világ szépsége általában a legegyetemesebb, a legkönnyebb, a legtermészetesebb út.

Miként a lélek egészébe is siet Isten, ha az megnyílik, hogy rajta keresztül szeresse és szolgálja a szerencsétlent, úgy siet hozzá akkor, hogy rajta keresztül szeresse és csodálja önnön teremtésének érzékelhető szépségét.

Am ennek ellentéte még inkább igaz. A lélek természetes vonzódása a szépség szeretetéhez Isten leggyakoribb csapdája, melyet arra használ, hogy fölső fuvalomnak nyissa meg a lelket.

Ez az a csapda, mely Korét foglyul ejtette. A nárcisz illata mosolyra derítette az egész fönti mennyet és az egész földet és a tengernek minden hullámát. E szegény zsenge lány alighogy kitárta kezét, a csapda máris elejtette. Az élő Isten kezébe hullott. Midőn kiszabadult, gránátalma-magot evett, mely örök időre megkötötte. Nem volt már szűz; Isten jegyesévé vált.

A világ szépsége a labirintus nyílása. Az óvatlan, ki besétál, tesz néhány lépést és egy idő múlva azon kapja magát, hogy nem találja a nyílást. Elcsigázva, étel s ital nélkül, sötétségben, elszakítva rokonaitól, azoktól, akiket szeret, akiket ismer, semmit sem tudva menetel, reményét veszítve, s képtelen már önnönmagának is számot adni róla, hogy valójában megy-e avagy maga körül forog. De ez a szerencsétlenség semmi ama veszély mellett, mely fenyegeti. Mert ha nem veszi el bátorságát, ha folytatja útját, csaknem biztos, hogy végül is eljut a labirintus középpontjába. És ott Isten várja, hogy fölfalja. Később kievickél, de megváltozva, másként, kit fölfalt és megemésztett Isten. Akkor a nyílás elé áll örnek, hogy szelíden betessékelje az arra igyekvőket.

A világ szépsége nem attribútuma az önmagában vett anyagnak. Kapocs ez, a világ és érzékenységünk között, amaz érzékenység közt, mely testünk és lelkünk szerkezetéhez kapcsolódik. Voltaire mikromágjainak, egy gondolkodó forrázó edénynek semmi köze sincs a szépséghez, mely bennünket a világegyetemben fölnevel. Ha ilyen lények is létezhetnének, hinnünk kellene, hogy a világ számukra is szép; ez azonban más szépség lenne. Mindenképp hinnünk kell, hogy az univerzum minden rendjén-fokán szép; sőt, még általánosabban, hogy a szépség teljét viseli magán abban a kapcsolatban, mely közte és mindama gondolkodó lény testi és lelki szervezetsége közt fennáll, kik valóságosan léteznek, vagy lehetőségük van gondolkodó lényként létezni. E tökéletes szépségek végtelenségének egybehangzása maga az, mely a világ szépségének transzcendens jellegét alkotja. Mindamellett, amit e szépségből érzünk, emberi érzékenységünk számára lett alkotva.

A világ szépsége az isteni Bölcsesség részvétele a teremtésben. „Zeusz mindent megtestesített — mondja egy orfikus vers —, de Bacchus teljesített be tökéletesen.” A tökéletes befejezés — a szépség megteremtése. Isten megalkotta a világegyetemet, Fia pedig, elsőszülött testvérünk, ebből szépséget alkotott nekünk. A világ szépsége Krisztus gyöngéd mosolya, mely az anyagon keresztül sugárzik felénk. Valóságosan jelen van ő az univerzum szépségében. E szépség szeretete a lelkünkbe ereszkedő Istentől származik és ahhoz az Istenhez tér vissza, ki az univerzumban jelen van. Olyasvalami ez, mint a szentség.

Csak az univerzális szépséggel van így. De, Istent kivéve, egyedül az egészen teljes univerzumot nevezhetjük a szó legteljesebb értelmében szépnek. Mindaz, mi az univerzumban belül van és kevesebb az univerzumnál, egyedül akkor nevezhető szépnek, ha e szót szigorúan vett jelentésén túla is kiterjesztjük, mindarra, ami közvetetten része a szépségnek, ami annak fénymása.

Mindeme másodlagos szépségek végtelen értéke az, hogy utat nyitnak az univerzális szépségre. De ha megállunk náluk, szárnyaink ellenébe nőnek; megrontókká válnak. Ez a kísértés többé-kevésbé mindegyikükben megvan, noha nagyon különböző fokon.

A vonzalmaknak is számos faja egészen idegen a széptől, de meglétük, ítélőképesség hiányában, mégis azt okozza, hogy szépnek nevezzük azokat a dolgokat, melyekre irányulnak. A szeretetet csempészik ide, és mindenki szépnek hívja azt, amit szeret. Minden ember, még a legtudatlanabb, a leghitványabb is tudja, hogy egyedül a szépség jogosult szeretetünkre. A legeslegnagyobbak ugyancsak tudják. Nincs ember, ki nem ér föl a szépségig. A szépséget kifejező szavakat sem csipős nyelvvél ejik ki azok, kik dicserni szeretnék azt, amit szeretnek. Csak többé-kevésbé helyesen tudják megkülönböztetni a szépséget.

A szépség az egyedüli evilági cél. Oly cél, melynek semmi célja, ahogy nagyon helyesen mondta Kant. A szép dolog semmi jót nem tartalmaz, hacsak nem önmagát, önnön teljében úgy, ahogy megjelenik nekünk. Közelítünk hozzá anélkül,

hogyan tudnánk, mit is kérnénk tőle. Tulajdon létét kínálja föl nekünk. Nem kívánunk mást, miénk ő, és mégis kívánunk még. Teljes tudatlanságban vagyunk afelől, hogy mit kívánunk. Szeretnénk mögéje kerülni a szépségnek, de csak felülete van. Olyan, mint egy tükör, mely jó utáni vágyunkat veri vissza ránk. Szfinx, rejtély, fájdalomosan nyugtalanító misztérium. Táplálkozni szeretnénk belőle, de csak tekintetünknek elérhető és bizonyos távolságban jelenik meg. Az emberi élet nagy kinja, hogy enni és szemlélni két különböző tevékenység. Másfelől egyedül az ég, az ország, melyben Isten él, az egyedüli s ugyanaz a tevékenység. Már a gyerekek is érzik ezt a fájdalmat, mikor hosszú ideig csodálják a süteménydarabkát és szinte sajnálják megenni, ha tovább mégse túrtóztathetik magukat. Talán a vétek, a lezülések és a bűncselekmények is csaknem mindig vagy lényegükben mindig oly törekvést rejtenek, mely föl akarja falni a jót, fölfalni azt, melyet csak nézni szabadna. Éva nyitotta meg a sort. Ha ő a gyümölcs megévésével veszítette el az emberiséget, az ellenkező magatartásnak kell a szabadtónak lenni. Nézni a gyümölcsöt, anélkül, hogy megennék. „Két szárnyas barát — mondja az egyik Upanishad —, két madár ül egy faágon. Az egyik megeszi a gyümölcsöket, a másik nézi őket.” A két madár lelkünk két része.

A szépség azért az egyetlen evilági cél, mert nincs célja. Cél ugyanis egyáltalán nem található a világon. Mindaz, mit célnak veszünk, nem más, mint eszköz. Ez világos igazság. A pénz a vásárlás eszköze, a hatalom a parancsolásé. S többé-kevésbé éppígy áll a dolog mindavval, mit javaknak nevezünk.

Egyedül a szépség nem eszköz másra. Egyedül a szépség az önmagában vett jó, ám anélkül, hogy valami jót találnánk is benne. Néha úgy tűnik, valami ígéret csak és nem jó. De csak önmagát adja, soha nem ad mást.

Mindazonáltal, mivel egyetlen cél, az emberi törekvések mindegyikében jelen van. Jóllehet mindegyikük csak az eszközöket keresi, hiszen minden evilági létező pusztá eszköze, a szépség fénye mégis a cél tündöklését adhatja nekik. Másként nem lehetne vágyunk, s következőleg, energiánk, véghezvitelükben.

Egy Harpagon-szerű fősvénynek a világ minden szépsége az aranyba van zárva. S valóban, az arany, e tiszta és ragyogó fém valami szép. Az aranyak mint pénznek eltűnése, úgy tűnik, a fősvénység e faját is megsemmisíti. Akik ma úgy gyűjtenek, hogy nem költsenek, a hatalmat keresik.

Azok közül a legtöbben, kik gazdagságra vágyanak, a fényűzést is ehhez gondolják. A fényűzés a gazdagság célja. S a fényűzés egész sereg embernek maga a szépség. Csak az így kialakított környezetben képesek kódösen érezni, hogy a világ szép; ugyanúgy, mint Szent Ferenc, kinek viszont csavargásra és koldulásra volt szüksége ahhoz, hogy a világ szépségét érezze. Mindkét mód egyformán igazolható lenne, ha a világ szépségét az egyik esetben is, és a másikban is éppoly közvetlenül, éppoly tisztán, éppoly teljességgel érezhetnénk; ám szerencsére Isten úgy akarta, hogy ne legyen így. A szegénység kiváltságos. A gondviselés rendelése ez, s anélkül a világ szépségének szeretete könnyen ellentmondásba kerülne a felebarát szeretetével. Mindazonáltal a szegénységtől való irtózás — s a gazdagságnak minden aprócska fogyatkozását is szegénységnek érezhetjük vagy magát a nem növelést is — lényegében a csúfságtól való irtózás. Azt a lelket, melynek a körülmények semmit sem engedtek érezni a világ szépségéből, még kódösen sem, még a hazugságon át sem, gyökeréig áthatja valami irtózat.

A hatalom szeretete arra a vágyra vezethető vissza, mellyel rendet akarunk teremteni — nagyobb vagy kisebb területen — az emberek és a körülöttünk levő tárgyak között, s ezt a rendet a szépérzet hatása kelti. Oly esetben, mint a fényűzés, egy körülhatárolt terület valósítaná meg, noha gyakran vágyjuk fokozatosan kiterjeszteni azt a rendezettséget, mely az univerzális szépség benyomását okozza. Az elégtelenségnek, a gyarapodás vágyának éppen az az oka, hogy az emberek az univerzális szépséggel való kapcsolatot szeretnék akkor, mikor az általuk létrehozott környezet nem egyetemes. S mivel nem ő az egyetemes, elrejté azt. A korábbi levő univerzum olyan, mint a színházi díszlet.

Valéry a *Sémiramis* című költeményében nagyon jól érzékelteti az egyeduralom gyakorlása és a szépség szeretete közötti kapcsolatot. XIV. Lajost, ki tavol marad attól a háborútól, mely hatalmának megnövekedését célozza, csak az unnepek és az építőművészet érdekli. Maga a háború, főként pedig amilyen hajdanán volt, metsző és éles sebet üt szépérzékén.

A művészet törekvés arra, hogy az ember által megformált anyag véges mennyiségébe belevigye a teljes univerzum végtelen szépségének mását. Ha e törekvés sikerül, ez anyagnak nem elrejtene kell az egyetemet, hanem épp ellenkezőleg, valóságát mindenkinek ki kell nyilvánítania.

Azok a művészi alkotások, melyek nem igaz és tiszta tükrei a világ szépségének, vagy nem nyílnak közvetlenül rá, a szónak valódi értelmében nem szépek. nem elsőrendűek; alkotóiknak nagy tehetségük lehet, de igazi zsenialitásuk nem. Nagyon sok mű tartozik ide a leghíresebbek és a legünnepelebbekek közül. Az igazi művészek mindegyikének valóságos, egyenes, közvetlen kapcsolata volt a világ szépségével, olyan kapcsolata, mely a szentséggel azonos. Minden elsőrendű művészi alkotást Isten inspirált, még ha tárgya ezerszer profán is; s a többi nem Isten ösztönözte. Szépségük pedig, mely többjükön néha felragyog, alighanem öröki fény lehet.

A tudomány tárgya a világ rendjének tanulmányozása és elméleti újrafelépítése. A világ rendje az ember lelki, pszichikus és testi szerkezetével való kapcsolatában; bizonyos tudósok naiv illúziójával ellentétben sem a teleszkópok és mikroszkópok használata, sem a legismeretlenebb algebrai formulákkal való élés, sem az ellentmondás elvének megvetése nem elegendő ahhoz, hogy kilépjenek e szerkezet határain kívülre. Ez egyébként nem is kívánatos. A tudomány tárgya annak a Bölcsességnek jelenléte a világban, kinek testvérei vagyunk, Krisztus jelenléte a világot alkotó anyag közvetítésében.

Mi magunk a világ rendjét képekben teremtjük újjá, véges, megszámlálható, pontosan meghatározott adottságokból kiindulva. Ez elvont s számunkra épp ezáltal használható fogalmak között szálakat fűzünk, miközben a kapcsolatokat megállapítottuk. Képbe mélyedünk így bele, oly képbe, melynek puszta létezése is figyelmünk aktusától függ, az a szükségszerűség, mely az univerzumnak a lényege maga, s mint ilyen, ütéseivel ismerszik számunkra.

Nem elmélnék, ha nem lenne bennünk valamilyen szeretet. Az elmélkedés a világ rendjének eme másáról bizonyos kapcsolatot létesít a világ szépségével. A világ szépsége a világ rendjének szeretete.

A kétkézi munka sajátos kapcsolatot létesít a világ szépségével, sőt, legszebb pillanataiban oly teljességű kapcsolatot, amelyet sehol máshol nem találunk. A művésznek, a tudósnak, a gondolkodónak, az elmélkedőnek az irrealitás fátylát kell átböknie ahhoz, hogy valóban csodálni tudja az ezzel kendőzött világegyetemet, s valójában minden embernek, életének csaknem minden pillanatában ezt kell tennie, mint valami álommal vagy színházi díszlettel. Kell, hogy átjussanak ezen, de legtöbbszöire nem képesek rá. Kinek viszont a napi munka fáradsága tagjait összetörte, a napé, melyen az anyag volt rajta úr, az univerzum valóságát szállaként hordja húsában. Számára a legnagyobb nehézség szemlélni és szeretni: ha eljut ehhez, a valóságot fogja majd szeretni.

Hatalmas kiváltság ez, melyet Isten szegényeinek tartogatott. Nekik azonban erről majdnem soha nincs tudomásuk. Nem mondják meg nekik. A túlcorduló fáradság, a pénz gyötrő gondja s az igazi kultúra hiánya nem engedik, hogy észrevegyék ezt.

Elegendő lenne egy keveset változtatni helyzetükön, hogy fölemelkedésük útját valami értékhez megnyissuk. Szívtépő látvány, hogy az embereknek sok esetben mennyire könnyű lenne kincset szerezni felebarátuknak, s hogyan nem gondolnak ezzel évszázadokon át.

Annak a népi civilizációnak az idejében, melynek morzsáit ma múzeumi tárgyként gyűjtjük össze „folklor” néven, a népnek valószínűleg alkalma nyílt fölemelkedni ehhez a kincshez. A mitológia is, mely közeli kapcsolatban áll a fokkal, arról tesz tanúságot, ha költészetéből értelmezzük.

A testi szerelemnek tárgya is, minden formájában, a legmagasabbtól, az igazi házasságtól vagy a plátói szerelemtől a legalacsonyabbig, egészen a lezültségig, a világ szépsége. Az a szeretet, mellyel az egek, mezők, tenger, hegyvidék látványának adózunk, a természet csöndjének, melyet ezernyi lágy hang érzékeltet, a szélfuvallatoknak, a nap melegének, oly szeretet, melyet minden emberi lény több-kevesebb ésséggel átérez egy-egy pillanatra, tökéletlen, fájdalommal telt, mivel válaszára képtelen. dolgok felé irányul, az anyaghoz. Ugyanezt a szeretetet az emberek vissza is szeretnék kapni a felebarátjuknak nevezettől, ki már képes válaszra, igent-mondásra, megindulásra. E viszonzást

a néha emberi lényhez fűződő szépérzés legalább illuzorikusan lehetővé is teszi. De a vágy a világ szépségére, az egyetemes szépségre irányul.

A viszonzásnak ama fajtája ez, melyet a szeretetet körülölelő irodalom fejez ki, a költészet legrégebb és legelhasználtabb metaforáitól és hasonlataitól kezdve Proust legfinomabb elemzéseig.

Az emberi lény vágya, hogy a világ szépségét szeresse, lényegében a Megtestesülés vágya. Tévedésből hiszik csak másnak. Egyedül a Megtestesülés tölteti be. Ugyanilyen tévedés, hogy néha megróják a misztikusokat, mert a szerelem nyelvével élnek. Holott épp ők ennek jogos tulajdonosai. Mások joga csak annyi, hogy kölcsön vegyék tőlük.

Ha a testi szerelem minden fokán többé-kevésbé a szépség felé igyekszik — s a kivételek talán csak látszólagosak —, azért van, mert a szépség az emberi lényből képzelete számára valami olyat varázsol, mely egyenlő értékű a világ rendjével.

Ezért, hogy az itt elkövetett bűnök súlyosak. Sértések Isten ellen, még ha eközben a lélek öntudatlanul keresi is Istent. Egyébként mindegyik bűn egyetlenre megy vissza, arra, hogy többé-kevésbé mondjunk le a beleegyezésről. Ezt kívánni — az emberi vétkek közül a legeslegiszonyúbbat kívánni. Van-e borzalmasabb annál, ha nem tiszteljük egy emberi lény beleegyezését, kiben, noha tudattalan, Isten mását keressük?

Az is bűn azonban, jóllehet kevésbé súlyos, ha oly beleegyezéssel elégszünk meg, mely a léleknek alantas vagy mesterséges részéből származik. A testi egyesülés tényétől függetlenül a szerelmi kapcsolat igaztalan, ha az egyik vagy a másik fél részéről a beleegyezés nem a lélek középpontjából ered, ahol az „igen” örökre szóló. A házasság kötelezettsége, melyet ma gyakran tekintenek együgyű társadalmi szokásnak, magának az emberi szellemnek a természetébe van beleírva, a testi szerelem és a szépség közti vonzóerő által. Minden, mi kapcsolatban áll a szépséggel, az idő múlásának alávetett. A szépség az evilági örökkévalóság.

Egyáltalán nem meglepő, hogy kísértéseinek közepette az embert nagyon gyakran környékezi valami abszolútnak érzése, mely végzetlenül fölülmúlja, melynek nem állhat ellen. Az abszolút nagyon is jelen van ilyenkor. De tévednek, ha azt hiszik, hogy a gyönyörben lakozik.

E tévedés pedig az emberi gondolkodás fő-fő mechanizmusa, a képzelet kivetítésének eredménye. A Jób említette rabszolgáé, ki halálában egyszer csak nem hallotta többé urának hangját, s azt hitte, hogy e hang rosszat okoz neki. Nagyon is így van. E hang nagyon is rosszat okoz neki. A szolga azonban ennek ellenére téved. A hang önmagában nem fájdalmas. Ha nem lenne rabszolga, semmi gondot nem okozna neki. Mivel azonban rabszolga, a hanggal együtt az ostorcsapások fájdalma és kegyetlensége is lelke mélyéig hatol. Senki gátat nem emelhet ez ellen. A szerencsétlenség létesítette ezt a kapcsolatot.

Miként az az ember, ki úgy véli, hogy a gyönyöré, valójában az ebben levő abszolút által kormányoztatik. Ez az abszolút annyi a gyönyörnek, mint ostorcsapás a szolga urának; de a kapcsolat itt nem a szerencsétlenség következménye, hanem egy súlyos bűné, a bálványimádásé. Már Szent Pál jelezte a bűn és a bálványimádás rokonságát.

Aki az abszolútát a gyönyörbe helyezte, nem szabadulhat többé annak uralmától. Az ember nem harcol az abszolút ellen. Aki rájött, hogy az abszolútát a gyönyörön kívülre helyezze, a mértékletesség tökéletességével van felövezve.

A bűnök különféle formái, a kábítószerek használata a szónak eredeti és átvitt értelmében oly állapot elérését célozzák, melyben a világ szépsége érzékelhetővé válik. A tévedés épp az, hogy különleges állapotot keresnek. A hamis misztika szintén e tévedés egyik formája. S ha e tévedés mély gyökeret eresztett a lélekben, az ember sorsa az összerokadás.

Az emberek minden kívánságának, a legbűnösebbektől a legártatlanabbakig, a legközönségesebbektől a legkülönösebbekig általában kapcsolatuk van azokkal a körülményekkel, oly körülménnyel, melyben a világ szépségéhez való fölemelkedésüket remélik. Egy-egy körülmény előnye a vérmérséklettől függ, az eltelt élet tanulságaitól, oly okoktól, melyeket legtöbbszörre lehetetlen megismernünk.

Egyetlenegy, egyébként gyakori esete van annak, mikor az érzékelhető gyönyör vonzalma nem a szépséggel való kapcsolat: akkor, mikor épp ellenkezőleg, menedéket keres előle.

A lélek a világ szépségével való kapcsolatot keresi csak, vagy, még magasabb fokon, Istennel; ám ugyanakkor menekül is tőle. Mikor pedig valamitől menekül a lélek, mindig menekül tőle, legyen bár csúfságának borzalmától, vagy oly kapcsolattól, mi igazán tiszta. Mert minden silány menekül a fénytől; s a lelkek többségében, kivéve a tökéletesség közelében állókat, nagyon nagy a silányság. S ezt a részt mindig rémület fogja el, mikor valami tiszta szép, tiszta jó jelenik meg benne; a test mögé rejtezik, fátyolnak húzva azt maga elé. Ahogy egy háborúskodó népnek is szüksége van valójában valamilyen ürügyre, hogy ezzel támadását hódító törekvéseinek érdekében befedje, ürügyre, mely egyébként teljesen közömbös is lehet — úgy a lélek silányabb felének is szüksége van valamilyen fölszines kifogásra, hogy meneküljön a fénytől. A gyönyör vonzalma, a szenvedés féelme szolgáltatják ezt az ürügyet. Ekkor sem a gyönyör, hanem az abszolút uralja a lelket, de már nem a vonzalom, hanem a taszítás tárgyaként. A testi szerelem vágyában is nagyon gyakran összefonódik e kétféle irányulás, a tiszta szépség felé igyekvés és az a törekvés, hogy messzire fussunk tőle, s ez kibogozhatatlan kuszaságot eredményez.

Az emberi törekvésekben, bármilyenek legyenek is, általában mindig jelen van a világ szépsége, noha többé-kevésbé csorba és beszennyezett képekben vesszük észre bennük. Ebből az következik, hogy nincs az emberi életben oly terület, mely a természet birodalma lenne. A természetfölötti titokban mindenütt jelen van; ezer és ezer különböző alakban mindenütt megtalálható a kegyelem s a halálos bűn.

Isten és a szépnak eme részleges, tudattalan, néha bűnös keresései között egyedüli közvetítő a világ szépsége. A kereszténység nem fog megtestesülni addig, míg nem hasonul a sztoikus szellemhez, a világ civitásának gyermeki tiszteletéhez, az evilági hazához, mely az univerzum. Midőn egy, ma már eléggé nehezen érthető félreértés eredményeként a kereszténység eltávolodott a sztoicizmustól, elvont és elkülönült létre kárhoztatta magát.

A szépség keresésének még legmagasabb beteljesülései, mint például azok, melyek a művészetben vagy a tudományban létrejönnek, sem szépek valójában. Az egyedüli valóságosan szép, az egyedüli szépség, mely Isten valóságos jelenléte, az univerzum szépsége. Minden, mi kisebb az univerzumnál, nem szép.

Az univerzum úgy szép, mint egy tökéletes műalkotás lenne az, ha találnánk egyet is, mely kiérdemelhetné ezt a nevet. Nincs benne semmi olyan, mely valami célt vagy valami jót állítana elénk. Semmiféle célja nincs az egyetemes szépségen kívül. E lényegi igazságot kell megtanulnunk a világegyetemre vonatkozóan, mely a célosságot tökéletesen nélkülözi. Semmilyen céllal nem hozhatjuk kapcsolatba, hacsak nem hazugságból és tévedésből.

Ha egy költeményben kérdéssé tesszük, hogy egy-egy szó miért van azon a helyen s ha erre válasz is van, vagy nem elsőrendű a költemény, vagy nem értett az olvasó meg belőle semmit. Ha joggal is mondjuk, hogy az a szó azért van a helyén, hogy azt a gondolatot fejezze ki vagy a nyelvtani viszonyért, vagy a rímért, vagy hogy alliteráljon, vagy a versvégződés kedvéért, vagy bizonyos hangulati sajátosságáért, vagy éppen több okból is e nemben, a költemény fölépítésének hatásvizsgálatát végeztük el és nem az igazi ihletét. Az igazán szép költemény esetében az az egyedüli válasz, hogy a szó azért van ott, mert megfelel annak, hogy ott legyen. E megfelelés bizonyítéka az, hogy ott van és hogy a költemény szép. A költemény szép, azaz az olvasó nem kívánja, hogy más legyen.

Így másolja a művészet a világ szépségét. Dolgok, lények, események megfelelése pusztán abban áll, hogy léteznek és hogy nem kell azt kívánnunk, hogy ne létezzenek vagy másként kellett volna létezniük. Az efféle kívánság istentelenség volna egyetemes hazánkkal szemben, az univerzum sztoikus szeretetének hiánya. Létezésünk módja megengedi e szeretet létezését; s ez a lehetőség az, mely a világ szépségének nevét magán viseli.

Baumarcháis kérdése: „Miért ezek a dolgok, és nem mások?” — soha nem talál váaszra, mivel a cél hiányzik a világegyetemből. A cél hiánya pedig a szükségszerűség uralma. A dolgoknak okuk van, céljuk nincs. Akik úgy vélik, hogy a Gondviselés különleges szándékai közé látnak, hasonlóan azokhoz a tanárokhoz, kik egy szép költemény kárára vannak azzal, amit „szövegelemzésnek” (explication du texte) neveznek.

A szükségszerűség emez uralmával a művészetben az anyag ellenállása és az önkényes szabályok egyenértékűek. A rím oly irányt szab a költőnek a szavak megválasztásában, mely teljesen nélkülözi a kapcsolatot a gondolatok további menetével. Szerepe a költészetben talán az, ami a szerencsétlenségnek az életben. A szerencsétlenség egész lelkünkkel a cél hiányát érezteti át.

Ha a lélek szeretet felé irányul, mennél inkább szemlélődünk a szerencsétlenségen, mennél jobban magunkhoz szorítjuk, egészen húsunkig, a fém hidegét és keménységét, annál jobban közeledünk a világ szépsége felé. Jób ezt tapasztalja meg. Isten azért jött el hozzá, hogy a világ szépségét fölfedje előtte, mert nagyon becsületes tudott maradni szenvedésében s mert minden olyan gondolatot elhárított magában, mely eltántoríthatta volna az igazságtól.

Krisztus is azért parancsolta nekünk, hogy nézzük, hogyan száll napfény és eső megkülönböztetés nélkül jókra és gonoszokra, mert a cél hiánya, a szándék hiánya alkotja a világ szépségét. Prométheusz utolsó kiáltása jut eszünkbe: „Ég, ki ugyanolyan fényt fordítsz mindenekre!” Krisztus azt parancsolja, kövessük ezt a szépet. Platón is azt tanácsolja a *Timaios*-ban, hogy az elmélkedés erejével váljunk hasonlónak a világ szépségéhez, hasonlónak a ciklikus mozgások harmóniájához, melyek indítanak és visszacsatolnak napot és éjszakát, hónapot, évszakot és évet. E ciklikus mozgásokban és kapcsolódásukban szintúgy kiviláglik a szándék s a cél hiánya; a tiszta szépség ragyog föl bennük.

Az univerzum azért haza, mert szeretni tudjuk, s mert szép. E világon egyedüli hazánk. E gondolat a lényege a sztoikusok bölcsességének. Hazánk az égben van. Bizonyos értelemben azonban igen-igen nehezen tudjuk szeretni, mert nem ismerjük; de főként azért nehéz szeretnünk, mert akár úgy is elképzelhetjük, ahogy nekünk tetszik. Nevével képzellet is szerethetünk. S ha e képzeletbeli szeretete nagyon erős, minden erényt könnyűvé tesz, de kis értékűvé is. Szeressük tehát evilági hazánkat. Ez valóságos; s elbírja a szeretetet. Isten adta nekünk, hogy szeressük. Azt akarta, hogy nehéz legyen, de lehetséges is, szeretni.

A világon idegennek, gyökértelennek, száműzöttnek érezzük magunkat. Mint Odüsszeusz, kit hajósok álmában ismeretlen szigetre vittek, mikor fölébredt, szívtépő vágygal kívánta vissza Ithakát. Athéné hirtelen fölnyitotta szemét, s ő észrevette, hogy Ithakában van. Minden ember, ki fáradhatatlan kívánja hazáját, s vágyát sem Kalüpszó, sem a szirének nem feledtetik el, egyszerre csak hazájában látja meg a fényt.

A világ szépségének követése, válasz a cél, a szándék, a megkülönböztetés hiányára, a bennünk lévő szándék hiánya: lemondás akaratunkról. Aki tökéletesen engedelmes, oly tökéletes, mint mennyei Atyánk.

Az emberi világban a rabszolga nem lesz urához hasonló, ha engedelmeskedik neki. Ellenkezőleg, mennél inkább alávetettje, annál nagyobb a távolság közte és parancsolója között.

Másként áll a helyzet Isten és ember között. Az eszes teremtmény úgy ölti föl leginkább a Mindenható tökéletes képmását, ha tökéletesen engedelmes.

Az emberben lévő Isten képmása valami olyan, mely személylyé szeretne válni, mely azonban mégsem az. A személyről való lemondás képessége. Az engedelmisség.

Valahányszor egy ember a kiválóságnak oly fokára lép, mely lényét az isteniből részelteti, valami személytelen, valami névtelen jelenik meg benne. Hangját beburkolja a csend. A művészet és a gondolkodás nagy alkotásaiban, a szentek szavaiban és nagyszerű tetteiben ez nyilvánvalóvá is válik.

Bizonyos értelemben igaz tehát, hogy Istent személytelennek kell elképzelnünk, abban az értelemben, hogy oly személynek isteni modellje Ő, ki lemondván önmagáról meghaladja önmagát. Ha teljhatalmú személynek képzeljük el, vagy Krisztus nevének örvén emberi személynek, ezzel már ki is zártuk Isten igazi szeretetét. Ezért kell a mennyei Atya tökéletességét abban szeretni, ahogy egyként áraszt mindenkire napfényt. A bennünk lévő lemondásnak, mely az engedelmisség, isteni, abszolút modellje az univerzumot teremtő és fenntartó elv, a lét teljessége.

Azért oly borzalmas, ha az embereket a tehetetlen anyag állapotára alacsonyítják, a szerencsétlenségbe taszítva őket, mert a személyéről való lemondás az embert Isten képmásává teszi. Az emberi személyiség foka szerint elveszik az embertől a lemondás lehetőségét, kivéve azokat, kik már elegendő-

képp fölkészültek erre. Miként Isten önállóan teremtett azért, hogy lehetőségünk legyen lemondani róla szeretetből, ugyanezért kell nekünk is felebarátaink önállóságát fenntartani. Aki tökéletesen engedelmes, végtelenül szívéen viseli a szabad választás képességét az emberekben.

Eppígy nincs ellentmondás a világ szépségének szeretete és a részvét között. E szeretet még nem szünteti meg a fájdalmat, mikor valaki szerencsétlen. De nem is azért akadályozza meg a szenvedést, mert mások szerencsétlenek. Más szinten helyezkedik el, mint a szenvedés.

A világ szépségének szeretete, mivel egészen egyetemes, másodlagos és tőle függő szereteteként magához vonzza valamennyi valóban értékes dolog szeretetét, miket a balszerencse megsemmisítene. A valóban értékes dolgok — azok, melyek lajtorját építenek a világ szépsége felé, megnyílnak rá. Amelyikőjük távolabb ér, egészen a világ szépségéig, nem kevesebb, hanem jóval nagyobb szeretetet nyer, mint ami előtte volt neki.

A művészet és a tudomány teljesítményei ennek mértékében tiszták és autentikusak. Vagy, általánosabban szólva, minden az, mi költészettel borítja be az emberi életet, valamennyi társadalmi rétegen keresztül. Minden emberi lényt valami olyan földi költészet gyökerezett be, mely az égi fény visszatükrözése, s több-kevesebb világozással érezzük is e kapcsolatot az egyetemes hazával. A gyökértelenség — a szerencsétlenség.

Mindenekelőtt az emberi lakhelyek azok, melyek költészettel borítják be lakóik életét, mindegyikük tökéletességének foka szerint. Másai és tükrözései a világ civitásának. Egyébként azonban mennél jobban vesznek föl nemzeti alakot, mennél inkább szeretnénk önnönmagunk lenni hazák, annál inkább válnak csorba és beszennyezett képmásokká. De megsemmisíteni a civitászokat, akár materiálisan, akár erkölcsileg, vagy kizárni emberi lényeket ebből a civitásból, a társadalom sópredéke közé kényszerítve őket, annyi, mint a költészetnek és a szeretetnek minden szálát elvágni az emberi lelkek és az univerzum között. Annyi, mint erőszakkal a csúfság borzalmába mártani őket. Alig van nagyobb bűn ennél. Mindannyian csaknem megszámlálhatatlanul cinkosai vagyunk ily bűnök elkövetésének. Ha egyszer igazán ráébrednénk, vért könnyezve kellene sírniuk ezért.

(Folytatjuk)

REISINGER JÁNOS fordítása

NYÍRI TAMÁS

BIZTONSÁG VAGY BIZALOM

Az embernek egyetlen lényeges feladata van: az élete. Naponta kell gondoskodnia létfenntartásáról és arról, hogy biztosítsa uralmát a földön. Erre irányul minden igyekezete. Korlátlanul kíván rendelkezni a világgal. E törekvését tükrözi jellegzetes észlelési módja, még inkább a nyelv és a kultúra kialakulása, leglátványosabban azonban a léfeltételek technikai előteremtése és biztosítása. Nem csupán a modern természettudományos technika, hanem az archaikus emberek mágikus praktikái is. Úgyannyira, hogy sokan egyenesen az ember biztonságigényével magyarázzák a kultúra kialakulását: annak köszönheti létét, hogy az ember meg akarja hódítani a világot. A. Gehlen szerint az embernek, mint szüntelenül tevékeny lénynek mindenképpen fölényes biztonsággal kell bálnia a vele szembenálló, elemien ellenséges világgal (1). Uralmának előfeltétele a nyelv és a gondolkodás egyidejű föllépése, s jóformán mit sem számít, hogy a világ teoretikus birtokbavétele vagy technikai megszervezése által valósul-e meg. Mivel a nyelv szolgáltatja az ember racionális vagy irracionális cselekvésének, kiváltképpen a tevékenységével létrehozandó műveknek előzetes ter-
vét, a *homo faber*, a dolgozó lény a nyelvnek köszönheti sajátosságait. Magában

a nyelvben rejlik a természet totális megművelésére és feldolgozására irányuló tendencia. A megnevezett és szóvá tett világ pedig könnyen kelthet oly látszatot, mintha mindenestül mesterségesen előállított emberi mű lenne. A világ *természetes* alakjának *megvetése* azonban felidézi a veszélyt, hogy az ember restellni kezdi természetes testiségét és ennek következtében egy majdan kialakítandó emberfölötti ember áldozatául esik (2).

Remélhetőleg e néhány bevezető gondolatból is kiviláglik, hogy eleve kudarcra van kárhözhatva minden olyan igyekezet, mely egyoldalúan, kizárólag a hatalomvággyal igyekszik magyarázni a kultúra lényegét és lendítő erejét. Az uralkodás és rendelkezés egyik vonása csupán az ember magatartásának, mivel másféle, az előbbiekkal szöges ellentétben levő viselkedésformákra is rákényszerül. Nem áldozhatja minden erejét megélhetésének biztosítására. Olyan feladat ez, melynek sosem tud a végére érni. Bármennyire hozzátartozik is az ember létállapothoz a gond és a gondoskodás, legalább ily fontos a bizalom és bizakodás, mégpedig szünet nélkül, létezése minden egyes pillanatában. Bizalom nélkül nem lehet élni. Az ember nyitottsága nemcsak alkotótehetségében mutatkozik meg, nem csupán abban, hogy egyre tágabb és átfogóbb keretekben vázolja fel önnön létehetőségét. Az ember „eksztatikus” áll bent a létezők egyetemességében; világra nyitott lényként a valóság teljességére van ráutalva, és ezt sohasem bírja teljesen állítani, világosan felfogni. E létállapotot fejezi ki *M. Heidegger*: „Az ember rendeltetése sosem a válasz, hanem mindig a kérdés” (3). Nyitottsága vagy véget nem érő ráutaltsága túlterjed teremtőképességén, minthogy az alkotó fantázia önkéntelenül felbukkanó, a tudatba kívülről jutó ötletekből él. A valóság, melyre életünk támaszkodik, sosem ismerhető ki teljesen, egészét tekintve mindvégig ta'ány. Ez érteti meg mindennapos tapasztalatunkat, hogy bármennyire is felkészülünk valamire, mindig másként végződik a dolog, mint ahogy elképzeltük. Azért nem mondhat le az élet a bizalomról, mert bármikor megeshet, hogy meghiúsulnak terveink, csődöt mondanak számításaink. Ha egyszer az alapjában véve kiismerhetetlen valóságra vagyunk ráutalva, akkor egyesegegyedül a bizalom által kerülhetünk vele *ésszerű* kapcsolatba.

A bizalom

Mindenkinek van tapasztalata a bizalomról. Olyan lelki aktus ez, amely kiszolgáltatja az embert — legalábbis bizonyos szempontból — annak, amibe és akibe bizalmát helyezte. Ráhagyatkozik hűségére, rábizza magát állhatatosságára. Meggyőződéssel hisz jó szándékában és abban, hogy a jövőben is olyanak bizonyul, mint amilyenek a jelenben mutatkoznak. Nem rendelkezik többé magával, bizalma tárgyának kezébe tette le sorsát, s ettől kezdve minden azon múlik, hogy beigazodók-e várakozása, avagy szégyent vall. A bizalom belemerészkedés az ismeretlenbe, jóllehet nem teljesen bizonytalanra cselekszik az ember. Valamiként ismernem kell azt, amiben bízom, megbízhatónak kell tünnie, különben ugyancsak könnye'műség lenne, ha ráhagyatkoznék. Ennek ellenére sem magától értetődő azonban, hogy nem hiúsul meg reményem. Annál kevésbé, minthogy az ismeretlen, kétes kimenetelű jövőre irányul. A bizakodó ember nyilvánvalóan nem azt várja az eljövendőtől, hogy kiábrándítsa, hanem hogy megajándékozza, hogy ne rosszra, hanem jóra forduljon sorsa. Éppen ez különbözteti meg a bizalmat a káros szenvedélytől. *Erik H. Erikson* szerint feltehetően a bizalom, illetve az önbizalom hiányára vezethető vissza például az alkoholizmus vagy a szerelmi függőség kialakulása (4).

Mindennapjainkban lépten-nyomon rászorulóunk a jóhiszeműségre. Sosem nélkülözhetjük, mikor oly dolgokkal és erőkkal kerülünk kapcsolatba, melyeket nem ismerünk töviről hegyire. Édeskeveset számít, hogy elvi akadály korlátozza-e tudásunkat, vagy gyakorlati, mint például az időhiány. Étkezés előtt általában nem szoktuk vegyelemezteni az asztalra kerülő ételt, rendszerint fel sem merül bennünk a kétely, hogy mérgezett-e a narancs, romlott-e a hús. Többnyire bizonyosak vagyunk abban, hogy az élelmiszer nem káros az egészségre, és abban a tudatban szállunk repülőgépre, hogy a gép állapota kifogástalan és a személyzet érti a dolgát. Mindaddig feltételezzük eszközeink alkalmaságát, saját testünk erejét, érzékszerveink épségét, amíg nem jelentkeznek az ellenkezőjére valló tünetek. Ámde akkor sem mondhatunk le a bizalomról,

ha kivételesen kivizsgáljuk magunkat vagy eszközeinket. Tulajdonképpen nem történik más, minthogy *áthelyeződik* a jóhiszeműség, néhány lépéssel odább tolódik: nem az élelem minőségében és a repülőgép állapotában bízunk, hanem a mérőműszerek hibátlan működésében, az alkalmazott fizikai, kémiai és biológiai ismeretek helyességében, s nem utolsósorban egy másik ember személynében, hogy pontosan olvassa le a mutatók állását. Nem kételkedhetünk eszközeinkben. Az élet megköveteli, hogy némiútsuk el az elméletileg végeszakadhatatlanul fölvethető kérdéseket, kiváltképpen akkor, amikor sosem küszöbölhetők ki a mérési hibák.

Még kevésbé mondhatunk le a bizalomról, amikor nem tárgyakkal, hanem emberekkel akad dolgunk (5). Az emberi kapcsolatokkal járó kockázatot elvileg lehetetlen egzakt módon felbecsülni. Megközelítőleg sem tudjuk oly pontosan kiszámítani, mint például a Hold-utazás veszélyeit. Az emberek megbízhatóságáról alkotott ítéleteink jóval bizonytalanabbak, mint a dolgokéről. Mennyire ismeri a kutató munkatársát, akire rábízta feladata egy részének elvégzését? És megfordítva: honnan tudja a munkatárs, hogy mi lakik abban, akinek rendelkezésére bocsátja képességét és tehetségét? Mennyire ismerjük az orvost, akire rábízunk egészségünket? És az ügyvédet, akitől jogi tanácsot kérünk? Többnyire alig ismerjük őket, jóformán egyáltalán nem vagyunk tisztában tudásukkal és fogyatékságaikkal. Joggal figyelmeztet *W. Pannenberg* (6), hogy annál többet kockáztatunk, minél mélyebb kapcsolatba kerülünk valakivel — bármily ésszerű és megalapozott bizalom alapján is. Viszonylag éppen azokat ismerjük legkevésbé, akik legközelebb állnak hozzánk, akikkel megosztjuk életünket; házasságban vagy barátságban. Nagyon hosszú időnek kell eltelnie, amíg kölcsönösen megismerjük egymást, és mindig tartogatunk meglepetést a másikkal. Hogyan is lehetne másként, amikor önmagát sem ismeri az ember, és élete végéig ki van szolgáltatva annak az ismeretlennek, ami ő maga. Küzdelmek, megpróbáltatások és bukások nélkül tapodtat sem megyünk előre az önismeretben, csak olyan mértékben világosodik meg személyiségünk, amilyen mértékben készek vagyunk latba vetni erőinket és kipróbálni adottságainkat. A „ki is vagyok én?” kérdést valójában így kellene megfogalmaznunk: „mennyit is bírok el?”. És éppen ehhez, minden erő latbavetéséhez mellőzhetetlen a bizalom, helyesebben az önbizalom, hogy meg tudok felelni annak, amit követel az élet.

Az emberi kapcsolatok át nem láthatóságának, kiismerhetetlenségének nem időhiány az oka. A kezünk ügyében levő dolgokkal végül is tisztába jöhetnénk, ha vennénk a fáradságot és alaposabban megvizsgálánánk őket. Az ember viszont lényegileg kiismerhetetlen. Mindannak alapján, amit már tudunk róla, tudománytalan feltételeznünk, hogy valaha is lezártnak tekinthetjük az ember kérdését. Nem kétséges, hogy mindenkinek vannak kialakult szokásai és begyakorolt viselkedésművei, melyeken általában nem szokott változtatni. A rutin életfontosságú az olyan lény számára, mely védtelen a világból áradó ingerek özönével szemben. Ennélfogva bizonyos mértékben kiszámítható, hogy ki hogyan viselkedik valamely helyzetben. Ezért manipulálhatók az emberek, kiváltképpen azok, akik büszkének arra, hogy „következetesek”. *S. Freud* megfigyelése szerint vannak teljesen egészséges emberek, akiknek kapcsolatai mindig fiaskóval végződnek. Mintha átok ülne rajtuk: jótévedők, akik ellen végül is mindig fellázadnak pártfogoltjaik, férfiakon, akiket kivétel nélkül mindig elárulnak barátaik, nőknél, akiknek sosem sikerül igazi társat találniuk. Valóban üldözi őket a sors: nem tanulnak szomorú tapasztalataikból, mindig mindenkivel ugyanúgy viselkednek (7). Sem az emberek manipulálhatósága, sem a híres pszichológus megfigyelése nem változtat azon, hogy az embert sosem tudjuk teljesen kiismerni. Végtelen nyitottságából táplálkozó alkotókedvűek és fantáziájának mindig van ereje ahhoz, hogy változtasson addigi viselkedésén. Erre vall az a körülmény is, hogy az emberi viselkedésben meglehetősen szűk határokon belül alkalmazhatók a matematikai módszerek (8). A fizika eszményi viszonyok között érvényes törvényei jó megközelítéssel használhatók gyakorlati problémák megoldásakor. Ennek következtében, bár időhiány és a ki nem iktatható emberi elem miatt a dologi kapcsolatokban is érvényesül a bizalmi tényező, mégis abban az helyzetben vagyunk, hogy elvileg kiismerhetjük a dolgok természetét és az események menetét. Egészen más a helyzet, amikor emberekre vagyunk ráutalva.

A minden ízében, tetőtől talpig ki nem ismerhető létezőt személynek nevezzük és megkülönböztetett bánásmódban részesítjük. Ha nem látható át teljesen, akkor rejtett, belső oldala, *lelke* van. Ahány tudomány, annyi féleképpen határozza meg a lélek fogalmát. A lélek mindenestire az antropológia egyik alapkategóriája. Történelmileg változó módon fejezi ki azt, amit az ember legértékesebbnek tart önmagában, aminek enjét, saját valóját köszöni. Az archaikus ember lelket tulajdonított a környezetében levő dolgoknak is: felfoghatatlan hatalommal rendelkeztek, mintegy személyként álltak vele szemben. A kódarab nem a tömegvonzás következtében gurul le a lejtőn, hanem mert így „akarja”. Egészen másként szemléli a világot a görög és a bibliai hagyomány alapján álló újkori ember, akinek a világ elvileg átlátható és meghatározható, matematikailag megfogalmazható vonatkozások és függvények rendszere. Ha nem vizsgálja is meg minden egyes esetben a dolgok tulajdonságait, bízik kifogástalan működésükben; egy pillanattal nem kételkedik abban, hogy a valóság — legalábbis elméletben — racionálisan ellenőrizhető. Bár nem küszöbölhető ki teljesen a kockázat, mégis kiszámítható: pontosan tudja, hogy mire vállalkozik. Mivel úgy véli, hogy tisztában van a dolgok mivoltával és az események törvényszerűségeivel, mivel fölüeny biztonsággal kezeli a dolgokat, ezek elvesztik személyszerűségüket. Legfeljebb a gyermekek személyesítik meg a ház bútorait és a kert fáit, de ők is csak addig, amíg nem eszmélnék rá, hogy szabadon rendelkezhetnek velük. Modern világunkban csak a költők beszélhetnek úgy a dolgokról, mintha azok személyek lennének. Esetleg festők ábrázolhatják így a tárgyakat, feltéve, hogy ez a „különös” a világ egészét tükröző tapasztalatot fejez ki. *Marc Chagall* festményein az ingaórák eltűzött méretű súlyai inkább siettetik az időt, mintsem mérik, és így az idő rohanását sugallják. Egyébként azonban a technika korában kizárólag a másik embert tekintjük elvileg kiismerhetetlennek (individuum ineffabile), legalábbis személyiségének mélyét illetően. S teljes joggal, mert ha maradéktalanul kiszámíthatónak és tökéletesen manipulálhatónak értelmeznénk az embert, megfosztanánk személyes voltától. Nem kétséges, hogy szervezetében, akár még pszichéjében is végbemennek egzakt-természettudományos módon leírható folyamatok, ám nem következik ebből, hogy *teljesen* megismerhető. Az információelmélet egyik alaptörvénye szerint valamely rendszerben leképezendő tárgyakkal egyszerűbbeknek kell lenniük, mint magának a rendszernek (9). Magyarán mondva: az ember teljes megismeréséhez többnek kell lenni, mint embernek. Hivatkozhatunk a *Gödel*-elvre is, melynek értelmében a matematikai axiómák és definíciók minden egyes sorozata szükségképpen további kérdések sorozatát veti fel.

A *Gödel*-elv egyébként arra utal, hogy nemcsak az ember, hanem a világmindenség egésze sem ismerhető ki teljesen, nem áll mindenestül az ember rendelkezésére. Ugyancsak naivitás volna azt hinni, hogy a világegyetem történéseit egyértelműen meghatározzák a fizika törvényei. A törvényeken kívül egyedi adottságok is vannak a természetben, például az, hogy a Hold 384 000 kilométerre van a Földtől. Az egyedi adottságok pedig bizonyos peremfeltételek és törvények együttes fellépéséből vezethetők le. A peremfeltételt viszont általában úgy határozhatjuk meg, mint egy individuális adottságot, mely együttműködve bizonyos törvényszerűséggel, újabb egyedi adottságot eredményez. A jelenlegi egyedi adottságokat korábbi fizikai tényezők határozzák meg. Ilyenformán a világ mostani állapotából kiindulva visszafele nyomon követhetjük a világmindenségben lejátszódott fizikai folyamatokat. E kutatásnak azonban elvileg nem érünk a végére, mert szükségképpen beletorkollik a világ keletkezésének, más szóval a kiindulás állapotának a homályába, ahol már az is kérdéses, hogy egyáltalán érvényesek-e még az általunk ismert fizikai törvények. Amint *H. Seiffert* írja a „Bevezetés a tudományelméletbe” című művében, sosem dönthető el az ősról, hogy a törvényeken kívül peremfeltételeket is tartalmazott-e, avagy egyetlen óriási peremfeltétel volt e kezdet, és ebből fejlődtek ki a törvények (10). A tudomány jelenlegi állása szerint elvileg megoldhatatlan kérdés, hogy alapjában véve a véletlen, vagy pedig a szigorú oksági meghatározás uralkodik-e a világon, következőképpen elvileg lehetetlen egyértelműen megmérnünk és kiismernünk a világfolyamat eseményeit. A világ nem az óra pontosságával működő precíziós műszer. Nem küszöbölhető ki belőle a visszáság, a zsákutca és a katasztrófa. A törvények szabályossága és szükségyszerűsége

ugyanúgy nem szünteti meg az egyedi esetek kiszámíthatatlanságát, mint az emberi egyének szabadságát. Mivel az ember létezésében és önmegvalósításában rá van utalva a világmindenség egészére, sőt szelleme a létezők egyetemességén is túlkérdéz, lényegében véve a bizalmi tényező határozza meg világi kapcsolatait is.

A valóság kezdete és eredete végtelen és kifürkészhetetlen. Ezért nem nyugszik meg soha az emberi kutatás és nyomozás, ezért kérdezzünk túl minden válasszon, amit nyertünk. A világ egységesítő és értelmet adó alapját keressük, abban a reményben, hogy megbizonyosodhatunk saját létünk egységéről is. Mivel lehetetlen, hogy utánajárjunk minden egyes kérdésnek, azért csakis bizalommal érhetjük el a lét alapját, nem rendelkezhetünk vele. Amivel viszont nem rendelkezhetünk, azt akkor gondoljuk el helyesen, ha e világ dolgaival ellentétben személynek tekintjük. Így jutunk el újra az istenkérdéshez, mely végül is azon dől el, hogy a mindent létben tartó és léttel megajándékozó Valóságot személytelen szakadéknak tekintjük-e, avagy nemcsak a dolgokat és a világot, hanem a véges személyt is felülmúló végtelen személynek, akivel kapcsolatban a feltétel nélküli bizalom az egyetlen helyes magatartás.

Eredendő bizalom

Láttuk, hogy az ember és a valóság viszonya a bizalomra épül. *Erik H. Erikson* szerint az „eredendő bizalom” „a lelki egészség elsődleges tényezője”, az „ép személyiség pillére”, melynek az újszülött első méhen kívüli esztendejében kell kibontakoznia (11). A csecsemő életének e korai szakaszában teljesen anyjára van utalva, ő képviseli számára a világot (12). A bizalom valóságos parádicsomában él vele. Számítalan kísérlet és megfigyelés igazolja az anya abszolút pótolhatatlan szerepét a kisgyermek első éveiben (13). „A bizalom mennyisége, mely a gyermek legkorábbi tapasztalatainak az eredménye, nem az élelem és a gondoskodás abszolút mennyiségétől függ, hanem az anyai kapcsolat minőségétől. A gyermek bizalmát anyjához oly gondozás váltja ki, mely beleérez az újszülött individuális szükségleteibe, és ezáltal a kiismert környezetben belüli egyéni megbízhatóság és önbizalom erőteljes érzelmét ülteti el a gyermekben. Ilyetén alakul ki az emberi azonosság alapja” (14). Az anyai kapcsolat *minőségét* a legnagyobb mértékben meghatározza, hogy az anya mennyire azonosult női szerepével és társadalmának életfelfogásával, hogy meg van-e győződve ennek helyességéről, hogy szilárd értékrendet képvisel-e, hogy összhangban él-e a világgal. Ez esetben gyermeke nem érti félre viselkedését: testi szimbioziséuk, ösztönös érintkezésük azt közli a csecsemővel, hogy jó kezében van: ösztöneibe vésődik bele, hogy bízhat az anyjában, következképpen önmagában és a világban is. Az sem kétséges, hogy csak egészséges társadalmi légkörben szocializálódott és élő anya közvetítheti gyermekének azt az eredendő bizalmat, ami nélkül teljességgel lehetetlen zavartalan emberi élet. A bizalom atmoszférájában nemcsak azt sajátítja el a gyermek, hogy mindenkor nyugodtan hagyatkozhat gondozójára, hanem megismeri önmagát is: szerveinek megbízható működése szavatolja, hogy ki tudja elégíteni életszükségeit. Mivel belső indíttatás sugallja, hogy meg tudja szerezni táplálékát, nem kell foggal-körömmel belekapaszkodnia gondozójába, nyugodtan el is tudja engedni, ha éppen úgy adódik (15). Az eredendő bizalom további sajátos feladata, hogy ez az alaphangoltság lesz később a hit és a remény ontológiai-pszichológiai alapja (16). A skolasztikus teológia nyelvén szólva az eredendő bizalom az a „természet”, amit föltételez a természetfeletti hit. Az eredendő bizalom a bomlasztó és építő erők egyensúlya; mintha azt sugallná a gyermeknek, hogy az alkotó erők hatalmasabbak a pusztítóknál, hogy átlélhető összhangban van a külső és a belső világ, a valóság nem esik szét részekre, hanem egységes egészet alkot. Az eredendő bizalmatlanság viszont oly diffúz, rendezetlen és szétszórt élmények felhalmozódása, melyet nem sikerült ösztönösen feldolgoznia és megemésztienie a gyermeknek.

De bármennyire igaz is, hogy az emberi létezés elengedhetetlen előfeltétele az eredendő bizalom, a valóság másként fest. Ugyancsak belső indíttatást érzünk arra, hogy pusztán tapasztalataik határán belül higgyünk, hogy csupán abban bizzunk, amire rátettük kezünket. „Hogy a biztonság igénye mennyire nyugtalanítja az önmagát létrehozó embert a maga alkotta világban, az leol-

vasható arról a mély változásról, melyet a géppel való azonosulás — a primitív embernek fő zsákmányával való mágikus azonosulásához hasonlóan — okozott az emberi természet nyugati felfogásában, kiváltképpen a gyermekek nevelésének automatizált és elszemélytelenített módjában” — jegyzi meg Erik H. Erikson (17). Minden esetben, amikor rendelkezhetünk valamivel, a bizton-ságot részesítjük előnyben a bizalommal szemben. Biztosra akarunk menni. Voltaképpen igazán érthető, hogy az embernek, mint világra nyitott lénynek, kielé-gíthetetlen a biztonságigénye. Akkor kezdődik a baj, amikor a biztonság keresése olyan kapcsolatokat veszélyeztet, melyek kizárólag a bizalom termőtalaján virul-nak. A mértéktelen biztonságigény félelmet szül, uralomvágyat és szegyenkezést vált ki, különféle védekező berendezéseket fejleszt ki, melyek közül egyetlen egy is az emberi kapcsolatok felbomlását eredményezi. Személyes kapcsolat egyesegyedül a mindkét félre egyaránt kötelező bizalomra épülhet, egymás szem-lyi méltóságának kölcsönös elismerésére támaszkodhat. A személy abszolút érték, abban az értelemben, ahogyan I. Kant állapítja meg „Az erkölcs meta-fizikájának megalapozásához” című írásában: „Cselekedj úgy, hogy az ember-seget mind a magad személyében, mind valaki másikéban mindenkor mint célt, és sosem mint pusztá eszközt használjad” (18).

A személy föltétlen tisztetének még fokozottabban kell érvényesülnie Is-tenhez fűző kapcsolatainkban. Amint korábban megállapítottuk, Isten az a vég-telen *vis-à-vis*, akire a valóság egységét és értelmét kutató kérdéseink végered-ményben irányulnak. Létünk lényegi meghatározása Istenre való feltétlen rá-utaltsága. Am azon nyomban visszájára fordul e kapcsolat, mihelyt megkíséreljük, hogy *biztonságra* váltsuk a bizalmat. A vallástörténet bőséges adalékkal szolgál arra nézve, hogy a vallások miként igyekeznek megszerezni és szocializálni a legmélyebb emberi konfliktusokat. Egyik legfőbb törekvésük, hogy az istenség erejének és üdvözítő hatalmának birtokbavétele útján veszélyektől mentes lét-állapotról kezekedjenek. A vallásos ember szükségképpen véges alakban fogja fel a végtelent; rendeltetésének végtelen célja mindig dologszerűen mutatkozik meg előtte. Ilyenformán csaknem elkerülhetetlen, hogy ne igyekezék *szabályozni* viszonyát a végtelent kinyilatkoztató véges valósággal, annál is inkább, mivel ezek az előírások egyúttal végtelen rendeltetésének föltétlen beteljesülését is szavatolják. Főként a vallásos kultusz, az istentiszteleti cselekmény bonyolult és aprólékosan kitervelt rendszere vall az ember biztonságot igénylő hajlamára. Bár a vallások az istenség által alapított intézményként értelmezik a szertartást, a rituális előírások gondos megtartása mégis *biztosítja* az istenséghez fűző kapcsolatot. Az istentiszteleti cselekményt végző ember valószínűleg nem gondol arra, hogy a rítus szigorú rendje által voltaképpen hatalmat akar gyakorolni az isten-ségen — ez különbözteti meg a kultuszt a mágiától —, a rituális szabályok ennek ellenére magukban rejtik annak a csíráját, ami gátlástalanul bontakozik ki a mágiában, ámbar feltehetően több köze van a technikához, mint a valláshoz. Technikán a műszaki és természettudományoknak az anyagi javak termelésében való alkalmazását értjük. A mágia oly szabályok és utasítások összessége, melyek biztosítják az ember uralmát a természetben és a többi emberben. A mágikus gya-korlat alapeszméje a gondolati összefüggések téves azonosítása a dolgok valós rendjével. J. G. Frazer szerint összetéveszti az ember eszméinek egymásutánját a természeti jelenségek sorozatával, és ennek következtében azt képzeli, hogy a saját gondolataival való vélt vagy valós rendelkezős módot nyújt arra, hogy biztonsággal bánják a természettel és ellenőrizze a dolgok menetét (19). *Plinius* például azt ajánlja a „*Historia naturae*” című művének 28. könyvében, hogy aki megbánta, hogy megsebesített valakit, köpjön arra a kezére, mely a sebet ejtette és ettől nyomban csillapodik a sebesült fájdalma. *Sir Francis Bacon*, a felvilágosult gondolkodás egyik atyja, meg volt győződve, hogy aki gyógyírt ken kardjának élére, az meggyógyítja a kard vágta sebet.

Aligha vonható kétségbe a mágia és a technika közös célja. A mágia a természeti jelenség befolyásolása inadekvát, a kívánt hatással arányban nem álló eszközökkel, melyek saját — vélt vagy valódi — erejüknél fogva közvetlen termé-szeti hatást hoznak létre. A biztonságra törekvő archaikus ember a természet-tudomány racionálisan felfogható közvetítése nélkül akar hatni a természetre. A mágia az ember ilyenformán értelmezett viláгурalmának elmélete és gyakor-lata, a világ meghódításának irányába tett első lépése. Ezért nem alaptalan föltézés, hogy végeredményben közelebb áll a technikához, mint a valláshoz.

Fölöttébb vitatható tehát a mágikus és a racionális gondolkodás *alapvető* szembeállítására, mivel mindkét esetben ugyanarra, a világon való rendelkezésre törekszik az ember. Legfeljebb abban különböznek egymástól, hogy a racionálisan gondolkodó ember jóval szerényebb, mert belátja, hogy a természet csak engedelmességgel győzhető le: *natura enim non nisi parendo vincitur* (20). Természetesen ugyanilyen nehézségbe ütközik a mágikus gyakorlatok éles elhatárolása a vallásosság megnyilvánulásától, minthogy a legtöbb vallás a kozmikus folyamatok szabályos rendjének biztosítását reméli a kultikus előírások lelkiismeretes magatartásától (21). Ugyanakkor joggal merül fel a kérdés, hogy miként hihetett az emberiség évezredekön át a mágikus praktikákban, ha semmi eredményüket nem tapasztalta? A helyzet azonban korántsem ily egyszerű, mivel az eszköz adekvát vagy inadekvát voltának megítélése attól a racionálisan nem igazolható előzetes választástól függ, hogy a valóság *kizárólag* a ráció útján győzhető le. *M. Eliade* szerint a tudományos etnológia elegendő ismeretanyaggal rendelkezik, hogy a mágikus gyakorlatban megnyilvánuló érteken kívüli, parapszichológiai erők valódiságát nem vonhatja többé kétségbe (22). Laboratóriumi kísérletek egész sora utal e szokatlan, jelenlegi tudományos módszereinkkel nem értelmezhető jelenségek és képességek meglétére (23). „A lényeges különbség az archaikus-mágikus világfelfogás és a fejlett ázsiai vallások között, nem is említve a kereszténységet, abban rejlik, hogy milyen értéket tulajdonítanak e vallások ezeknek a paranormális rendkívüli jelenségeknek. A buddhizmus, a klasszikus jóga és a kereszténység semmiképpen sem buzdítja híveit, hogy érteken kívüli erők birtokába jussanak, mivel ezeknek az erőknek birtoklója abban a veszedelemben forog, hogy alulmarad a mágiával szemben. Megelégszik e csodálatos erők élvezetével, ahelyett, hogy tovább munkálkodnék lelki tökéletesedésén.” (24)

Bizalom és uralkodás

Amint az eddigiek is sejtetik, az emberi lét alapkonfliktusa az eredendő bizalom és bizalmatlanság összeütközése. A *bizonyosság* szüntelen, majdhogynem megszállott keresése homlokegyenest ellenkezik létünk előfeltételével, a bizalommal. Az a visszás helyzet áll elő, hogy a biztonságot kereső ember maga alatt vágja a fát, mivel elvi akadályai vannak, hogy *minden* bizonytalanságot eloszlasson és korlátlanul uralkodjék a világon. Erre irányuló törekvése eltorzítja, visszajára fordítja léte eredendő bizalmát. Egyrészt azért, mert a teljes biztonság igénye az elbizakodottságot állítja az Istenbe vetett bizalom helyébe, másrészt pedig azért, mert fölébe kerekednek a létét biztosító eszközök. A technikai civilizáció áthághatatlan követelménye, hogy kiszolgálja az ember, és alkalmazkodjék törvényeihez. Ilyenformán az eszközök jutnak uralomra alkotójukon — ahhoz hasonlóan, ahogy az archaikus ember bálványozta, isteni erővel teli valóságként imádta a véges dolgokat. E rendkívül visszás folyamatban egyrészt értéküket veszítik a dolgok, pusztá eszközzé silányulnak, másrészt pedig éppen mint eszközök tesznek szert hatalomra az emberen, és meghiúsítják, hogy korlátlanul rendelkezze a valósággal. A termelés bámulatot keltő és világot átfogó rendszere szinte megbűvöli az embert, aki jóformán ellenállás nélkül vállalja a termelés által reá kényszerített aszkézist.

E fonák helyzet, a bizalom és rendelkezés visszajára fordult összefüggése az ember elferdülését jelzi. Az ember a lehetetlent kísérli meg. *Rendelkezni* akar mind a valóság végtelen és egységesítő alapjával, mind önnön végtelen nyitottságával, holott bizalmat igényel mindkettőt. Am nem bennük, hanem saját magában és eszközeiben bizik, melyeken uralkodnia kellene. Minden esetleges félreértést megelőzendő: az ember uralmi törekvése önmagában nem visszás. Uralkodását azonban végtelen bizalmának kell szabályoznia, Istentől rábizott feladatként kell gyakorolnia. Ha viszont föltétlenül akar rendelkezni életével, akkor rákényszerül, hogy véges dolgokat ajándékozzon meg bizalmával és önmagára építsen.

Az uralkodás és a bizalom zavartalan viszonya megköveteli, hogy az ember fenntartás nélkül bizzék Istenben, tisztelje embertársai végtelen rendeltetését, és eszerint rendezkedjék be a világon (25). E nem öncélú és nem önhatalmú, az Isten iránti bizalomból fakadó rendelkezés a teremtményekkel nem ellenkezik az ember rendeltetésével és kibontakoztatja eredendő bizalmát. Nen lehet eléggé

hangoztatni, hogy Istentől kapott rendeltetése és Isten iránti bizalma szólítja föl az embert, hogy önmagát és a mindenkori körülmények és viszonyok összességét szüntelenül meghaladva uralkodjék a világon. Csak azzal rendelkezhetünk igazán, amitől bensőleg függetlenek vagyunk. Az archaikus ember azért nem tudott fölébe kerekedni a világnak, mert isteni valóságként tisztelte, melynek bármikor és bármely dologban megnyilvánulhat szentséges volta. Álmodni sem mert volna arról, hogy olyan eszközöket eszeljen ki, melyekkel az ipari társadalomban élő ember beleavatkozik a természet rendjébe. A legnagyobb leleményű ókori nép, a görögség sem jutott el odáig, hogy tervszerűen alkalmazza találmányait és tudományos fölismeréseit. A technika történetével foglalkozó kutatók (26) szerint a görögök világlátása akadályozta meg, hogy az a nép, mely lerakta a természettudományok alapjait és kialakította a racionális gondolkodást, többet tegyen ennél a legelső lépésnél. A görög mitológia és archaikus világfelfogás visszahúzó erejét a kereszténység fellépése és az intézményesített egyház kialakulása törte meg (27). Protestáns teológusok tudatosították elsőként, hogy a természettudományoknak és ipari alkalmazásuknak nemcsak eszmei háttere, hanem valóságos forrása és lendítőereje a világleletti Istenbe vetett hit, illetve a bibliai tanítás, hogy a világ nem isteni valóság, hanem transzcendens Isten teremtménye, aki az ember gondjára bízta művét (28). A modern természettudomány és technika nem véletlenül alakult ki a kereszténység eszmei hatókörén belül. Pusztán ezért sem vélekedhetünk tehát úgy, mintha a természettudomány és a technika önmagában volna visszás, hogy eleve fonák szándék a világ legyőzésére irányuló akarat. A keresztény felfogás ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ennek az uralomnak jogforrása nem az ember, hanem a teremtő Isten, helyesebben a belé vetett vég nélküli bizalom, mely mindenkori környezete fölé emeli az embert és túllendíti minden egyes elért eredményén. E bizalom táplálja az ember lankadatlan erejét a világ meghódításáért vívott küzdelemben, egyszerűsmind fölvertezi a dolgok hatalmával szemben, nehogy foglyul ejtsék. Végül is a bizalom tángítja ki az ember látókörét a végtelenre, ajándékozza meg azzal a kimeríthetetlen ismeretháttérrel, ahonnan eszébe jutnak leleményes ötletei. Ilyenformán a bizalom ajándékozza meg a képességgel, hogy rendeltetésszerűen használja a világ dolgait, hogy Isten nevében gonddozza és művelje a földet. Ha viszont saját nevében uralkodik a világon, ha kizárólag a „józan esz” és racionalitás irányítja viselkedését, akkor elapadnak ötletei, elsorvad képzeletvilága és foglyul ejtik a dolgok: ahelyett, hogy céljait szolgálnák, uralkodnak rajta. Az öncélú rendelkezés a világgal eltorzítja az ember alapvető viszonyait: ha az ember lesz az ember végcélja és bizalmának alapja, akkor nincs hatalom, ami kiszabadítaná a dolgok fogságából. A „teremtett világ első felszabadítottja” a teremtés rabja lesz: az élet isteni adományának derűs és higgadt élvezete helyett felemészti a gond, életlehetőségeinek biztosítása.

Az érem másik oldala, hogy a bizalom és a gondoskodás aránytalansága az emberiség egyetemes léthelyzetét tekintve kikerülhetetlennek mutatkozik. Úgy látszik, mintha teljességgel meghaladná az ember erejét és eddigi tapasztalatait, hogy bízzék végtelen rendeltetésében és abban az ismeretlenben, aminek eredetét köszönheti. A bizalom nem mondhat le valamiféle tapasztalatról, melyben megkapaszkodhat. Hiába születünk eredendő bizalommal a világra, a kiábrándulás és gyanakvás túlságosan korán belerögződik ösztöneinkbe, belopakodik tudatunk aljára. Mégpedig úgy, hogy mi magunk, személyesen mit sem tehetünk ellene. Mások váltják ki belőlünk: az emberek, a világ, az a világhelyzet, amit a Szentírás a „világ bűnének”, a teológia pedig eredendő bűnnek nevez. Bizalmatlanná válunk, mielőtt még tudatunkra eszmélnénk. Hol található olyan fiatal anya, aki fenntartás nélkül bizik a valóság jóindulatában, aki önkéntelenül sem terheli meg gyermekét egyéni gondjaival és sérültségeivel, aki csalhatatlan biztonsággal érez rá, hogy mikor kell és mikor tilos kielégítenie gyermeke vágyait? Hol találunk olyan környezetet — a fejlett ipari országokban bizonyára nem —, mely attól a pillanattól kezdve, hogy világra jön a gyermek, gyarapítja és oltalmazza eredendő bizalmát, ahelyett hogy elferdítené és visszajára fordítaná?

A bizalom és bizalmatlanság pszichológiai problémájánál is nyomasztóbb a teológiai. Csak arra tud építeni az ember, amiről van némi tapasztalata. Tapasztalatai pedig csak véges dolgokról szerezhetünk. A világleletti Isten azonban semmiképpen sem egy dolog a sok közül. A dolgok körülhatároltak. Minden, ami konkrét, meghatározott. S minden meghatározás tagadás: az egyik nem a

másik, az van meg az egyikben, aminek híjával van a másik. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy sosem lehetne bizalmam tárgya a végtelen Isten, ha nem jelennek meg tapasztalható formában. Ez a magyarázata a vallások örök erőfeszítésének, hogy véges szimbólumokba foglalják az isteni végtelenséget. A világot mindenestül túlszárnyaló egyetlen és távoli Istent számtalan közeli istenben éltek át. A világ erői és hatalmasságai a tér és az idő keretei közé szorították a Végtelent. Ennek az igyekezetnek logikus következményeként saját végtelen nyitottságáról is megfélekedezik az ember, s ez a vallás teljes felbomlásához vezet. Isten végessé tétele a vallásos kultuszban azt a látszatot kelti, mintha rendelkezhetne az ember Isten erejéről. Ha aztán kinyílik a szeme és ráeszmél, hogy nem rendelkezhet mással, mint véges hatalommal, kiábrándulása könnyen torkollik mindennemű vallás megvetésébe. A végtelen *kultikus* végességét nagyon nehezen különbözteti meg a felvilágosult gondolkodó a *közönséges* végességtől (29).

A kultikus és közönséges végesség szembeállítását az akarja kifejezni, hogy létezik nem közönségesen véges vallási szimbólum is, melyben benne lakozik a Végtelenség. A názáreti Jézus története; élete és tanítása, halála és feltámadása a Végtelenség legbensőbb természetét feltáró reális szimbólum. Nemcsak megőrzi a vallástörténeti törekvéseket, hogy érzékletes alakban nyilvánuljon meg az érzékfeletti Isten, hanem magasabb fokra emeli és megszünteti mind a történeti vallások szimbólumainak, mind saját emberségének „közönséges” végességét. Isten közelgő országának örömhíre meghaladja Izrael valamennyi reményét és túlszárnyalja Jahveh összes ígéretét. Isten királyi uralkodásának világosságában értelmezett akaratát kívánja az embertől, hogy emelkedjék önmaga fölé, és ne a Törvényben bízzék, melyre a zsidóság vallási *biztonsága* épült. Jézus valódi biztonsággal akarja megajándékozni az embereket. Arra buzdítja őket, hogy a Törvény helyett Istenre támaszkodjanak. Végezetül azért feszítik keresztre, mert önmagát állította Isten helyébe. Kereszthalála áthúzza végességét. Föltámadása után emberségét sem tekinthetjük közönségesen véggesnek, mint a többi emberét. A tanítványok húsvéti tapasztalata, melyet Jézus feltámadásaként értelmeztek, kétségbevonhatatlanul igazolta számunkra Jézus igényét az isteni hatalomra, melyen halálosan megbotránkoztak a szigorúan egyistenhívő zsidók. Amit *mi* nevezünk feltámadásnak az valami vadonatúj, minden emberi elképzelést meghaladó, tulajdonképpen mivoltában még hozzáférhetetlen valóság. Jézus története mindenestre lehetővé teszi, hogy Isten nemcsak a végességet megszüntető, hanem túlaradó módon betöltő Végtelenségként nyilvánuljon meg. Megajándékozta az embert a korlátlan bizalom lehetőségével, kiássa véghetetlen nyitottságát a ráarakódott történelmi hordalékok alól, hozzásegíti, hogy létkörülményeinek és létviszonyainak összességén felülemelkedve gyakorolja uralmát, melyet a kereszteni kultúrkörben emancipálódva kivívott magának a világon.

Hivatkozások: (1) A. Gehlen: Az ember, Budapest 1976. 518. o. — (2) E. Jünger: *Materiale Grundlegung evangelischer Anthropologie*. In: H.-G. Gadamer, P. Vogler: *Neue Anthropologie*, Stuttgart 1975. 6. k. 365–367. o. — (3) M. Heidegger: *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen 1953. 107. o. — (4) E. H. Erikson: *Identität und Lebenszyklus*, Frankfurt/M 1977. 71. o. — (5) Vö.: W. Pannenberg: *Was ist der Mensch*, Göttingen 1976. 22–31. o. (A bizalomról szóló fejezet.) — (6) W. Pannenberg: *i. m.* 25. o. — (7) W. Bräutigam: *Anthropologie der Neurose*. In: H.-G. Gadamer, P. Vogler: *i. m.* 132. o. — (8) J. Bredenkamp, C. F. Graumann: *Möglichkeiten und Grenzen mathematischen Verfahrens in den Verhaltenswissenschaften*. In: H.-G. Gadamer, P. Vogler: *i. m.* 5. k. 51–93. o. — (9) *Mérleg 1* (1965) 34. o. — (10) H. Seiffert: *Einführung in die Wissenschaftstheorie*, München 1973. 1. k. 158. o. — (11) E. H. Erikson: *i. m.* 55–75. o. — (12) R. A. Spitz: *Vom Säugling zum Kleinkind*, Stuttgart 1976. 119. o. — (13) R. A. Spitz: *i. m.*—J. Bowlby: *Mutterliebe und kindliche Entwicklung*, München/Basel 1972. — (14) E. H. Erikson: *Wachstum und Krisen der gesunden Persönlichkeit*, Stuttgart 1953. 21. o. — (15) E. H. Erikson: *Kindheit und Gesellschaft*, Stuttgart 1973. 241–242. o. — (16) E. H. Erikson: *Jugend und Krise*, Stuttgart 1974. 84. o. — (17) *i. m.* 83–84. o. — (18) I. Kants *Gesammelte Schriften*, Berlin 1910–1955. 4. k. 429. o. — (19) S. Freud: *Totem und Tabu*, Frankfurt/M 1956. 94–95. o. — (20) Francis Bacon: *Novum Organon I. és Új Atlantisz*, Budapest 1954. 27. o. — (21) M. Eliade: *Die Religionen und das Heilige*, Salzburg 1954. 438–462. o. — (22) M. Eliade: *Mythen, Träume und Mysterien*, Salzburg 1961. 128–134. o. — (23) J. B. Rhine: *Extra-Sensory Perception*

after sixty Years, New York 1940.—R. Amadou: La Parapsychologie, Paris 1954.—C. G. Jung: Synchronizität als ein Prinzip akausaler Zusammenhänge. In: C. G. Jung, W. Pauli: Naturerklärung und Psyche, Zürich 1952. — További irodalom: Mérleg 5 (1969) 10—19. o. — (24) M. Eliade: i. m. 130—132. o. — (25) W. Pannenberg: i. m. 28. o. — (26) R. J. Forbes, Powez, C. Singer: A history of Technology, Oxford 1956. 589—622. o. — (27) S. Sambursky: The Physical World of the Greeks, London 1956. 241—242. o. — (28) G. Altner: Schöpfungsglaube und Entwicklungsgedanke in der protestantischer Theologie, Zürich 1965. 92. o. — (29) W. Pannenberg: i. m. 30. o.

KERESZTURY DEZSŐ VERSEI

Beszélgetések a küldetésről

1.

A.: Élsz?
 B.: Élek.
 A.: Félsz?
 B.: Félek.
 A.: Csak aki fél
 lehet igazán bátor.
 B.: Én hős leszek,
 félvén a vacogástól.

2.

A.: Barátom így se, úgy se
 menekülsz! Isten ügyse:
 visz — veled vagy ellened —
 a végzeted!

B.: Feneketlen tóba fúljak?
 Lelkem csak lángba hullhat?
 Inkább messze futok.
 Nem így a jobb?

A.: Annyi eszed sincs, látom,
 mint gyümölcsöknek a fákon.
 Azok mint okos vénék
 megérnek.

B.: S asztalra, sárba kerülnek;
 magot vet ezer közül egy;
 sok magból pár kikel,
 de hány vesz el?

A.: Mégis van folytatódás.
 Hogy jó legyen, prédikálj Jónás,
 így kívánja Istened,
 vagy vízbe vet.

B.: S a cet kiköp a parton,
 hogy kövessem parancsom:
 szavammal szól az Úr!
 S meg ki javul?

Sokszor

Sokszor nem tudtam, mi derül
 ki végre sok titok közül
 meglepetésül;
 valóság lesz a képzelet,
 vad csatazajra ébrednek,
 harcban ész nélkül;
 belezuhantam, visz az ár,
 mihez, mert kell, okot talál,
 hogy fennmaradjon végül

a gyötrött test, mely elveti
 eszméletét: nem kell neki,
 mert csupa vér már;
 visszaájul, vagy kirepül
 a fénybe vagy alámerül,
 sűrű, kövér sár,
 nyeli; új törvény dobja ki,
 új áramokba hullani,
 hol más fény, más sötét jár.

Kérdezhettem, hol is vagyok,
 mit is tegyek, mire a sok
 esély, hisz látni
 néhány lépésre ha tudok,
 sodrások, labirintusok
 szédületében bármi
 várhat, kő, iszap, parti rétv,
 s rámveti háló-végzetét
 angyal, ördög, akárki.

Sokszor éreztem: vége van,
 megölnék, elvesztem magam,
 s mindig túléltem;
 sokszor éreztem: eltűnök,
 s a nap mindújra kisütött,
 valaki lenyúlt értem;
 mindig úr lett a vadakon
 valami nagyobb hatalom,
 s elfértem tenyerében.

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

BÁLINT ENDRÉVEL

Ez a fehér nem illik hozzá. Leplek fehérsége, angyalok gyolcsa. A szoba sem. Eldugott kunyhó a folyosó végén, meszelt falak sűrűjében. Az ágya asztal kéték fekhelye. Egyszerű sodrony, műanyag takaró. Eledele sem több, mint amit a böjtire kapnak önmagukat áldozók, fogadalmasok. A betegség cilicium-öve rajta. Napról napra erősebb a szorítása, gyilkosabb a rohama. A köhögése, órákat, napokat tartó, nem akar szűnni. A tüdeje lassú kínokkal viszi fogyó holdjaihoz. A test apálya, a lélek árja. Mind vékonyabb és vékonyabb az arca. Csak a szeme növekszik, tágul egyre. A mindent befogadó szeme.

Innen küldi levelét:

Kedves Iván,

megkaptam lapodat, és ezúttal nem válaszolhatok postán. A földi szokások nagyon különösek, és mi rabjai vagyunk e szokásoknak... Lapodon beszámolsz „egészségi állapotodról” és kulturális életünk ilyen-olyan vonatkozásairól, s szomorúan regisztrárod Biró Gábor barátom halálát. Valóban, túl sokan „távoztak el” véglegesen barátaim köréből az utolsó esztendőben, és amikor lapodat elolvastam, nem gondolhattam arra, hogy válaszomat már nem a régi címre kell küldenem... Én, a halálfélelmeimtől vacogó, beteg ember nem mehettem ki a temetésedre, nem búcsúzhattam el, szokásainknak eleget téve, nem tehettem egy csokor virágot sem a koporsód mellé és földünk kis rögét sem dobhattam utánad búcsúzás helyett... Haláloed volt az egyetlen hűtlenséged irányomban. Különben sem gondoltam volna, hogy ennyire sietős neked... Szinte kedvem lenne megkérdezni tőled, hogy „jól meggondoltad”? Nem lett volna okosabb még várni kicsit egy ilyen új sorsot megvalósító lépéssel? És mivel nem tudom elképzelni, hogy nem láthatom többé köpcös figurádat, hamiskás mosolyodat és szeretetre méltó lényedet, nemcsak utolsó lapodra válaszolok, hanem ismerkedésünk idejét, találkozásaink tartalmát is felidézem...

A FÖLDÖNTÜLI GYÁSZ SZÍNE MEGNEVEZHETELLEN

— Nem tudom elfogadni, hogy Dévényi Iván fizikai műoltában nincs többé.

— *Csupán az életerét változtatta meg. Mondjuk, egy másik bolygón, egy másik hullámhosszon együtt él velünk...*

— De a pontos címe...

— *Higgye el, megkapja... Poste restante... Majd átveszi...*

— Nehéz lesz ezentúl fékezni türelmetlenségemet, mellyel a monogramjával szignált képzőművészeti beszámolókat kerestem a Vigilia utolsó oldalain.

— *Nem végleges a személyes hiánya...*

— Ha arra gondolok, hogy találkozni fogunk... De addig is...

— *Évek óta vissza-visszatérő páciense, sőt immár lakója a kórháznak.*

— Állandóan a halál közelében élek. Megszoktam. De itt nagyobb biztonságban érzem magam. Levendel főorvos jól ismeri bajomat, ellát a szükségesekkel. Mindig kéznél van a segítség. Haza most már szinte csak látogatóba megyek. Ha huzamosabb ideig otthon vagyok, visszatesem. Úgy látszik, ez a sorsom.

— *Mivel tudja elfoglalni magát?*

— Olvasok. Most Ady publicisztikáját. Félelmetes zseni. Hogy milyen remek szeme volt, mi mindent látott ötven-száz évvel előbb, mint mi — sok olyasmit, amit ma sem akarunk igazán észrevenni és megérteni —, és mennyi újat tartogat még mindig számunkra — alig tudjuk felbecsülni. Ha esetleg nem is értett ahhoz, amihez éppen hozzászólt, nem mutatta, hogy „szakmabeli”, ízlése téved-

hetetlenül megóvta, ha túlzott is egy-egy témában — sohasem volt felületes, olyan egyetemes szemlélettel bírt, amely-lyel csak a legnagyobbak. Túlzásai a szenvedély, az őszinteség, a fájdalom túl-zásai, hogy ez az ország, így élet még az élet, magyar ekként lehet magyar... Festeni nem festek. Nincs elég erőm, elég türelmem hozzá. Pedig néha megro-hannak az ötletek, a gondolatok. Formák kavarnak előttem. Inkább írok, ha csendes napom van, és rá tudom szánni magam, hogy az írógép mögé üljek. A prózának még van mondanivalóm. Kiállításkatalógusokat írok, megnyitászövegeket, apróbb méltatásokat, emlékeket, és — amint látja — levelet Ivánnak:

... Közlöm veled, hogy csaknem száz le-veledet őriz egy hatalmas kartonláda vagy ezerre tehető más levéllel együtt kint, Párizs-ban, ahová őt és negyed éven át részletes beszámolókat küldted, megértve azt, mennyi-re fontos nekem „nyomon követni”, hogy mi történik itthon?! De mielőtt folytatnám, meg kell kérdeznem önmagamtól, hogy valójában ismertelek-e téged? Hiszen azt is csak most tudtam meg, pontosan hány éves vagy, amikor temettek. Érzéseidből, vágyaidból egy jöttányit sem ismertem alaposan. Írántam táplált szeretetedet éreztem persze, és érdek-lődésed irányairól is tudtam a szellem külön-féle területén, de ez nagyon kevés ahhoz ké-pest, amit te ismertél belőlem, hiszen én szé-gyenkezesek nélkül vallottam sebeimről, ma-gányomról, küzdelmeimről és fételeimről. Te magad elé tartottad a kultúra pajzsát, a színes történekek építménye mögül leselked-tél ki a világra, nehogy bárki is rajtakapjon, hogy te is sebezhető ember vagy, akinek fájhat valami. Körülbugyoláltad magad a szel-lem ilyen-olyan színű gyolcsaival, a képek és a könyvek segítségével. Ez volt a fontos és nem az éntudat kihagyatottsága. És még va-lami: hihetetlenül kiterjedt levelezésed a ma-gyar szellemi élet honi és külföldi képviselői-vel olyan tartalmakkal gazdagíthatott, ame-lyek értelme és értéke csak ezután lesz igá-zán hasznosítható és mások számára is bi-zonyosság a szellem primátusa mellett, a mulandó anyag ellenében...

— Honnan ez a mély baráti érzés, ez a téren s időn is túlnövő kapcsolat?

— Régen kötődött. És kitarzott. Ma-napság nem gyakori jelenség. A barát-ságok foszladoznak, tipródnak, mert a hazugság vert bennük tanyát. A köl-csönös érdeklődés egymás dolgai iránt, a megértés harmóniája, a szeretet kiter-jesztése személyi körünkben — nem tűnik „korszerűnek”. Az önzés igen. Önmagunk

kiterjesztése mások rovására, saját aka-ratunk elismertetése, a gyöngébb méltat-lan sodrattatása — mintha jobban ille-nék életmódunkhoz.

Egy olyan alkalommal ismerkedtünk meg, ami örökre emlékezetes marad so-kunk számára. Képzőművészeti életünk hullámerevsége még nem engedett föl ak-koriban, amikor az esztergomi Keresz-tény Múzeum felkért, tartsak „előadást” a TIT keretén belül „szemléltető ábrák” segítségével, amelyek közelebb hozzák a modern művészetet a közönséghez. Meg-írtam a kis bevezetőt és a következő művészek „ábráival” igazoltam mondani-valómat: a főhelyre a már klasszikussá vált, tizenöt éve halott mesternek, Vaj-dának az „Északi táj” című képe került; a többiek Anna Margit, Korniss Dezső, Jankovits József, Rozsda Endre, Bartha Lajos, Gadányi Jenő és Bálint Endre voltak. Nem nehéz kitalálni, hogy az egykori Európai Iskola tagjai adtak életjelt magukról, jóllehet már mindenki — nyolc esztendő múltán — halottnak hitt bennünket. Akkor ismerkedtünk meg, és ha emlékezetem nem csal, az „ismeretterjesztő” kiállítás után az egész társaság az Esztergom főterén levő nagy, „békebeli” kávéházban gyűlt össze. Beszélgettünk, és már nem tudom, kinek a jóvoltából a legfrissebb külföldi kép-zőművészeti folyóiratokat böngésztek. Nagyon-nagyon jól éreztük magunkat...

— *Ügy tűnt akkor, önökre vár a fel-adat, hogy ezt a sokféle szempontból végtelenül becses anyagot, amit az Euro-pai Iskola létrehozott, a magyar képző-művészetnek, értékének és történetének szempontjából is feldolgozzák, mert más nem fogja elvégezni ezt a munkát, és mástól nem is lehetett elvárni, hogy ef-fajta munkát végezzen hivatalos jóvá-hagyás nélkül. Olyan kitűnően író, kriti-kusnak és esztétának is bevált festők voltak köztük, mint Bálint Endre és Ga-dányi Jenő.*

— Rövid bevezetőmben azokról az igazságokról beszéltem, amelyekre hosszú időn át csak egymásnak mondogattunk; hogy a művészet nem lehet közvetlen politikai program hirdetője, ahogy ezt a szocialista művészet nagyjai is állították, és elítélni a korszerű művészetet azért, mert nem fed közvetlen politikai progra-mot, ez idővel a szellem e'szegényese-déséhez vezethet. Továbbá arról is be-szélgettünk magunk közt, hogy a termé-szetet nem lehet összetéveszteni a való-sággal, mert a természet a fáival, hegyei-vel és vízzel csak fragmentuma annak

a valóságnak, amiben létünk teljes réteg-ződéssel jelen van a mélységtől a magasságig, a lélek finom rezgéseitől a tragikus döbbenetig, az életörömmel teli játéktól a halál tudomásulvételéig, a romlatlan gyermeki ámulattól az álmok mágikus atmoszférájáig, a civilizációtól meggyötört ember társtalanságától a testben és lélekben egymásra talált ember életboldogságáig, a mikrokozmosz alig ismert formáitól az univerzális sejtekekig, az angyalok világától a démonok birodalmáig, az állati és növényi rostok szuggesztiójától az automatikus képzettársításokig minden, minden a valóság el nem hanyagolható tartalma és az alkotóművész nyersanyaga. A szemlélő, aki nem tud mit kezdeni az elékerülő ismeretlennek látszó formával — tulajdonképpen önmagával nem tud mit kezdeni, mert nem ismeri önmagát. A modern művészetnek nem elhanyagolható etikai tartalma az, hogy hozzásegíti az embereket egy olyan belső gazdagsághoz, amit csak a romlatlan, tehát nem konvencionális művészet képes nyújtani.

AMIT NEM LEHET LAKKOKKAL BEKENNI

— A barátság mindig sokat jelentett és sokat adott az életében. Egykori mestereihez — Vaszary János, Aba Novák Vilmos, Vajda Lajos — sem kizárólag a művészet, a tanulni vágyó, ihletett iparkodás, hanem a mesterség szigorán túl emberi-baráti szálak is fűzték, az értelmi közösségteremtés személyes próbái.

— Mindhárom művész annyira különböző, egymástól elütő egyéniség minden — életszemléletük, formaviláguk, perszonalitásuk stb. — tekintetben, hogy értelmetlenség volna közös nevezőre hozni őket. Viszonylag rövid ideig korrektúrárt csináltak nekem a magániskolájukban. Növendékeik közül jó néhányan ma is élnek. Vaszary kifejezetten intellektuális egyéniségét jobban szerettem, Aba Novák érzelmesebb, sértődékenyebb ember

volt, mindig egy kis közösség, udvartartás vette körül. Vajdát szellemi értelemben vallottam mesteremnek s valom ma is. Hozzá szoros baráti kapcsolat, mély egyetértés kötött. Vaszary iskoláját Rázsó Klára festőnő vezette, Vaszary hetente egy vagy két alkalommal járt be korrigálni. 1934-ben, húszéves koromban, itt találkozhattam Vajdával először. És rögtön úgy, hogy munka közben láthattam. Leültem rajzbakomra, és miután rajztáblámra helyeztem a papírt, feltűnt egy magas nyakú fehér pulóveres, hosszú hajú, szikár kolléga, akit még nem ismertem, és aki egy barna pittkrétával rajzolta a beállított aktmodellt. Szinte a lélegzetem is elállt, amikor láttam, hogy egy vonallal, magabiztosan, minden javítás nélkül követte a forma útját, anélkül, hogy egy pillanatra is megszakította volna a munka menetét, egészen a befejezésig. Egy-két hétig néztem így Vajda „studírozását”. Fűltanúja voltam, amikor Vaszary félrehívta Rázsó Klárát és kérte, hogy „ennek az embernek ne korrigáljon”, mert ő, mármint Vaszary „sem korrigálhat egy érett művésznek”.

Amikor Vajda először hívott meg a Képiro utcai műtermébe, már ott függtek a falakon első pesti montázsai, rajzai és azok a csodálatos pasztell önarcképek, amelyek eltűntek és amelyek a későbbi ikonok képekre utaltak. Ugyanakkor néhány csendéletét és a szemközi tűzfalról és tetőszegletről készült képét is láttam, és elámultam egyszerűségüktől s attól a bensőséges érzellemmel teli, misztikus tartalomtól, ami belőlük áradt.

„Valami új témakört keresek, építek ki magamban — írja a harmincas évek közepén —, a dolgoknak titkos, elvont lényegét akarom kibontani. De mindig a konkrétból, a valóból kiindulva keresem a dolgok ősformáit.” A „témakör” kifejezés visszautal a középkor hitteltelített formáira, a primitívnek nevezett népek kultikus művészetére, ami teljesen összeszövődött hétköznapjaik és ünnepeik legapróbb, de ugyanakkor kozmikus mozzanataival. Vajda legkedvesebb írója Dosztojevskij volt, aki szintén több, mint „csak” író. Misszionárius is, aki az életet és sorsot, szenvedést és halált nem ötletszerű fragmentumokból komponálta egybe, hanem az ember és emberi közösség megváltása érdekében fogalmazta; isteni, démoni, angyali prototípusok megjelenítésével. Vajda misztikája az övéhez áll a legközelebb. Vajda hit nélküli, szélsőségesen individualista kor

gyermeke (ezt a kort én Névkorszaknak nevezném) — a kollektív névtelenség idejét vágyta vissza. Szerbiában és az ugyancsak szerb Szentendrén töltött fiatal éveit, melyeket bearanyozott az ortodox freskók és ikonok sugárzása, megtették a magukét: a kollektív művészet utáni vágyat ébresztették fel benne. Így születik meg az „ikonos periódusa”. 1934 telén elkezdte önarcképeit festeni. Ezek az önarcképek sokrétegű, egymást fedő arcok fátylaiból sűrűsödtek egybe. Mintha Vajda áthelyezte volna önmagát egyszerre a téren át különböző időkbe, és az emlékek sűrűjén pillantana ki szinte anyagtalanná nemesedve és letisztultan.

— Vajdát is hamar utolérte az „európai magyarnak”, vagy „magyar európainak” kijáró értetlenség, passzivitás, hisztérikus elfogultság, amely Bartókot és József Attilát is fogadta, a zsenit megillető gúny és kacaj, amely végül gyűlöletbe csap át. Vajda éppúgy névtelen volt, éppoly elhagyatott... mint...

— Nemcsak hogy név nem volt, de festőnek sem tartották. Legszűkebb köre — ma élő barátai — is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Vajda tehetséges grafikus, de nem festő. Szűkre szabott színskálával dolgozik, túlságosan puritánul kezeli az ecsetet, koloritja hideg, dermesztően fagyos; az úgynevezett „szakértők” különködésnek tekintették, amit művel. Egyetlen képzőművészeti egyesület sem vette föl tagjai közé. Még a progresszívnek számító Képzőművészek Új Társasága (KUT) is évről évre visszautasította képeit, mivel „nem illik az együttesbe”. Első kiállításáról, amelynek színhelye Szántó Piroska Szép utcai műterme volt 1939-ben, érdemben csak a Népszava kritikusa, Szélpál Árpád írt. Valamennyi kritika elmarasztalta, mondván, hogy „ez minden egyéb, csak nem művészet”. Az OMIKE karitatív jellegű kiállításán az egyik „műértő” rendező így fenyegetőzött Vajda montázsos képe előtt: „Ha ez a kép itt marad, lelövöm!” Mások egyszerűen csak legyintettek: „Ez az a műkedvelés, ami semmit sem ábrázol”. Képei kihívást jelentettek minden rendű és rangú konzervatívizmussal szemben, közlendői Bartók és Ady vonzáskörében magyarázhatók.

— Vajda egyszerre volt egyetemes és magyar, itthon úttörő és kint világszínvonal. Példa lehet egyúttal arra is, mi az igazi minősége a keresztény lelkületű művészi ábrázolásnak, a korszerű mű-

vészi hitvallásnak. Hogyan oldható fel a vallási tartalom adekvát művészi formában s válhat a transzcendencia szerves részévé a szükségyszerű teljességnek. Felismeréseit a következőképpen summa: „Ugyanazt akarjuk, amit Bartók és Kodály a zenében már megcsináltak. Azt hiszem, hogy a piktúra területén ilyen törekvések még nem voltak, és ha sikerült célt érni, akkor mi leszünk az elsők ezen a területen. Nekünk az úttörő szerepét kell vállalni, és ennek azért érezzük fokozott szükségét, mert a mai magyar művészetben mindenki visszafelé kacsint. Mi is visszafelé nézünk (ez a „mi” Vajdára és Korniss Dezsőre vonatkozik), de egészen más célzat-al, azért, hogy még jobban megerősödjünk, és hogy a múlt értékeit megmentjük (ami még nem pusztult el) és a jövő számára átadjuk. Abból indulunk ki, hogy tradíció nélkül semmit nem lehet csinálni, és ez a magyar körülmények között csak a magyar népművészet lehet, és ami ezen kívül áll, legnagyobb-részt értéktelen. Törekvéseink arra irányulnak, hogy e sajátos közép-kelet-európai művészetet kialakítsuk, a két nagy európai kultúrcentrum, a francia és az orosz behatásain keresztül. Magyarország hidat képez Kelet és Nyugat, Észak és Dél között.”

— Négyévi párizsi tartózkodás után tér haza. Amit képvisel, támadó módon idegen a magyar művészetszemlélettől. Nem abban az értelemben tartotta a kapcsolatot Párizssal, mint a kubisták, akik Picasso, Braque vagy Klee birtokában hazajöttek „kubizálni”, Vajda nem stílusokat plántált át ide. Nyugat-Európában mérte fel s értette meg mindazt, amit a közösségi művészetek — a prehisztorikus és primitív népek, a mi parasztságunk mágikus tárgyai — hoztak létre formában. A népművészet tiszta vizű forrása fölé roskadozó hajlék hatotta meg, mint másokat a görög kultúráról tanúskodó romok. A modern európai művészet példáját követte, a szür-

ban volt vele: két tradíciónak egymásba ömlése teremti meg azt a csodálatosan gazdag szellemi világot, amiben élünk — a nemzetek valódi tartalmainak hagyománya szövődik bele az univerzálisba, és az egyetemes közlések gazdagítják a helyi hagyományokat. A magyarság problémái foglalkoztatták Vajdát elsősorban, ezért is tudott túlnőni a külföldi mestereken. Ikonjai nem újraátélései a régi ikonoknak és az azokat létrehozó, eredeti szellemnek. Ezek valójában önarcképek voltak, egyéni hitté formált önarcképek, egy olyan meditáció színes vetületei, amelyekhez hasonló szellemi irányt nem találunk sehol. Ilyen tartalmak Nyugaton ismeretlenek. Max Ernst metafizikája romantikusabb, Klee misztikája gyermekibb és az elveszett paradicsom utáni vágyakozása nem annyira fájdalmas, mint Vajdáé. Főleg lírájuk nem azonos, mert Vajda mintha maga mögött hagyta volna a gyermekit. Műveiből nagyon hamar a felnőtt és érett férfi mély és szomorú tekintete pillant felénk. Olyan férfié, aki jól látta, mi történik ebben az országban s felelősséget érzett mindazért, ami körülvette. Nyugat-Európában talán szokatlan, hogy egy festő felelősséget érezzen mindazért, amiért gondolkodók, történészek és talán költők szavukat hallatják; nálunk sem gyakori az ilyesmi, kivéve költőinket, akiket szinte szaturált a történelmi felelősségérzet, de hogy egy festő felelősséget érezze magát a közösségért, amelyben él, arra csak három kivételes példánk van: Csontváryé, Derkovitsé és Vajdáé, természetesen mindháromnál más-más tartalommal, de hogy éppen a három legjelentősebb festőnknek volt „hitvallása”, ez nagyon elgondolkoztató. Talán arra is rámutat, hogy a művészet nemcsak képesség kérdése; hanem a kérdések fölvetésére való képességnek és újrafogalmazásának kérdése is.

— *Mi az oka ma a tőle való idegenkedésnek? Egyesek sokallják a művésze mellett opciókat, jöllehet nem ismerik az életművét, mások mintha a magukét félték, amikor ellene foglalnak állást, mert kicsinek vagy kevésnek érzik magukat a közelében.*

— Több oka van. Hol láthatott eddig a magyar publikum, hol láthattak a magyar festő-kollégák egy teljes, retrospektív Vajda-kiállítást? Hogyan tudnának helyesen vélekedni róla, ha még nem volt lehetőségük Vajdával találkozni? Kivéve talán azt a Vajda emlékkönyvet, melyben a képeit zsurgítva,

miniatürizálva préselték össze. A mennyiségben is nagy anyag bemutatása talán a közeljövőben megtörténik.

Noha Vajda európai rangú művész, megvolt a specifikuma is. Nem epigonja tehát a külföldi iskolák neveltjeinek, hanem velük azonos szintű, azonos erősségű, de sajátos piktúrát alkotott. Többre becsülöm Paul Klee művészeténél, mert drámának, tragédiának olyan eszköze, ami Klee-ről nem mondható el. Klee játékos, könnyed, szertelen, maszkjai már az esztétikum területére csapódnak át. Vajda műveinek karakterisztikuma a szellem vér-hús jelenléte, tökéletes átélése annak az idő-parcellának, amibe beleszületett.

CSUPÁN ALÁMERÜLNI, MINT A TÖBBIK

— *Miben látja az egyetemes festőművészet fejlődésének eshetőségeit? Vagy — ha fejlődésről nem is beszélhetünk — korszakváltás küszöbén állunk-e? Lehet-e még festészetről a hagyományos értelemben szólni?*

— A művészek magatartása hasonlít az önkéntes háborús előőrsök szerepéhez: ők vannak legelől, a hírcet is ők hozzák, és a legnagyobb veszélynek is ők vannak kitéve. A szellemi változás előhírnökei ők és proféták is, de ezt ritkán hiszik el róluk.

Nem hiszek a festőművészet fejlődésében. A művészet formaváltozásaiban hiszek. Mi mindent vont be körébe a modern művészet, ami már kicsúszott ebből a körből! A fejlődést — jobb szó híján — inkább gazdagodásnak nevezném. A tudomány esetében helyes fej-

lődésről beszélni: felfedeznek egy új baktériumfaját, megtalálják egy-egy betegség kórokozóját, újabb betegséget ismernek fel. A festészetben effajta fejlődés nincsen. Formai változások vannak, s ezek időnkénti sűrűsége, szaporodása kelthet olyan illúziót, hogy fejlődés tanúi vagyunk. Az izmusok jelentkezése meggyorsult formaváltozásokhoz vezet. A felgyorsult történelem teremt meg az újabb és újabb stílustörténetet is. Az impresszionizmus kezdetétől fogva, száz éve tehát, hihetetlenül sok izmus követte egymást, szinte pergőtűszerűen. A formai változásokat természetesen sok dolog alakíthatja ki, például a kor, amelyben élünk, vágyódásaink valami új tudás után és tudásunk meglévő vágyainkról. Az új építészet is hozzájárul a formai változásokhoz, de hozzájárulnak álmaink is vagy akár az ember örök szabadságvágya s cselekvő részvétele a társadalmi megújulásban.

— *És a mai magyar festészet? Azt mondják, az impresszionizmus erőteljes hatását máig sem tudta leküzdeni. Fő vonásai az analitikus, elemzően értelmező ábrázolásmód hiánya, inkább az elfogódott, szubjektív láttatás és az emóciók visszafogása, vagy épp ellenkezőleg, az emóciók sajnálatos elburjánzása. Romantikus hajlamai még mindig helyenként a német festészethez hozzák közel, bár az expresszionizmus sohasem teremtett iskolát Magyarországon. Noha a klasszikus művészetnek is mély hagyományai vannak a magyar kultúrában, a történelmi realitások, sors- és korfordulóink tragikus mozzanatai kevés teret engedtek a mediterrán életöröm kitérésének, a derű és a játékoság kolonctalan felszabadulásának.*

— Nagyon sok tehetséges embert ismernek. Nem értek egyet azokkal az idős mesterekkel, akik saját ideáikhoz, a maguk múltjához kötik a festészet jelenével kapcsolatos elképzeléseiket, akik az utolsó száz évet le akarják tagadni azért, hogy saját megrekedtségük igazolást nyerjen, és ezeket az elképzeléseket kívánják meg a fiatalabbaktól, belekényszerítve őket a másolásba, az utánzásba, a koncepciótlanságba. A modern művészet átfogalmazta teendőit: ábrázolásformája hozzá hasonul a kor adta lehetőségekhez, számot vet az új anyagokkal, az új architektúra konstrukciójával és az újrafogalmazott Térrel. Véleményem szerint az utolsó két évtized magyar képzőművészete egyáltalán nem korszerű, ha ezen azt értem, hogy hozzájárultunk volna az egyetemes eu-

rópai művészetet gazdagításához, ahogyan például Vajda Lajos vagy a nagy kivétel, Kondor Béla hozzájárultak munkálkodásukkal. Formanyelvi újdonságot nem nyújtottunk korunk számára, és igazán jelentős egyéniséget sem. A fiatal művésznövendékek, sajnos, nem mindig a kor valódi követelményeivel ismerkedtek meg főiskoláinkon, hanem a művészet hivatalnokainak gyakorta változó nézeteivel, hogy „milyennek is kell lennie a művészetnek...” Ez a frázis pedig igazán nem alkalmas arra, hogy alapja legyen egy hosszú-évekig tartó stúdiumnak. Amit látunk: megnövekedett a foto szerepe, a fény funkciója (fotogram, fotomontázs, filmkockák, kivágások stb.). Az új eszközök bevetését a fiataloknak köszönhetjük, velük indult meg a fényképezés, a fényfragmentumok, a gépi patronok, az ún. „monotóniák” alkalmazása a képzőművészetben, ámbátor mindez csak nálunk tűnik „újnak” és „modernnek”. Hogy aztán merre vezet a szellemi érlelődés, mit tartogat a jövő — ez kiszámíthatatlan. Tovább nem mehetek. Az *igazi jelene* a jövője a magyar művészetnek.

— *Mit fogadjunk el „igazi jelennek”? A különböző képzőművészeti irányzatokat átható lírai tónust, az absztrahálás féltelenségét vagy a helyenként elhatalmasodó, külsőségekben furdó népies szenvédélyt, amely hol a nyugati formakultusz utánzásával ötvöződik, hol valamilyen latin szellemességgel, lázas trükkkel leplezi mondanivalótlanságát?*

— Fogadjuk el jelennek azt a panorámát, amit jelenleg a művészeti formák nyújtanak. Vizsgálódásunk alapkérdése azonban mindig egy: megfogalmazódnak-e olyan új igazságok, amelyek a mai magyar művészetben kontrollálhatók? A fiatalokat töredékesen ismerem, rossz egészségi állapotom miatt alig-alig láttam kiállítást két év óta, amely igazán érdekelt volna. Igazságtalanság lenne, ha most egy futó mérlegelésnél kiragadnék személyeket vagy irányokat. Sok fiatal kért meg az utóbbi időben, hogy nyissam meg a kiállítását. Karakterben a legkülönbébbek voltak: nem uniformizáltak, nem elkötelezettek egyetlen irányban sem. Különböző értékű tehetségekről van szó, akiknek kibontakozásukhoz a melljük állásom talán segítségükre lesz. Annyira eklektikus korunk művészete — gesztusfestészet, op- és pop-art, a hagyományos formákkal dolgozó, kalligrafizmus, fém-mobilok, koncept-art stb. —, hogy nehéz vála-

szolnom arra a kérdésükre, amit gyakran feltesznek nekem, melyik mutat a jövő felé. Etikátlan kísérlet bármelyiket is egyedül üdvösnek kikiáltani. Minden képzőművészeti manifesztum akaratlanul egy dogmatikus szemléletet hordoz magában, amely a maga jussát próbálja kikövetelni a többiek kárára. Nem a kortárs feladata, hogy eldöntse, melyiknek van érvénye, melyiknek lesz értéke...

ÉS AZONOSNAK LENNI MINDENEKKEL

...és így folytatódik a levél:

Azóta Gadányi Jenő is végleg eltávozott, és neked, Ivánkám, talán alkalmad adódik most feleleveníteni előtte a „Hét művész” kiállítását Esztergomban, Gadányi előtt, akinek etikája példamutató volt...

Félek, hogy elfelejtem megemlíteni, drága barátom, hogy jobb feketekávéval nemigen ittam másut, mint nálad, és szinte szégyenkezem amiatt, hogy mi csak valamiféle fekete lötytyel tudtuk viszonzni...

Nagyon ostobán ver a szívem, ha arra gondolok, hogy plágiummal kell vádoljalak. Leutánoztad közös barátaink, ismerőseink fájdalmas és jóvátehetetlen lépéseit; egy év alatt mentek el végleg: Veszelszky Béla, Kormos Pista, Blró Gábor és most te is ezt tetted velünk! Kár, nagy kár, mert ki más írhatna a leendő Veszelszky kiállításról, mint te a Vigiliában?

Párizsból való végleges hazajövetelem után az elsők közt voltál, akik méltányolták hívságos munkálkodásomat. Ezt illenék most megköszönnöm... Nem is tudom, kinek a halála okozott nekem ennyi szomorúságot, mint a tied... Nagyon fogsz nekem hiányozni!

— Új tünet a mai magyar festészetben a szimbolizmus és a transzcendencia erősödése. Sokan időznek szívesen bibliai témáknál, merítenek a vallás formái és rendteremtő erejéből, visszanyúlnak a mitológiához vagy korszerű mítoszokat segítenek megszületni. Beszélhetünk-e kétfajta indítatásról, két, egymástól elkülönböző ihletésről: a realista, a naturalista ábrázoláshoz való vonzódásról és a metafizikus büvkörű, a valóságot a szakrálishoz közelítő festészetéről?

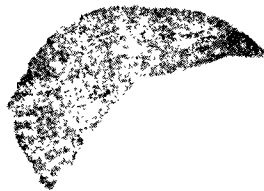
— Egy festői problémát annyiképp lehet megoldani, ahány festő van a földön, és mégis csak egyetlen lehetőség van: a teljesség igénye. Vannak tehetséges fiatalok, akiknek problémakörében kitapintható a hit is. Ezt magától értetődőnek kell tartanunk. Képzőművészet nem lehet meg hit nélkül. Szeretném hangsúlyozni, hogy „hiten” nem pusztán vallásos hitet értek, a szó egyházi értelmében, hanem olyan meggyőződést, ami átsüti a formát és meghatározza az alkotó viszonyát a közösséggel, és látása koncentráltan egy dologra irányul. Még pontosabban, magából a műből sugárzik ki az életforma. Ezt példázza Derkovits szocializmusa, Csontváry biblikus eksztatikuma és Vajda humáno-misztikuma. Akik hit nélkül kutatnak formák után, mint a festők egy része, nem tudnak mást nyújtani, mint a formák szédedületesen és izgalmasan örvénylő, de hideg és megközelíthetetlen játékát, vagy kis tolvajok lesznek, mint a nagy klasszikus korszakok vérszegény epigonjai.

Van figuratív tematika és van nonfiguratív tematika ábrázolási mód. Széles skálán játszik mindkettő: a figuratív a naturalizmustól az impresszionizmusig, a kubisztikus és expresszionista kifejezési módig terjed. De a nonfiguratív, az absztrakt ugyanilyen széles skálát fog át: az érzelmi absztrakciótól a hideg, racionális absztrakcióig. De higgye el, nem ez a fontos, hanem hogy ki milyen átéléssel, milyen tehetséggel, tényleges elhithető szándékkal tudja megjeleníteni a maga látomásos világát. Csak akkor török pálcát va'aki fölött. ha át-nem-éltséget, epigonságot, sematizmust, hazugságot

tapasztalok, amit „megalkotva” képzőművészeti szecskának nevezek, hamis dolgok hibrid-keresztkezéséből származó szándékos megtévesztésnek. Nem hiszek semmiféle szellemi közlendőben, ami mögött nem érzek hit-tartalmat. Egyesek a hit-tartalmat frázisokká szűkítik le és ezeket erőszakolják másokra. A művészetben azonban nincsenek előre kiagyalt s gyakorolható elvek, a művészetben csakis az élménynek, a belső igazságnak van jelentősége. *Hitnek* kell sugározni, a mű akkor *hiteles*. Minden hiteles munka hit-tartalmat szuggerál. Hogyan jöhetett volna létre a keresztény művészet hit nélkül? Igaz, miután kemény tételekké fogalmazódott az egyház kezében és világi hatalmak fegyverekkel terjesztették, veszteni kezdett belülről az erejéből s át kellett adnia a helyét más, szabadabb, emberibb — ezért Isten-közelibb — hit-tartalomnak, amely természetszerűleg a művészet formanyelvét is megváltoztatta. A XIX—XX. században helyet adott a közösségi hitnek is, amit művészeti iskolák tudtak tisztán, a maguk számára megfogalmazni: a Bauhaus-iskola, az impresszionisták társulása, nálunk az Európai Iskola, a szentendrei-ek közössége stb. Mert nyilvánvaló, ha valamit egy ember nem tud elvégezni, ahhoz szellemi társakat keres. A közösség így válik formanyelv-teremtő közegé.

— *Festői morálja?*

— Fogalmazzunk így: egyetlenegy dologtól féltettem magam mindig. Ne legyen gyöngö ahhoz, hogy sohasé a kisebb, mindig a nagyobb ellenállás irányába haladjak. Ne hazudjak senki és semmi kedvéért sem. Tudtam, hogy szellemi egzisztenciám szűnik meg, ha melleszélék, ha megkerülöm az igazmondást. Művészembernél jóformán eredendő bűnnek tartom a hazugságot. Igazat mondani, lehetőség szerint keveset tévedni. Amennyire lehet, ragaszkodni kell a valósághoz és valódisághoz. Különféle tehetséggel születünk, de egyre mindannyiunkat kötelez az élet iránti tisztelet: töltsük be tisztünket saját kimunkált, megszenvedett, önálló meggyőződésünk szerint. Ne idegen közlendőkkel fejezzük ki önmagunkat, hanem kizárólag az általunk átélttel, a *híten* alapuló művészi hitvallással. Tanuljunk meg, legalább a művészettel kapcsolatban, sem magunknak, sem másoknak nem hazudni; persze, csak ha „akarunk, ha merünk”.

Bálint Endre már sokszor vett búcsút életében el-elköltöző barátaitól, akik rendre, sorra itt hagyták, hogy a legcsodálatosabb tárlatot készítsék neki. Sokszor számolt el tetteivel, talentumaival egy-egy köhögéssel átvirrasztott éjszakán, harcban a fulladással, a végső gyengüléssel. Sokszor fogott tollat, hogy novellában, lírai vallomásban értesse meg anyaga üzenetét, élettel-halállal kötött titkos frigyét. Hadd iktassuk ide elköszönésül a legszebbiket:

A földöntül gyász színe megnevezhetetlen

Csendesen búcsúzzunk halovány énekkel
Mert a por belepte mind a színeket
Nem búsulok többé, amiért szárnyalm
Lenyestem önmagam s hogy nincsen
Mögöttem semmi más csupán a semmi
Amit nem lehet lakkokkal bekenni
És himnuszt énekelni nem lehet
Csupán alámerülni, mint a többiek
A sok rétegekkel némán elterülni
És azonosnak lenni mindennel.

HEGYI BÉLA

Éji tekintet

Paul Klee: Cseppek a mélyből

Szeretném újra érteni.
Ártatlan voltam hal
koromban, tehát értelmes is.
A víz — fölfoghatatlanul —
fényemiől reszketett.
Szeretnék szent alvásokat;
a tengeren vonszolnám
álmom érc-boronáját.
Ma már — hogy értsenek —
folyton emlékezem,
szétszórva magvetőként
szikrázó hallgatásom;
míg a szikár világ
fölépül romjain, te,
szétzilált, te megmaradsz.

A hallgatag vakok
rálátnak partjaidra;
a semmiből kinő a csend,
az meg — akár a héjazat —
lehámlik öt sebedről.

Éjed vagyok

s te bennem kövirág,
melynek szemgödre van.
Kőcsontjaidban vándorol
a hold-velő, szemedből
én sötétülök ki.
Szeretném újra érteni,
hogy elfeledhess engem,
boldogan.

Architektúra

A Pokol utcája hófehérre
lakkozott. Sárgaréz forgókon
lengenek hatalmas ajtók.
Egy-egy bedöng, ahogy jeges
szelek végigsüvöltenek.

Itt-ott ajtórésből kihajt
a légnnyomás gyors lepleket;

főlnyíznak, elsuhannak.
A Föld Paradicsom.
Nyüzsög benne az ember.

Megműveli homokját
domború s völgyes téglalapban
s búzával, bűnnel
hinti be.

Mikor kikel, hamvas s ragyog.
De tengerébe — lustán,
vöröslőn — vér folyik.

Szent sóvárgók hullámzanak
a Tornácok sötétes alagútján,
a számuk nő, egyszersemind egyre fogy:

Mennysország árnyalt s túltömött.

Megtestesülés

A zöldben négyszögletű
homokpást van középen,
ahol még nem lobog.
Házablakom csíkos függőlegesen
meg keresztben:
odakint esik s fényvihar van.
Itt bent, mint egy nyaki
verőér, lüktet az időm.
Aztán homokra állunk.
Tocsog talpunk alatt
birkózó szőnyegünk,
bár csak toporgunk; körül
kék és vörös tekercsben
napláng kunkorodik; az értelem
kristálykék citromot szel át,
mely lámpaként lebeg s forog.

Figyelmed nem vonja el.
Gyűlölsz eléggé, hogy szeress.
Megindulsz, én fölgyorsulok.
Előbb a fényed ér, aztán
az illatod. Ismerem ölelésed,
halálos és szelíd.
De én tüzem lökőm
vas derekad felé.
Megállsz és ringatózol,
mint aki sebzett és sebez.
Most villan föl kezekben
a túlhegyesre edzett végtelen
s látom két szárnykarod között,
arcod lassan befonja,
meg tarkód és hajad
bolyhos indáival
a gyökér idő.

Különbség

Kis kertemen,
akár a déli fénykőd,
áthömpölyögsz.
Homályod fénytelenbe
ér és hirtelen
torok-sötétbe fúl:
ott fölragyogsz.
Hátad vakít, átlátok
izzó válladon.
Ellépsz mellettem, oldalt
villog a térded, benned
vagyok, mégis megyek
elébed. Fölosztanak
maguk közt fenýdím,
mint szócsopotjaid

fogam: fénytörzselédnek
ajka nyílik s vére foly.
Ki vagy, megrágható világosság
és ragozott sötét?
Sugárral megfenýitesz,
árnyékaim letördeled.
A földnek éjjel égi
tükröt állítasz:
ni, hogy világítunk!
Itt lent vakságunkból
kicsillogsz, ott fent
a csillagokba éj szorul.
Jelen vagy,
szent Különbség.

NAGY SZ. PÉTER

„CSAK PONTTÓL PONTIG” Mészöly Miklós kísérlete

Miért oly nehezen érthetők a modern művészek, miért kényszerítenek keresztretjvények fejtésére? Miért van az, hogy ahogy közeledünk az időben, a művek egyre homályosabbak, élvezésük egyre nehezebb? Másról vagy talán másképp írtak a régiek? Miért nem oly közérthető és könnyen érthető Mészöly, mint Jókai vagy Mikszáth?

Közhely: a nagy művész mindig az élet alapvető kérdéseivel szembesít. Van-e az életnek értelme, s ha igen, mi az? A régiek nagyrészt hittek egy célja felé haladó, értelmes világban, műveik szemléletét ez evidencia adta, az olvasó egy rendezettnak hitt világ törvényeit ismerte meg bennük s megnyugodott általuk. E szép hitüket előbb a filozófia, majd a művészet megingatta, s ingatja ma is. Am egy értelmetlennek hitt világ már nehezebben kifejezhető, világosan megírni a

homályt nehezebb feladat. „Olyan vonalakra van szükségünk, melyeket nem húzhatunk meg határozott szabály szerint, csak ponttól pontig” — idézi Mészöly D'rrert. Nem húzhatunk meg, mert a harmadik pontra már nincs szabály. Az értelmetlent befogadni nyilván nehezebb, mint az értelmet. Mészöly világnézete ontológiailag s ismeretelméletileg is pesszimista, nem hisz a szabályos egyensekben, nem hisz egy rendezett világban. Művei e kételyből táplálkoznak ugyan, mégsem erről szólnak. Kafka, Sartre vagy Camus létünk abszurdítására ébresztettek. Mészöly már nem bizonyítja, benne él ebben az abszurdításban. Célja immár harminc éve változó eszközökkel változatlan: az abszurditás atmoszférájának felidézése. Atmoszféra-teremtő író tehát, és semmiképp nem elődök nélküli. Ősei azok a ködlovagok és követők, akik a magyar próza nagy realista vonulata mellett — s csak ritkán mögötte — a hangulat, az álmok, emlékek és félelmek, a belső világ impresszionisái voltak — egy Cholnoky László, Szomory, Krúdy vagy Gelléri. Atmoszférát teremtő művész, aki azonban már tudatosan egy merőben új életérzést akar kifejezni, s ebben már élesen különbözik gyakran romantikus elődeitől.

Mészöly elsősorban szemléletének eredetisége miatt csak meglehetősen későn, 1937-ben a *Sötét jelek* novelláival tűnt fel. E témájukban konkrét és életszerű írások az írói gondolatot még szándékoltan bizonytalanul és többértelműen fejezték ki. Az *Alakulások* kötetbe is felvett korai *Papur*, *Varjak*, *Farkasok* vagy a *Sziklák alatt* egy embertelen világ konkrét tárgyulaisai voltak. Absztrakt gondolatot, egy pesszimista filozófia revelálta atmoszférát elevenítettek meg rendkívül tudatosan. Utatunk már rá, Mészöly írásai gyakran nehezen érthetőek, e koraiak meg különösen azok, hiszen cselekményük kusza, értelmetlen, céljuk pusztán egy értelmetlen világ hangulatának felidézése. Jól bizonyítják e szándékolt homályt az anekdotikus novellahagyományainktól idegen, funkcióltan poén nélküli, lecsapott novel'a-befejezések is. A korai írások egy részében tehát a cselekménynek pusztán csak hangulatgerjesztő szerepe volt. A novellák másik típusa azonban már ekkor sem igényelte az absztrakció mankóját. Az *Állatok*, *emberek*, a *Szerelem* vagy a *Stiglic* című írásaiban engedelmeskedett leginkább Mészöly — mintegy előlegezve a *Magasiskola* és a *Jelentés öt egérről* erőnyeit — a realizmus igényeinek és saját, absztrakciókon áttörő mesélő kedvének is.

„... az atmoszféra. Nem ráadászerű többlete az ábrázolásnak, hanem a lényeg jelentkezik benne. Hogy mi teremt meg a műben a lényegét kifejezni tudó atmoszférát?” — kérdezi az író egy esszéjében, s ezt kutatjuk mi is Mészöly művészetében. Mondtuk, a korai írások egy részében a homályos cselekmény váltotta ki a bizonytalanság légkörét. A kritika által ma is legtöbbször becsült *Magasiskola* és a *Jelentés öt egérről* kísérletei már más irányúak. A homályos novel át a világos, tárgyilagos riport, az objektivitás váltja fel. Itt már a hangulat szorult háttérbe látszólag a tényekkel szemben. „A valóság valaminek a parabolája is mindig. Ha akarom” — írja Mészöly. És valóban, a jól megválasztott valóság minden konstruáltság nélkül, szimbolikusan is értelmezhető. Látnunk kell azonban, hogy az író nem hiszi, hogy a valóság általában is alkalmas eszköz számára az életérzésének megfelelő atmoszféra megidézésére. Műveivel bizonyítja, hogy erre csak egyes extrém, kisarkított, különös helyzetek alkalmasak, egy solymásztelep zárt világa, az egerek emberi környezetbe zárt abszurd kiszolgáltatottsága, a háború botránya. A kritika, amikor ez írások realizmusát dicsérte és dicséri ma is, nem veszi észre, hogy itt olyan alkotásokról van szó, melyekben a rendkívüli tudatossággal kiválasztott extrém valóság kivételesen, önmagában, írói beavatkozás és konstruáltság nélkül is hordozhatótt szimbolikus tartalmakat; a realiztikus paraboláknak pusztán a realizmusát dicsérte tehát. E realiztikus parabolák Mészöly számára azonban csak újabb kísérletet, átmenetet jelentettek. Bennük a jelenségek, tárgyak, pontos riportszerű leírásai során érlelte ki ekkor azt a szigorú, felelősségteljes objektivitást, mely későbbi közérzet-analíziseinek hitelét, kristálytisztá fényét adja.

Nemcsak a kiragadott valóságdarab, az extrém riport, hanem a „csinált” valóság is képes az atmoszféra, a közérzet megidézésére — e program a mészölyi kísérlet következő hipotézise. S valóban, jól megfigyelhető, hogyan építi fel az író atmoszferikus te'itettségű motívumokból műveit. A madarak, tág terek, a hőség és hideg, az öregség, a női kiszolgáltatottság egyre nagyobb szerepet játszanak, mivel e motívumok önmagukban is, a valóságtól terhelten az értelmetlen világ,

a szorongás atmoszféráját árasztják. Nemcsak a történettel lehet kifejezni tehát a valóság atmoszféráját, hanem látszólagos másodlagos jelentőségű, atmoszferikus elemeknek gyakran a cselekményt is háttérbe szorító erejű kombinálásával, túlsúlyával is. Atmoszferikus elemekből konstruált mű-szintézis is alkalmas lehet egy közérzet felidézésére, ez a *Farkasok, Varjak, Vadászat, Az árnyék* vagy az *Anakamphos* tanúsága, és ezt bizonyítja az 1966-ban megjelent *Az atléta halála* című regény is.

Mit akart Mészöly elmondani a magányos futó történetével? Azt, hogy a világ értelmét csak magunkban kereshetjük? Hogy pesszimizmusunk csak a maximumra törve lehet heroikus? Azt, hogy ha a magunk yardjait nem igazítjuk a világ métereihez, futásunk mindig kissé görcsös marad? Úgy hisszük, a regény célja változatlan, a novellákéval azonos, egy atmoszféra körüljárása. Ha a világból hiányzik az abszolút, akkor igényünkkel csak befelé fordulhatunk, magunkban kell a maximumra törnünk, az abszolútot megteremtünk. Nem az érte vívott küzdelmet írta meg azonban első regényében, hanem e harc atmoszféráját, külső és belső légkörét. S mert céltalan világunkban a célt is magunknak kell kitalálnunk, az abszolútot stopperrel kergetnünk, ezért oly szomorú ez a könyv. Milyen ember Őze Bálint, a regény főhőse? Magas, alacsony, szőke, barna? Lényegtelen. Mészöly nem ábrázolja hőseit, csak a cselekedeteiket kitöltő és burkoló belső és külső atmoszférát. Az emlékek ízét és a környezet nyomását, mint novelláiban, melyeknek szintézise ez a könyv. Feltűnő, hogy e kisarkított témájú tézis-regényben az író mennyire ragaszkodik a cselekmény szempontjából látszólag közömbös részletekhez, cselekmény és környezet mikrorealizmusához. A régi feladatról van szó, a részletek hangulatából, egy-egy epizód atmoszférájából épül fel Őze Bálint küzdelmének külső és belső tája. Ugyanígy atmoszferikus célzató a regény formai megoldása is. Az önmagával versenyző futó történetét szeretője monológjából ismerjük meg. Egy nő szemével láttatja Őze Bálint sorsát, mint ahogy egy nő meséli majd el a *Pontos történetek útközben* epizódjait is.

Úgy véljük az azonos forma, az ismétlődő keret nem véletlen, okát talán a női szemléletben s a monológ formában egyaránt meglévő passzív attitűdben kell keresnünk, s az utolsó regény, a *Film* egyik csirájának tekintünk.

Az *atléta halálával* egyidőben írt második regénye, a *Saulus* szinte folytatása annak. Az abszolútumot itt a pálfordulás végletessége jelenti. Őze és Saulus sorsa azonos. Mindketten a létezés rekordját, abszolútumát kergetik. Csak míg Őze Bálint a pályán, stopperrel kezében, addig Saulus az elkötelezettség végletei közt, kétellyel szívében. „Azt hiszem, amiről lényegében szó van, a létezés rekordjának vágya, minden vonatkozásban. Az úrt, ami a világ és közöttünk van valamilyen azonosulás-élményre szeretnénk átváltani. Ez pedig csak valami abszolútban teljesezhetik ki — vagy a határvidéken. Az abszolútnak azonban nincs már klasszikus biztosítóka bennünk — és éppen innét a megrendülésünk —, de azért ez nem jelenti azt, hogy a nosztalgiankkal rá ne tapadhassunk. Ha nincs más, legyen alkalmi abszolút. A maximális teljesítmény hajszolása így lett az 'elveszett' pótlásának a görcsévé” — mondta Mészöly egy interjúban. Az elkötelezettség azonban nem viseli el a maximumot, hajszolójának csak az ellentéte marad. Saulus futását a biznyságért Pál folytatja. A kritika szemléletileg továbblépésként értékelte a regényt, úgy vélte, hogy míg Őze Bálint magányos erőfeszítése a halálba vitt, addig Saulust kételyei társakkal s egy igazabb hittel ajándékozzák meg.

Nem erről van szó. Saulus e regényben még nem futja be sorsát, Pál útja is majd egy új Damaszkusz felé vezet, csak erről már nem szól a regény. Nem szól, mert célja más, a tárgyias történet és a filozofikus jelentés, úgy hisszük, mindkét regényben háttérbe szorul az aszketikus erőfeszítés atmoszférájához képest. Egyszerűbben fogalmazva, Mészöly e regényeiben az abszolútra törő ember közérzetét írja meg. Ezért tulajdonképpen másodlagos a kérdés, mit akarnak hősei, s hogy igazuk van-e? Egy belső, számukra egyedül fontos célra törnek, s ez az erőfeszítés meghatározza környezetüket. Szigorúságuk szigorúvá teszi a világot, keménységük keménnyé a tájat. E regényekben tökéletesen megvalósult az írói szándék. Egy ember közérzete s a környező világ egységbe olvadt s „az ég önként borul föléje”.

Mészöly művészetében, az atmoszféra megteremtéséért vívott harca közben a konstruáltság után egyre nagyobb szerepet kezd játszani előbb az extrém,

kisarkított cselekmény, majd — különösen első két regényében — a tézis-regényt is megkérdőjelező, áramló cselekménybőség. „Nem abban kellene bízni, hogy a dolgok és folyamatok elsődleges intellektuális mozaik rendezettségéből keveredik ki a mű teljesebb valósága s abból — mintegy ráadásaként — az atmoszferikus hitelesség aurája. Hanem abban, hogy ha minden mást megelőzve hagyjuk magunkba áramlani a jelenségek és folyamatok atmoszféráját: az biztosítja majd a mind kevésbé irodalmias lefordítást és ábrázolást, maga köré rendezve, mint a mágnes a hiteles elemeket” — írja. E felismerésből születik meg 1970-ben a *Pontos történetek útközben* című regény.

Az író e művében a *Nyomozás I, II* vagy a *Pontos történetek* című novellához hasonlóan korai homályos írásai, majd az extrém, kiragadott valóság riportjai s a hangulati elemekből konstruált műszintézisek után egy ezekkel radikálisan ellentétes eljárással kísérletezik. Itt már nem a dolgok, folyamatok rendeződnek az írói közérzet igényeinek megfelelően, hanem megfordítva, egy látszólag naiv valóságisztelennek engedelmeskedve áramoltatja az író a valóságot, a történetet, elfogadva annak *ab ovo* adott atmoszféráját. Helytelen lenne azonban azt hinnünk, hogy a regényben rendezetlen „valóságszecsckával”, mellérendelő, funkciótlán leltározással van dolgunk. A kamera most sem objektív, mint ahogy nem lesz az a *Film* című, következő regényben sem. Mészöly e pontos történetekben s a párhuzamos novella-kísérletekben felhasználja korábbi novellái montázs-technikáját, laza asszociációját is, és a valóság egy újfajta, lineáris, ismétlődő ritmusú kombinálására törekszik. „Talán egyszerűen a sorrenden, az átfordításon fog múlni minden” — írja. Az e méltatlanul lebecsült regényéből kibomló novellák csúcspontján elhelyezkedő *Alakulások* is szép bizonyítéka annak, hogy a *Pontos történetek útközben* nem volt zsákutca, e novella végtelenségében is jól mutatja, hogy a valóság elemei, egy szó, egy név, egy mondat, egy összefüggéstelen epizód hogyan kaphatnak funkciót az egészben, hogy az elemek hogyan tölthetik fel egymást tartalommal s válhatnak egymást erősítve megfellebbezhetetlen környezetanalízissé gazdagságuk okán is. E regény környezetanalízise szomorú, ítélete szigorú s ebben a kortárs művek közül talán leginkább Konrád György *A látogatójával* rokon.

Szomorúság és szigorúság lengi be, hatja át Mészöly következő regényét, az 1976-ban megjelent *Filmet* is. Cselekménye rendkívül egyszerű, úgy tetszik unalmas: egy öreg házaspár szokásos sétáját végzi, miközben a rendező egy régi gyilkosság történetét meséli el nekik és a kamerája minden mozdulatukat figyelve. A regény három cselekményszálát sodor össze. Az első szál egy látszólag a *cinéma verité* módszerével készülő film forgatásának leírása. Soha passzívabb filmeseket — kacsint ránk Mészöly, kissé önmagát is ironizálva — hiszen nem rendeznek, nem állítanak be jeleneteket, szenttelenül mindent felvesznek, ami a kamera elé kerül. Passzivitásukban nem nehéz az atléta halálát, illetve a pontos történeteket elmesélő nőalakok szenttelen, objektivitásra törő magatartását felismernünk. A második szál az öregek unalmas sétájával ellentétben torokszorítóan izgalmas. A történet, melyet a rendező mesél nekik egy-egy utcarészlet, mozdulat, helyzet hasonlóságának apropójából, a következő: 1912 véres csütörtökjén egy paraszt a tüntetésekbe keveredik, és miután egy rendőr megsebesíti, a házaspár sétájának hajdani színterére menekül. Itt előbb szemtanúja lesz egy kislány megerőszakolásának, majd egy nyúl megkínzásának, és brutális élményei hatására agyonveri az állat kinzóját. Eddig a feltűnően pergő cselekményű meg-megszakadó láncú történet, melynek célja az öregek reagálásának felidézése. Valamiféle titokzatos nyomozásnak leszünk így tanúi a sétáló házaspár várt reakcióit figyelve. Amennyire izgalmas, eseménydús e provokáló történet, látszólag annyira unalmas, eseménytelen az öregek vegetálása. Gépies mozgásuk a külvilágtól teljesen elszigetelt, s még az se biztos, hallják-e a paraszt történetét. Mi köze e három akciónak egymáshoz és hozzánk? Látszólagos érdektelenségük, bármiféle azonosulást megnehezítő, szenttelen leírásuk honnan kapja a feszültséget, értelmet?

Úgy véljük, a regény izalmát, értelmét és értékét e három eseményszál, közlő réteg és egy negyedik sík viszonya, elszigeteltsége és kapcsolata adja. „Az öregember annyira közel áll a képhez, hogy arca élesen tükröződik az üvegen... amíg nézi, addig az arca is tükröződik” — olvassuk egy helyütt, mintegy a regény megfajtéseként. Ahogy az öregember arcvált rögzíti a kép és azt a kamera, ugyanúgy rajzolódik egybe, egymást kiigazítva és el-

mosva a regény három síkja is, bizonytalan kontúrjaikkal egy negyediket, a történelemét rajzolva ki. Mészöly e három cselekményszálat, közlő réteget egy-egy mozdulat, viselkedés, tulajdonság, részlet hasonlóságának apropójából egymásra illeszti, úgy azonban, hogy ezek egymást értelmezzék, magyarázzák. Értelmük kölcsönösen a másikkából bomlik ki, kontúrjaik egymást erősítik. A passzív rendezői magatartás — látszólagos írói alapállás — az öregekkel való viszonyában s abban konkretizálódik, ahogy s amit — mégiscsak válogatva — észrevesz rajtuk, másrészt pedig abban, hogy mikor s mit mond el nekik a paraszt történetéből. Az öregek vegetálását pedig a paraszt történetének mozgalmassága hangsúlyozza s a rendező kamerája rögzíti. S a paraszt sorsa is csak mint szembesítő provokáció, kihívó csalétek nyeri el értelmét a regény szövetében. „Egymáson múlunk” — tanítja Mészöly, s e regényében a pontos történetekhez hasonlóan, továbblépve eddigi kísérletein, az atmoszférát már az emberi sorsok felé fordulva, azok segítségével teremti meg. Tárgyak, kisarkított valóságdarabok, atmoszferikus motívumok és parabolák után e regényében is a szenvedő ember felé fordul, az atmoszférát emberi cselekvéssel, hangsúlyozottan hétköznapi viszonylatokkal rögzítve. De milyen atmoszférát? Úgy véljük, eddigi elvontabb kísérletei után most először a történelemét. Mert a három sík, cselekményszál, közlő réteg egy negyedik síkot rajzol ki élesen, a mindegyikben ott lappangó történelem síkját. Életünket a történelem hordalékai veszik körül, lepik el, a történelem az öregek, a paraszt, a saját történetünkben hal el, konzerválódik. E regény helyszíne, az öregek sétájának, a paraszt gyilkosságának díszletei, a környezetbe merevült történelem, a történelem hordalékai. Itt minden tárgy tanú. És a tárgyak objektivitásával tanú egy-egy emberi arc, mozdulat, egy értelmetlen gyilkosság. Mi a történelem? Mi számunkra a történelem? Környezet. Helyszín. Az öregek emlékező szeme. Egy oktalan gyilkosság. Bennük, bennünk és körülöttünk van a történelem, mit tehetünk foglyaiként? Megfontolt céltalansággal leírhatjuk, feltérképezhetjük hatását az emberi sorsokon, magatartásokon, a passzívan figyelő, a látvánnyá merevülő, az értelmetlenül cselekvő emberen — magunkon. Mit tehetünk? Hagyhatunk felfényleni egy mozdulatot, engedhetünk egy arc csábításának, elkészíthetjük a filmet.

Sznobok írója, unalmas, összespekulálja a homályt, érthetetlen — mondták Mészölyről. Valóban az? Minden nagy művész az élet alapvető kérdéseivel szembesít. És, ha úgy látja, hogy létünk értelmetlenségével szemben csak egyet tehetünk, hogy felismerjük, s atmoszféráját rögzítve humanizáljuk, a láttatás, a megelevenítés erejével megidézzük, hogy közérzetünk értelmét feltárhassuk: ha így érzi, nehéz dolga van.

S olvasójától is nehéz dolgot követel, az értelem erőfeszítését, cserébe a megértés öröméért.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézirateikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

KOVÁCS GÁBOR VERSEI

Valaki más

Valaki más, nem én vagyok,
aki az ajtódon kopog.
Ez a makacs-szívdobogás
nem én vagyok. Valaki más.

Ismerd meg: arca szenvedő.
Egyedül vagy, akárcsak ő.
Válladon ostorok nyoma,
szivedben az az éjszaka.

Csuklód alatt, bokád fölött
egyforma sebet vert a szög.
Nem én vagyok ajtód előtt.
Valaki más. Ismerd meg őt.

Ház a tisztáson

Idejött, nyelveken beszélt,
tüdőfüvet tett a fazékba.

Idejött, arca drágakő,
kendőn fényével átütő,
nyelveken beszélt, hadonászott,

Lángot vetett a parázs maradéka.

és hallgatták a hallgatag vadászok.

Azóta csörtetés az éjben,
a vadonban, az éjben csörtetés,
nem látni semmit. Az órák megálltak.

Pillanatkép egy elválásról

Elviszi arcodat a szél,
egy drótváz, egy pókháló nem marad —
én örködöm, hogy legyél,
hogy érző húsból megformáljalak,

de nem tudlak. Csupán a kő,
a járdaszél, a tócsa, négy kerék,
a fogható, a mérhető,
csak az villószik egy-két percre még,

aztán zörög a villamos,
zörög a szív, az árván verdeső,
a vértől, nyáltól csatakos —
Nagypéntek van. És esik az eső.

Majd fúj a szél

Majd fúj a szél és lobog, leng a fű,
majd verdes a szív kismadár-szerű
verdeséssel, és tölcéserek forognak
tengeremélyén egy forró torkolatnak.

Az lesz az ébredés, az egyszerű
ragyogásában végleges derű,
áldás, mit elnyernek az átkozottak
és szerelem, melytől az ég leroskad.

Majd fúj a szél keletről és nyugatról,
és a hegyek völgyekké lesznek akkor
és szörnyek lépnek ki az alkonyatból.

Majd fúj a szél észak és dél felől,
miközben lassan bezárul a kör
s a lét falán a végtelen betör.

A BUDDHA-LEGENDA ÉS NÉHÁNY KÜLÖNÖS, GEOLOGIAI VONATKOZÁSA

...Élt hajdan Napkeleten egy királyfi, aki elindult, hogy megkeresse az Igazságot. Sokáig ment, mendegélt, mígnem egyszerre megvilágosodott előtte, hogy az Igazság önnön lelke mélyén lakik.

A Vigiliában eddig között cikkeinkben részletesen tárgyaltuk a Bibliában szerenő néhány, geológiai szempontból is értelmezhető elbeszélés vagy esemény tudományos magyarázat-lehetőségeit. E cikkek kiegészítéseként készült az alábbi írás, amely Kelet megváltójának, *Gautama Sziddhártha* királyfinak költőien szép, és nálunk sajnos, eddig csak nagyon kevesek által ismert legendájáról és annak néhány érdekes vonatkozásáról szól. Ez utóbbit illetően meg kell jegyeznünk, hogy az ezzel kapcsolatos gondolatok a szerző egyéni véleményét tükrözik, nem pedig valamilyen általánosságban ismert, már megvitatott és elfogadott tudományos álláspontot.

Ma már kétségtelennek kell tekintenünk, hogy *Gautama Sziddhártha* (vagyis Gautama, „A Célhoz Érkezett”) észak-indiai királyfi, a későbbi *Buddha*, azaz Megvilágosult, — csakugyan történelmi személy volt. I. e. 560 körül született, Suddhódaná király és Májá királyné fiaként, Kapilavasztu birodalomban. (Ennek az országnak a neve csak a legendából ismeretes.) I. e. 480-ban hunyt el.

Bár a királyfi csak a megvilágosodás után nyerte el és érdemelte ki a Buddha jelzöt, amelyet ettől kezdve névként használt, az egyszerűség kedvéért használjuk többnyire mi is ezt az elnevezést életének arra az időszakára, amely ezt a számára — és voltaképpen minden Buddha-hívó számára is — oly sorsdöntő eseményt megelőzte.

A legenda szerint az istenek tanácsa döntött úgy: valamelyiküknek le kell születnie emberként a Földre, hogy végigszenvedje a halandók sorsát, s így önnönmagán tapasztalhatta mindazt a rosszat, ami csak egy embert érhet az élete során, majd pedig hozzon új tanításokat, oly tanításokat, amelyek megnyugvást és megbékélést nyújtanak a embereknek.

A legenda így szól: Buddha születését csodás jelek kísérték, amelyeknek alapján szülei — akiket még ő maga választott ki, amint szellemi alakban tekintett Indra, az istenek királya csarnokából — megérthetik, hogy a gyermek különös feladattal érkezik a Földre. Maguktól megszólaltak a hangszerek és csodálatosan szép, soha nem hallott dallamokat zengtek el, s virágok hulltak a semmiből, mindig ott, ahol Májá királyné megjelent. Éjszaka pedig, amikor a királyasszony elpihent, egy parányi, hófehér, hatagyarú elefánt jelent meg, háromszor körüljárta Májá fekhelyét, mintegy tisztelete kifejezéseként, majd oldalt megnyitotta a királyné derekát, és anélkül, hogy fájdalmat keltett, vagy sebet okozott volna, behatolt a testébe. Az eljövendő Buddha pedig jóga-ülésben pihent Májá méhében, nem kilenc, hanem tíz hónapon át.

Amikor Suddhódaná király értesült ezekről a csodálatos eseményekről, öszszehívatta a jógikat és mágusokat, s felszólította őket, magyarázzák meg a jelenségek értelmét. A bölcsek egyike azt válaszolta: Fiaid születik, Mahárádza, s ha úgy rendeltetted, ő lesz a világ ura, a leghatalmasabb uralkodó. Am ugyanakkor meglehet, hogy az ég más sorsot szán néki: ő lesz a titkos tudományok legnagyobb mestere, minden bölcsek fölött álló géniusz, akinek magasztos feladat jutott osztályrészéül. Vagyis: ő lesz az új Buddha — nem az első a buddhák sorában, hiszen számos más buddha előzte meg már őt, de a legkiemelkedőbb valamennyiük között.

Amikor elkövetkezett az idő, Máya királyné aranyos hordszékbe ült, s kísérelővel együtt elindult a híres Lumbiniliget felé. Újabb csodák köszöntötték ezt a napot: új fák nőttek az út fölé, hogy árnyékba boruljon az és ne bántsa Máya az izzó, indiai Nap tüze, mindenfelé új virágok fakadtak, amerre csak nézett; s mélységes, megnyugtató csend uralkodott a tájon. Még egy távoli máglya tüze is megállott a levegőben, mint izzó, vörös és tömör sziklafal. A királyné kiszállt a hordszékéből, és megállt egy nagy fügefafa mellett. Ekkor megmozdult a fa ága, s hajlani kezdett lefelé, mindaddig, amíg egy magasságba nem került a királyné karjával. Máya könnyedén elérte tehát, s míg kecsesen állt és megfogta a faágat, testének jobb oldalán egy kristályburok tűnt elő. E kristályburokban ott pihent, ott álmodott a Gyermeke-Buddha. Lótusz-ülésben ült, tökéletesen mozdulatlanul — éppúgy, amint azután, élete elmúltával, tíz- és tizezer szoborban alkották meg ezt a határtalan nyugalmat a művészek.

Ekkor Indra jelent meg a mennyországból, s aranyhálót vetett a kristályburokra, hogy ne érhesse földi por és ne szennyezze be a Magasztos testét. Majd a Kigyók Nemzettségének két királya tűnt elő, s ezüstkelyheket tartottak fogaik között. E kelyhekben langyos víz volt, amelynek segítségével azonnal megfürdethették a Gyermekeket. Amíg a fürdetés tartott, oroszlánok, párducok, tigrisek és más vadak jelentek meg a Himalája felől, hogy köszöntsék Buddhát és szép édesanyját, aki földöntúli mosollyal arcán állt még mindig a fügefafa mellett.

Mihelyt véget ért a fürdetés, a királyfi rögtön lábra állt. Hét lépést tett észak felé, majd ugyanennyit keleti, déli és nyugati irányban. Lábnyomán lótuszvirágok fakadtak. Buddha pedig felnézett az égre, és így kiáltott fel:

„Nincs nálamnáál hatalmasabb, a mennyország küldött engem! Nem leszek többé hatalmad a világ fölött, óh Halál, mert a Lét minden titkát feltárom és megértetem az emberekkel! S én magam sem születek többé erre a Földre, ez az én végső születésem!”

Az eseményeknek rövidesen híre ment az egész birodalomban, s a nép azt is megtudta, hogy ugyanabban a pillanatban, amikor Buddha megszületett, kivirágzott egy szentnek tekintett fügefafa, amely alatt később a királyfi megvilágosult. S ugyanekkor jött a világra egy kislány is, Jasodhará Dévi, aki sok év elmúltával a felesége lett.

Máya királyné azonban nem soká élt e csodás nap után: alig egy hét volt számára hátra még, és csendesen elköltözött az élők sorából. A Gyermeke-Buddhát ettől kezdve nagynénje nevelte.

Élete további napjait is csodák kísérték. Amikor apjával együtt elment, hogy egy új templomot felszenteljen, a hatalmas, bronzból készített vagy kőből alkotott istenszobrok megelevenedtek: felálltak és meghajoltak előtte. Amikor iskolába küldték, már az első napon kiderült, hogy sokkal többet tud, mint tanítója. Testi ereje — gyermek-volta ellenére — félelmetes volt; s legszívesebben elmélkedéssel töltötte napjait, kevesebbet játszott, mint a többi, hasonló korú kislány és kislány.

Ekkoriban egy híres jógi érkezett Tibetből, aki újra megjósolta az uralkodónak, hogy a királyfi végtére is nem a trón örököse lesz, hanem a „világ megváltója”. A csodák, amelyek az eljövendő Megvilágosult napjait kísérik, s a testen található jelek, mindezt kétségtelenné teszik. Azt tanácsolta a királynak, engedje, hogy a gyermek majd ezen az úton haladhasson, és ne gördítsen akadályokat elébe. Ám a király hallani sem akart erről, hiszen trónörököse volt szüksége néki is, az országnak is.

Amikor Gautama Sziddhártha tizenhat esztendőse lett, a király nagy ünnepet rendezett a tiszteletére. Az ősi szokások szerint felszólította birodalmának leányait, járuljanak a trón elébe, s hódoljanak előtte és a királyfi előtt.

Száz és száz szebbnél szebb leány vonult hát el a trón előtt, de Buddha alakja oly ragyogó volt, amint a Nap rászórta sugarait, hogy egyikük sem bírt ránézni a királyfira. Valamennyien lesütötték a szemüket. Buddha unatkozva egy-egy szál virágot küldetett oda a lányoknak, majd intett a kezével: „Eridj, jöjjön a következő!”

Amikor pedig véget ért a sor, s a legutolsó leány is megjelent, Buddha már hiába keresett a kosárban virágot — egyetlenegy szálát sem talált. Ez a leány azonban nem sütötte le a szemét a trón előtt, mint társnői, hanem egyenesen a királyfira tekintett. Majd, elunván a várakozást, gúnyosan így szólt hozzá:

— Úgy látszik, rútnak találsz engem, hiszen még egy szál virágot sem adsz nekem emlékebe. Pedig a többieket mind megjutalmaztad!

Buddha ránézett, s úgy érezte, mintha villám járta volna át szívét, mert a hölgy szinte földöntúlian szép volt. Felemelkedett a színaranyból készített trónusról és imigyen szólott hozzá:

— Ki vagy te? Sohasem láttalak még!

— Valóban úgy találok? — kérdezte a leány, még mindig gúnyosan. — Rövid az emlékezeted, királyfi! Hát már elfeledted, hogy valaha játszópajtások voltunk? Jasodhará Dévi a nevem, s ugyanazon a napon születtem, mint te magad! — E szavakkal megfordult, és elindult, hogy csatlakozzon társnőihez, akik távolabb álltak és vártak rá. Buddha azonban lelépett a trónról, eléje állt, lehúzta egyik gyűrűjét és odanyújtotta Jasodhará Dévinek:

— Megbocsáss, hölgy — mondta —, de nincs több virágom. Fogadd el inkább a gyűrűmet!

Jasodhará tetőtől talpig végigmérte, majd felszegte a fejét, s kevélyen így válaszolt:

— Mire is lenne jó nekem a gyűrűd? Azt hiszed, hogy egy ilyen ajándékkal megnyerhetsz engem? Szó sincs róla! Énértem, bizony, ez kevés!

— Mit tegyek hát, hogy elnyerhesselek? — kérdezte Buddha.

— Küzdj meg értem a harcosokkal! Úgy hírlík, bátor vagy, s nagyon erős. Ha pedig mindez igaz, akkor a győzelem reményével szállhatsz harcba értem!

— Helyesen szóltál — mondta Buddha, majd hátrafordult. — Nos, ki vereszik meg vélem? — kérdezte a harcosoktól. — A tét: Jasodhará Dévi keze! Hallottátok! Ó kívánja így, s én kész vagyok a szavai szerint cselekedni!

Egyszeriben száz és száz ifjú pattant fel ültőhelyéből a földről. Száz és száz elszáni szempár szegeződött Buddha arcára, száz és száz erős férfikéz markolta meg a kardot, a buzogányt vagy a lándzsát. És megkezdődött a nagy küzdelem. A hősök úgy rontottak Buddhára, mint félelmetes elefántbikák, mint medvék, mint tigrisek. Am ő csak állt rendületlenül a helyén, és sorra leterítette ellenfeleit. A föld dübörgött és elborult a napvilág is, a nép soha nem látott még ehhez fogható viadalt! Am a királyfit senki nem bírta kimozdítani a helyéből.

Végül csupán egyetlen férfi maradt az ellenfelek közül a porondon: egy széles vállú óriás, akinek párducbőr fedte bozontos mellkasát és roppant érckorong setétlett a kezében.

— Ki vagy te?! — kérdezte Buddha.

— Dévadatta a nevem — dörögte a másik. — Kész vagy-e a küzdelemre? Igen?! Hát akkor, királyfi, védj magad!

Ha Gautama Sziddhártha olyan erős volt, mint tízezernyi elefánt, akkor Dévadatta erejét csak százezer királytigrisével lehetett volna összemérni. Úgy csaptak össze egymással, mint ahogy a hegyek omlanak le földrengéskor, amikor az Alvilágból mély moraj kél, hogy rettegjenek az emberek. Döbbenet figyelt a nép, Jasodhará és a király, s a küzdők mögött istenek és démonok tűntek fel. Ott állott maga Indra is, hogy megvédje a királyfit, de ott voltak az emberevő, vérszívó vámpírok, a fej nélküli fantomok, az őserdei rémek, a kígyószellemek is, akiknek Dévadatta volt az uralkodójuk. Mert Dévadatta nem volt más mint a Gonosz, az Alvilág és a Sötétség királya, aki felismerte, hogy kicsoda is valójában Gautama Sziddhártha királyfi. Dévadatta valódi neve Mára volt, akinek az emberek és istenek fölött álló Örök Törvény szellemében Buddha útját kellett állnia, s aki célja érdekében bármely eszközt igénybe vehetett.

A küzdelem hevében Buddha egy pillanatra elengedte ellenfelét, aki most a háta mögé került és borzalmas karjaival átfogta a királyfi mellkasát, hogy kiszorítsa tüdejéből a levegőt.

Am ugyanakkor Buddha hirtelen felnézett és szeme találkozott Jasodhará Dévi tekintetével. A leány halottápadt volt, s a királyfi megértette, hogy óérette aggódik, nem pedig ellenfeléért. Ez megszázszorozta az erejét. Egy gyors félfordulattal lerázta magáról Dévadattát, majd egy roppant ütést mért ellenfele vállára és így sikerült a földre terítenie őt. Az égbolt hirtelen kivilágosodott — a felhő elvonult a Nap elől, s Buddha egyedül maradt a porondon. Dévadatta eltűnt, s véle együtt a Semmibe merült a sok félelmetes démon is.

Suddhódana király most már megnyugodott. Nem sokkal a Dévadattával folytatott élet-halál küzdelem után fia megházasodott, és alig egy esztendővel később kislfia született, akit Rahulának neveztek el. Látszatra minden rendben volt: a királyfi egyre nagyobb érdeklődést tanúsított a birodalom kormányzásának kérdéseiről, s arra készült, hogy majdan átveszi az uralkodói jogot. Ebben az időben soha nem hagyta el a palotát. Így az élet gyakran szomorú és tragikus tényei rejtve maradtak előtte. Jóllehet, isteni eredete révén *csaknem* mindent tudott, amit csak ember ismerhet a földtekén — de az Örök Törvény rendelkezése folytán *négy alapvető igazságról* nem volt tudomása még. Ez a négy igazság pedig a következő: a fiatalság nem tart örökké —, az élőlényekre súlyos betegségek leselkednek —, a betegségek a halálhoz vezetnek —, és az emberek óriási többsége nyomorban és nagy szegénységben él, a felemelkedés legkisebb reménye és lehetősége nélkül.

Tízhat éves korától egészen huszonkilencedik életévéig Buddha az indiai hercegek és királyfiak szokásos, mulatozó életmódját folytatta, és vaimi keveset törődött a bölcsélet kérdéseivel, kivéve azt a keveset, amelyet azért kellett megismernie, mert a trón várt rá, s az uralkodók kötelessége volt, hogy valamelyest ismerjék a régi tanításokat. De nem túl sokat, éppen csak annyit, amennyire az ítélkezéshez szükségük van, hiszen a maharadszák egyúttal a nép legfőbb bírói is voltak.

Huszonkilencedik évében azonban különös esemény történt, amely gyökeresen megváltoztatta eddigi életútját. Az egyik este elhatározta, hogy elhagyja a királyi palotát és szőnéz a fővárosban, hátha ott a szórakozásnak olyan formával ismerkedhet meg, amelyekben még sohasem volt része. Tudta, hogy a maharadsza haragudna ezért, s azt is tudta, hogy az őrség szigorú parancsot kapott: akadályozza meg őt, ha bármikor is távozni kívánna a palotából. De néhány arannyal sikerült megvesztegetnie az őrség parancsnokát. A dolog könnyebben ment, mintsem remélte volna.

Előhívatta hát lovását és megparancsolta, nyergeljen fel két lovat, majd pedig kettesben induljanak el a palotából, nem sokkal azt követően, hogy beállt a teljes, éjszakai sötétség. Sandaka, a lovasz csakhamar jelentette is, hogy mindent előkészített az úthoz. Minthogy a királyfi paripája hófehér volt, hogy ne keltsenek feltűnést, ha valaki esetleg mégis megfigyelné őket, fekete bársonytakarót terítettett a lóra, s az állat fejét is fekete kámszába burkolták. Így indultak el.

Minden nehézség nélkül átjutottak a felvonóhídon, és a széles országúton mentek könnyű galoppban, amikor Buddha lova hirtelen megtorpant. Egy agastyán állott közvetlenül előtte, minden ízében reszketve.

— Ki vagy te, ember? — kérdezte tőle a királyfi megriadva, hiszen sohasem látott még ehhez fogható, ijesztő jelenséget. Az öreg csont és bőr volt, hosszú szakála hófehér, arca beesett és homlokán mély ráncok húzódtak. — Beszélj! Mi történt veled?

— Különös a kérdés — suttogta az öregember. — A nevem tenéked, aki az ország trónörököse vagy, mert hiszen én jól ismerlek téged, bizonyít semmit sem mondana. S tudj meg, nem történt velem semmi különös. Egyszerűen csak megöregedtem. Hát még sohasem láttál öregeket? Úgy hiszed talán, hogy te magad mindig is fiatal maradsz? Bölcsőbbnek hittelek, óh királyfi! Nagy tudós hírében állasz, s az öregség ténye mégis ennyire megriaszt téged? Nem bölcs vagy te, amint azt a nép hiszi, hanem bolond! Eridj az utadra, s hagyj engem is tovább haladnom a magamén!

Gautama királyfi mélyen elgondolkodott, miközben az öreg eltűnt, mintha csak felszívta volna a vak, sötét éjszaka. Azután lépésre fogta a lovát, és kísérijével együtt továbbindult.

Nem sokkal később sötét tömeg tűnt fel előttük az úton. Megálltak, hogy bevarrják és közelebről nézzék meg, ki lett legyen is az. Csakhamar kitűnt: gyászolók kísérik utolsó útjára egy halottat. Némán és méltósággal lépkedtek tova, a közeli folyó partja felé, ahol a papok már előkészítették, de még nem gyújtották meg a máglyát. Csupán az özvegy és két gyermeke halk zokogása hallatszott.

A királyfi most már nem kérdezett semmit. „Az öregség tehát a halálhoz vezet” — gondolta. Menjünk tovább! — vetette oda Sandakának.

Am ezen a különös éjszakán még két további, ijesztő találkozásban volt részük. Először egy súlyos betegre bukkantak, aki a földön vonszolta tovább ösztövért testét. Nem szólt hozzájuk, csak két szeme parázslott fel a porból, s Buddha szinte úgy érezte, mintha e pillantásban súlyos szemrehányás rejlene, mintha ő volna a felelős ennek az embernek a nyomorúságáért. Hajnal felé pedig, amikor a keleti égen már pirkadni kezdett, egy kolduló szerzetes akadt elébük, aki ütött-kopott perselyt tárt Buddha elé és alamizsnáért rimázkodott.

A királyfi letépte turbánjáról a hatalmas, kék ékkövet, amely középen díszítette azt, s tűnődve nyújtotta át a szerzetesnek. Azután megfordította a lovát, és csendesen poroszkálni kezdett hazafelé.

Már közel jártak a palota felvonóhídjához, amikor végre megszólalt:

— Úgy érzem, óh Sandaka, hogy ez intő jel volt a számomra. Bizonynal nem is emberekkel találkoztunk az úton. Az aggastyán, a halott, a rút beteg és ez a kolduló szerzetes egy-egy félisteni lény volt!

— Nem, Uram — válaszolta halkán a kísérője. — Emberek voltak ők, valamennyien.

Buddha nem pihent le azonnal, amikor visszaérkezett a palotába. Előbb megfürdött, új ruhát öltött magára, majd kísétált a kertbe és leheveredett egy fa alá, hogy újra és újra átgondolja az éjszaka folyamán tapasztaltakat, s megértse mélységesen mély jelentésüket.

Ez volt a Megvilágosodáshoz vezető első lépés.

Amíg pedig a királyfi a fa alatt pihent és töprengett, a fa árnyéka mindvégig ugyanazon a helyen maradt, hogy az égen tovavonuló Nap ragyogása ne zavarja meg őt. A Világegyetem rendjében nem történt változás. Csak őbenne magában mozdult meg egy új felismerés.

Délután kihallgatást kért atyjától. Amikor az uralkodó megüzente, hogy bár-mikor hajlandó fogadni őt, Buddha végre felállott a fa alól, és elindult a trón-terembe.

— Apám — szólt a királyhoz —, az éjszaka elgondolkodtató élményekben volt részem. Elhagytam a palotát, s először egy aggastyánnal találkoztam, majd egy halottas menettel, ezt követően egy súlyos beteggel, végül pedig egy koldussal, aki alamizsnát kért tőlem. Óh, mondd: mit jelentenek ezek a dolgok? Tárd fel előttem az értelmüket!

A maharadza elszomorodott, és a tibeti jógi jóslatára gondolt, aki megjövendölte volt, hogy a királyfi egyszer más útra tér, s nem lehet majd többé visszatartani. Azután így szólott hozzá:

— Mindig is arra törekedtem, fiam, hogy az élet való tényeit távol tartsam tőled. De úgy tetszik, végtére is hiábavaló volt a törekvésem. Van egy törvény felettünk, amely erősebb, mint az én akaratom. S most néked magadnak kell választanod: itt kívánsz-e maradni a palotában, hogy majdan trónomon kövess és az ország uralkodója légy, avagy mást szándékozol cselekedni.

— Királyi atyám — mondta Buddha csendesen —, szívesen maradnék veled, Jasodharával és a kisfiammal. De úgy érzem, ezt mégsem tehetem.

— Miért?

— Valamely belső érzés, amit nem tudok megmagyarázni magamnak, arra kényszerít, hogy rövidesen búcsút mondjak családomnak, barátaimnak, híveimnek, mindenknek, ami ehhez az itteni világhoz köt még. Szerzetes kívánnék lenni magam is, hacsak te nem teljesíted a kívánságaimat.

— Melyek hát a kívánságaid?

— Itt maradok a palotában és uralkodó leszek egykor, ha te, maharadza, örök ifjúságot tudsz adni nékem, amelyre soha nem jő öregség, és eltüntetted a világból a Halált!

Mikor pedig beköszöntött az éjszaka, Buddha ismét útrakelt. Senkitől sem búcsúzott el. Csupán Sandaka volt az egyetlen kísérője, s ő tudott egyedül ter-
véről.

Újra átmentek a felvonóhídon, de csakhamar letértek az országútról, hogy egy oldalösvényre forduljanak, amely a háborítatlan dzsungel mélyére vezetett. Itt mentek órákon át szótlánul mindaddig, amíg már áthatolhatatlanná nem vált az őserdő. Óriási fák vették körül őket és mélységes csend honolt, amit csak olykor-olykor szakított meg egy vadállat távoli hörgése vagy üvöltése, avagy egy egzotikus madár vijjogása fenn, magasan, a lombok fölött.

A királyfi ekkor így szólott kísérőjéhez:

— Itt elválnak immár az útjaink, barátom. Add ide a kardomat, le kívánám vágni hosszú, fekete hajamat, mert ily hajviselet nem illik többé hozzám. Hiszen vándorló szerzetessé leszek csakhamar! Te pedig fordulj vissza, s vidd magaddal a lovamat is. Mondd el otthon, hogy elhagytam azt a világot, amelyben eddig éltem. Addig járok, addig maradok ebben az óriási őserdőben, amíg el nem érem a megvilágosodást. Akkor bizonytalán újra hallotok majd felőlem.

E szavak elhangzása után kezébe vette kardját és levágta vele haját. Hajszálait az enyhe, éji szellő szétrepítette a világ minden tája felé, ám az istenek összeszedték valamennyit, és magukkal vitték Indra csarnokába. Ott őrzik e hajszálakat, szent ereklyeként mindaddig, amíg el nem múlik a nagy Világegyetem élete. Buddha pedig megölelte Sandakát, mintha tulajdon fivére lenne, s útjára bocsájtotta őt. Ám alig tett meg néhány lépést Sandaka, visszafordult és így szólott hozzá:

— Valamiről megfeledkeztél, óh Uram.

— Ne szólíts többé „Uram”-nak. E perctől fogva nem vagyok többé a trón várományosa. De vajon miről feledkeztem volna meg?

— Díszes köntösöd és fehér turbánod aligha illenek egy szerzeteshez. Mi hát a szándékod velük?

— Igazad van, Sandaka — mondta Buddha elgondolkodva. — Ruházatom és turbánom is odaajándékozom majd az első remetének vagy koldusnak, aki utamba akad, s megkérem, adja nékem cserébe önnön rongyait, hogy testem ne maradjon fedetlenül. Indulj most, Sandaka. Emlékezz reám szeretettel, és kísérje béke az utadat.

Most már végérvényesen elváltak egymástól. Buddha gondolataiba mélyedve ment tovább a mind sűrűbbé váló, tüskés bokrok között. Minden lépésénél küzdenie kellett a folyondárokkal és iszalagokkal, mert itt már nem vezetett ösvény.

Hajnaltájban azonban egy kedves kis tisztás tárult elébe. Amint a derengő fényben körülnézett, egy alvó kolduson akadt meg a tekintete. Nem sejtette, hogy e koldus magával a nagy Indrával, az istenek királyával azonos, aki azért látogatott el újra a Földre, hogy ruhát cseréljen véle.

Amint közelebb lépett hozzá, a koldus hirtelen felriadt, és kérdően tekintett reá:

— Mit kívánsz tőlem? — kérdezte, tettetett csodálkozással a hangjában.

— Nézd ezt a drága köntösöt és ezt a hősínű, finom turbánt — mutatta Buddha. — Azt kívánom, hogy ha nincs ellenedre, cseréljünk ruhát egymással. — Nem értelek! Kincset érő ruházatot kínálsz énnekem, cserébe a rongyaimért?!

Úgy van! De ne kérdezd ennek az okát. Nos áll-é az alku, igen, vagy nem? Felelj hát!

— Történjék kívánságod szerint — szólott a másik. Ruhát cseréltek. És midőn Buddha már magára öltötte a rongyokat, a koldus pedig felvette a királyi öltözéket, a Nap váratlanul felbukkant a fák koronái mögül, a levegőben édes illat szállt, s ezeryni madárka szólalt meg a lombok között.

— Járj szerencsével — mondotta végül a koldus, s amint Buddha rátekin-tett, azt látta, hogy alakja halványulni kezd, egyre inkább áttetszővé válik és végül elenyészik — csupán üres levegő maradt a helyén.

(Folytatjuk)

Teremtés

*És eljön majd a világvégi csend.
Ilyet talán Csontváry hallhatott,
mielőtt kezén látta a magot,
s a szózatban az Isten megjelent.*

*Mert eljön majd a világvégi csend.
Hogy építhet piramist a hangya,
mi szükség a szörnyű szorgalomra,
ha mindez köddé válik odafent?*

*Ha eljön majd a világvégi csend,
nem lesz-e késő újrakezdeni?
Az Isten akkor másodszor teremt,*

*pedig régóta rajtunk már a jel.
Ki életét holnaptól keltezi,
csak az lehet nagyobb, mint Raffael.*

RUDNAI GÁBOR

ZARÁNDOKUTAK II.

„FELIX AUSTRIA”

írta KERÉNYI GRÁCIA

Lefelé jövet már több szembejövő turistával találkozom, köszönnek: Grüss Gott. A Handelalmon — az Alm magyarul pásztortanya, de inkább románosan esztana; lengyelül hala — hiába kérek édes tejszínt, vagy tehénmeleg, frissen fejt tejet: hol van az már! A parasztok csak a növendék jószágot küldik fel a tanyára, a teheneket lent tartják, a ház körül, el ne csavarogjanak, kéznél legyenek a fejeskor. Hol próbálkozzam? Talán lent, az Almhäuser valamelyik portáján. De azután szerencsémre itt, a természetbarátok handelalmi menedék-házában is kapok egy pohár tejet, meg friss barna kenyeret.

Még ki se ittam, megérkezik öreg turistatársam, a másik úton jött le a Kunyhótól, s a betonúton hajtott be ide. Elegáns Vauxhall, arra kér, csatoljam be a biztonsági övet, bár nem kötelező. Azután lelkesen mutogat és magyaráz: a nemrég épült, új, viaduktos műútról kilátóhely nyílik, az Erzberg teljes panorámájával, s egy szép kanyar, néhány kilométer után Eisenerzbe értünk.

Eisenerz Baedeker szerint — 1926-ban — 8600 lakosú bányaváros, észak-keletre a sziklás Pfaffenstein mered fölébe, nyugatra a Kaiserschild. A város keleti felén egy magaslaton a Szent Oszvald-templom, melynek építését 1279-ben kezdték meg, de csak 1517-ben fejezték be; ekkor épültek a templom védőfalai is, ez a legjobb állapotban fennmaradt ilyen jellegű erődítmény egész Steiermarkban. A városka nyugati részén emelkedő, 1681-ben épült Schichtturm harangja jelezte régebben a bányászoknak a műszak kezdetét és végét.

Mire lekanyarodunk, megtudom, hogy útitársam is az Erzbergben dolgozott, míg nyugdíjba nem ment, a bánya egyik műhelyében: asztalosmester. Egyedül él, felesége meghalt, gyerekei kirepültek. A lánya rosszul fizető pályára lépett: pedagógus; itt Steiermarkban csak hét-nyolcezret keresne, azért Vorarlbergben telepedett le, ott nagyobb a tanárok keletje, tízenkét-tízenötzezerre is fölmege a fizetésük. Az Erzberg bányászai átlag 9—12 ezret keresnek, 60 schilling az órabérük, jelenleg 42 óras a munkahét (1972 óta); keresetük 80%-a a nyugdíj. Akik régebben mentek nyugdíjba, rosszabbul járnának, a hajdani, 25 schillinges órabér alapján, de a drágulásnak megfelelően emelik a nyugdíjukat, 8—12%-kal évenként. Azt is megtudom tőle, hogy a városka lakosságának száma is csökken, az egyre jobban gépesített bánya munkaerő-felhasználásával párhuzamosan: a bányában még tíz évvel ezelőtt hatezren dolgoztak, most kétezren, — a község lakossága három évvel ezelőtt 12 000 volt, most csak 10 500. Főleg a fiatalok mennek el, hogy hova? Leginkább Donawitzba, a kohókhoz, vagy Linzbe.

A Leopoldsteiner See-hez készültem, fölajánlja, hogy elvisz, nem, nincs más dolga, hiszen nyugdíjas. Megáll a négyemeletes bányászházak közt, mutatja, melyikben lakott a szüleivel; hív, menjek vele a kantinba ebédelni, csak 12 schillingbe kerül, de én ragaszkodom a hagyományaimhoz, a tóparton akarok pisztrángot enni. Kierünk a városból, balra a Leopoldstein-i grófok hajdani kastélya, most nevelőintézet; már ott is vagyunk a tónál. Hosszúkas formájú, mélyzöld, fölötté a Seemauer sziklafala, a lengyel Tátra emlékeit idézi bennem: a Morskie Oko, vagyis Halastó jut eszembe, meg a Czarny Staw, vagyis Tengersizem, régi magyar nevén. Mondom is útitársamnak: a Halastavat szoktam így körülsetálni. Ráérouszen gyalogolunk; a tó hossza két kilométer, szélessége fél kilométer, a tenger színe fölötti magassága viszont csak 619 méter, ezer méterrel alacsonyabban fekszik, mint a Tengersizem. Itt-ott strandolók, fürdőzők, kirándulók, ezek már nem köszönnek, állapítom meg, nem úgy, mint Präbichlben és fölötté, a hegyen; az más, azok a hegy törvényei, mondja az öreg asztalos, és idézi szavaimat: „auf der Alm gibt's koa Sünd”, csakhogy „Alm” helyett „Berg”-et mond. Különbön nemcsak pisztrángjairól nevezetes ez a tó, meséli, hanem a zergékről is, itt szoktak ugrálni, a Seemauern, és itt ugrált az öreg császár, Ferenc Jóska is, a sziklákon, amikor zergevadászatra jött; emlékszik rá, gyerekkorából. Én is visszakanyarodom a lengyel Tátrából a gyerekkoromba: először

Részlet a szerző *Utazások Könyve* című kötetéből, amely a Szépirodalmi Kiadónál jelenik meg.

ez volt nekem az erdő, mesélem, az osztrák fenyvesek, s nehéz volt később megszokni hazai lombos erdeinket, amikor — az Anschluss után — Anyám nem hozott bennünket többé Auszriába, Hitler birodalmába, és fölfedeztük a Mátrát: jó-jó, akad néhol fenyő is, de az egész hegységet bükkösök, tölgyesek borítják, afféle komolytalan fák... Igen, lombos fák, de lehet róluk bunkót hasítani a hegymászáshoz, mosolygott rám az asztalos.

A tóparti vendéglőben pi-ztrángot rendelek, blau gesotten, ő csak sört iszik. Amikor leülünk, levezi kalapját: kopasz, mint Major Tamás. Hetven éves? tippeltem, kérdőn. Hatvankilenc.

Fázni kezd, e'megy a kocsihoz, a pulóveréért.

Úgy emlékszem, fél négykor kezdődik délután a vezetés az Erzbergben; szeretném megint végigjárni, negyvenkét év után, annyi más, földalatti bányajárás — Komló, Dorog, Tatabánya, Petőfibánya — után. Mire odaérünk, tévedtem: fél háromkor kezdték, no nem baj, idejövök holnap délelőtt tízre. Visszaindulunk, vezetöm az egyik kanyarban jobb felé mutat: itt kisebb „Kazett”, koncentrációs tábor volt a hitleri időkben. Präbichlben a fogadó előtt szállok ki a kocsiból. Búcsúzáskor sem kérdezem meg a nevét. Alles Gutes.

Délután lesétálok az Almhäuserig, ez a Präbichl előtti autóbuszmegálló. Odébb egy tisztáson modern szálloda, azt hiszem, Hubertus; nem nézem meg közelebbről, bár érdekelnek a szobaárak, inkább az egyik kopottas parasztház udvarába kukkantok be. A gazda barátságos, szelíden szól a kutyához, s amikor kuhwarmes Milch-et kérek, a tűzhelyről hozat ki a gyerekekkel egy bögre bőrdözdő, forralt tejet. Nem fogad el érte pénzt, és a csorba faedényt sem adja el nekem, amire szemet vetek: elkél az még itthon, virágot ültet bele az asszony. Csakugyan, másutt is, föld és virág a fából készült vályú- és kút-utánzatokban, a házak előtt, tereken, parkolókon: népszokás, vagy szépművészeti lelemény?

Másnap borús, ködös reggel, de kiderül, mire az Erzberg bejáratához érek. A bánya látogatása 1926-ban útikönyvem kiadásának évében, még tilos volt; most naponta kétszer vezetik végig a bányán az érdeklődőket, s a belépőjegy egyúttal a bányatörténeti múzeum megtekintésére is jogosít. Két autóbuszra szállunk fel, jól választok: vezetőnk kitűnő humorú, aranyos öreg bányász, 73 éves, 1925 óta dolgozik az Erzbergben. Az első helyen, ahol kiszállunk, kis harangláb, meglepő latin felirattal: „antea ad Deum, nunc ad panem” — azelőtt Istenhez, most a kenyérhez szólítja a bányászokat, és eszembe jut a lanzendorfi ferences atya, és hirtelen, amit Wiktor mondott, W. Lidka szép piwnai esküvője után arról, hogy sajnós, laicizálódik a világ: nem tudtam, hogy ennyire laicizálódott a katolikus Ausztria is, hogy — ha nem képtelenség fokozni ezt a mellékevet — a lengyel nép ma, 1977-ben, sokkal katolikusabb, mint az osztrák, hogy a mai Ausztriában annyire nem a vallás keretei közt élnek az emberek.

Az öreg bányász a táj, a város látképével kezdi: amott a Pfaffenstein, oromzata fekvő, alvó lovagot ábrázol, nézzük csak meg jól, az orrát, az állat... hiába, nincs semmi új a nap alatt, hiszen a Giewont is alvó lovag, Zakopane fölött. Azután a kastélyt mutatja, meg a háború után emelt hősi emlékművet: csúnya, viszont jó drága volt, jegyzi meg kedélyesen. Kanyargós ösvényen megyünk föl egy dombtetőre, azután megint le, mindenütt kiállított tárgyak, számszámok, szállítóeszközök, az öreg mindenütt elmondja, amit a termelésről, a munkáról, a gépekről, a bánya történetéről tudni kell, a régi rómaiaktól napjainkig, tanulságos történetekkel fűszerezve, amikor alkalom nyílik rá. Például arról a bölcs újítóról, aki kisütötte, hogy le kellene robbantani az Erzberg csúcsát, s ezt meg is tették 1948-ban, azóta nem 1532, csupán 1468 méter magas a hegy; az újítót ünnepezték, jutalmazták, kinevezték, előléptették, mindez négy évig tartott, mert 1952-re rájöttek, hogy semmi értelme az egésznek, aránytalanul költséges, fölösleges vállalkozás volt, akkor lefokozták, felmondtak neki, elküldték a jódollgába. De, teszi hozzá mosolygva az öreg, alighanem rehabilitálták később, mert tanácsosi rangban ment nyugdíjba, Bécsben él máig is, ha meg nem halt.

Valaki ásványmintát kér vezetőnkől, ő megmagyarázza, hogy azelőtt osztogattak, hogyne, de abbahagyták, mert az lett a vége, hogy a látogatók unták cipelni egyre súlyosbodó motyójukat, s el-elhagyogatták útközben; a bánya dolgozói kénytelenek voltak azután ismét az egész útvonalon végig zsákokba gyűjteni elpotyogtatott ajándékaikat. „Jedes warum hat ein darum.” De amikor a nagy zúzdához érünk, míg nézzük, hogyan borítják be a csillékről a kifejtett ércet,

látom, hogy az öreg odakint fel-alá járkál, keresgél a földön. S amikor beszállunk az autóbuszba, mindegyikünknek a markába nyom egy-két ásványdarabkát.

Kijövet sokszorosított szöveget kapunk: a Vereinigte Österreichische Eisen- und Stahlwerke — Alpine Montan AG eisenerzi bányagazgatósága röviden tájékoztatja az igen tisztelt Erzberg-átogatót a bánya legfontosabb tudnivalóiról. Ezen kívül veszek egy szép színes kiadványt is, meg néhány képeslapot. Azután besétálok a városba. Ba'ra a temető, kapujával épp szemben a városi Alterheim, Öregek Otthona, az emeleti ablakban két öregasszony ül. Épp dél van, mindjárt zárják az áruházat, vennék valami harapnivalót, 10 kg befőző cukor ára 87,90, 10 db paprikáé 9,90, végül beírom egy zacskó sósogyoróval. Vonaton megyek vissza Präbichlbe, útközben újabb oldalairól látom az Erzberget, de mindenütt meglepően kevés az ember, a munkás: csak a gépeket irányítják. A tájékoztatóból megtudom, hogy a termelés 93%-a külszíni fejtés, 7%-a föld alatti; ott fűrnak tárnákat, ahol a teraszos művelés nem fizetődik ki. Az érctermelésnek viszont 21%-a származik az „Unterlag”-ból. Egyébként 1976-ban 16 600 000 tonna volt az évi össztermelés, ebből 3 365 000 tonna a vasérc, amiből 32% tiszta vasat nyernek; a húszas években — Baedeker szerint — a bánya csupán évi 10 millió mázsa, 35% vastartalmú pátvasércet szolgáltatott. Azt is megtanulom, hogy a meddő kőzetet „Berg”-nek hívják; milyen sok jelentése van ennek a szónak, hiszen a bányász is Bergmann, a bányászat Bergbau, a bányagazgatóság Bergdirektion; amott, Präbichlben viszont elsődleges jelentésénél tágabb fogalmat jelöl, — nálunk az „erdő” jelent ilyesmit, de az Alpok csúcsai mindenütt az erdőzóna fölé emelkednek, füves ormok vagy sziklaszirtek, az erdő csupán galérljúkig ér, — azért itt a Berg, a Hegy a természet, amire a Bergwacht vigyáz: erdő-mező, állat és növény, minden, ami ősi és közös, mert még nem rontotta meg a civilizáció — a Berg, ahol köszönnek egymásnak az emberek, és ahol nincs bűn, gibt's koa Sünd...

Délután lemegyek Vordernbergbe, sose néztem meg, de tetszett a főtere, amikor folszálltam a buszra, s most érdekes ipari műemlékre akadok: a Radwerk IV-re, erbaut im Jahre 1846. Hiába keresem a szótárakban, hogy hívják magyarul, megint Jolka barátóm világosít fel, utólag: hámorban, van ilyen a Bükkben is, Hámorban meg Ómassán. A hámos mester, a Radmeister nevét Halász Előd nagyszótára kerékpárбайnoknak fordítja.

A Radwerk-múzeumon egy tizenkét éves fiú vezet végig bennünket, egy német turistát és engem; nagy szakértelemmel, szemmel látható élvezettel és tiszta hochdeutsch kiejtéssel magyaráz, mutogatja a csilléket, kemencéket, szeneskosarakat, anyagmintákat és szerszámokat. Megvan a vízzel hajtott vaskerék, — az épület alatt folyik a patak, — és a hámos négy kemencenyílása is, de ezek óhatatlanul az auschwitzi gázkamra-krematórium kemencenyílásaira emlékeztetnek.

Vordenberg egész Ausztria legérdekesebb vastörténeti műemlékeit őrzi, a nyomtatott tájékoztató szerint, amit ajándékba kapunk. A középkortól egészen a huszadik század elejéig 14 vasöntőde működött itt, több épület a mai napig fennmaradt. A Radmeister-céh állíttatta a szép vasrácsos kutat, a főtér díszét, 1669-ben; még régebbi a Gruber vendéglő: erbaut 1563-ban.

Este, sötétedés előtt még egyszer végigsétálok a Polster erdei betonútján. A gyermeküdülőből zongoraszó hallik. Reggel korán becsmagolok, és megint kiszaladok. Borús idő, rosszkedvűek a hegyek. Az út mentén — hiszen a Polster-wiesén volt a legnagyobb málnás — találok néhány édes szemet. Az egyik kis nyaraló erkélyére atlétatrikós férfi lép ki. Megszólítom: Grüss Gott, nem tudja-e véletlenül, hogy hívják azt a li'a virágot, amiből annyi van itt? Mindjárt, bemeleg a házba, kihoz egy növénymeghatározót, keresgél, találgat. Eredménytelenül. A virág névtelen marad.

Megreggelizem, kifizetem a szobát. Negyedórával előbb kint vagyok az autóbuzsmegállón, a fogadóval szemben. Rágógumi-automata. Fiatal, tizennyolc év körüli lány jön. Köszön. Három labdacsofot vesz ki az automatából. Megkínál. Elfogadom. A fogadósné a fekete uszkárjával leszalad a veteményesébe. A vasúthoz vivő szekérút mentén szorong két-három zsebkendőnyi kertecske, pöttöm házikóval, kerti minitörpökkel. Frau Henna búcsút int.

Jön az autóbusz. Most végig rajta maradok. Almhäuser. Hubertus. Vordernberg-Markt. Trofaiach. Donawitz, kohók, Lehrlingheim. Leoben, kórház, vasút-

állomás. Evangélikus templom, Murapart. Aluljáró, fotocellás üvegajtók. Gyorsvonat Graz felé.

A pályaudvaron a csomagot be a megőrzőbe. Térképet veszek, gyalog indulok el. Útközben Marienmühle, Szűz Mária-malom. Putzt Arbeitsbekleidungen wascht HABSBERG. (Mos Munkaruhát Tisztít.)

A Mura hídján túl balra régiségbolt. Schuschnigg könyvét keresem, a boltos új Hitler-érmét kínál. Fölnézek a Schlossbergre, benézek több butikba, blúzekat, szoknyákat próbálok. A Szabadság téren I. Ferenc császár szobra, 1841 Francisco I. Austriae imperatori grata Stiria. Ebéd helyett cukrászda: Edegger-Tax Hofbäckerei seit 1569.

Szombat este Bécsben: mosás, fürdés, csomagolás. Vasárnap reggel mise a szaléziánusoknál. A vonat háromnegyed tízkor indul a Westbahnhofról Zell am See felé. Linz, Salzburg. Borult ég, felhők. A zelli tó körül elbújtak a hegyek. Nem is tudtam, hogy a Grossglocknernek is van Ferenc József csúcsa. 2369 méter magas.

Autóbusszal át az egész Pinzgauon, Krimmlbe. Tökéletes építészet, már Salzburgtól. A négyemeletes házak is „alpesi” stílusban, mind egyforma tompaszögű háztetővel, faburkolatos oromzattal, széles fakorlátos erkélyekkel. Minden, ami fa, barnára pácolva. Mindenütt virágok, fehérek, pirosak, lilák. Sok a muskátli. Steiermarkban is.

A frissen meszelt-festett házakon sok helyütt polikrómikus díszítés. Az erkélykorlátok szecessziója valóságos bútorszerű. Tiszta, rendes városkák, falvak, nyaralóhelyek. Pokróc-nyeregformán barnafoltos pinzgau tehenek. Lovak. Végre vastag fagerendák is, az építészetben, de csak szénapajtákon: a gerendák közt, ahol a lengyel és orosz házakon fagyapotról sodort tömítés van, itt szellőző rések. Minden nagyobb rét-darabkán áll egy vagy két ilyen házikó.

Nem látni a Gross-Venedigert sem. Ködben érkezem Krimmlbe. Európa legmagasabbról lezuhanó vízesése. Utolsó ausztriai nyaralásunk. 1937.

Már tudom, mindenütt van bőven kiadó szoba, reggelivel. Frühstück-pension. Oda nyitok be, ahol erdészetet sejték: Jägerheim. Később kiderül, hogy a háziasszony apja volt erdész-vadász. A férje kőműves, szanatóriumban van, hónapok óta. Szilikózis.

Megunt kisebbek a távolságok: az alsó vízesés ott az orrom előtt. Beülök egy vendéglőbe, ebédelni. A köd nem oszlik, nyomasztó a pára. Nem lesz kirándulás, még a középső Fallig, a Schönangerlig sem. Pedig benne volt a négystrófas nótában, amit közösen költöttünk és énekeltünk, „A jó magyar katonának” dallamára, főleg a három ötödik bébe lépő szilagyista lány, Kati, Kriszta és Erika, meg a három jogászfiú: Ádám, Sanyi és Józsi vezérletével. De voltunk ott alsóbb osztályokból is, jőmagam, leendő harmadik bés, meg Steiner Anikó, és a legkisebb: az elemista Marill, aki félt a tehenektől, és nem tudta, hogy az állatokból készül a hús.

Nem emlékeztem rá, milyen szép a krimmli Madonna. Veszek egy szentképet bedobom az árát. Kölcsönös bizalom. Ahogy a háziasszony adja oda a kulcsot, bár nem ismer és nem kérdi, hogy hívnak.

A templom pitvarában, nagy táblán, az első és a második világháború el-esettjei. Ovális érmek, fényképpel, évszámmal; együtt vannak, nincs választóvonal, a második lefelé folytatja az elsőt. Az első világháborúsoknak rangjuk, beosztásuk is van, a másodikbelieknek nincsen.

Az első világháborúban húszan estek el a faluból, a másodikban harmincheten.

Az elsőben van, aki Galíciában esett el és van, aki a déli fronton: Szerbiában, az Isonzónál. Életkoruk huszonkettőtől negyvenegyig.

A második világháborúban kitágul a térkép. Nanzi (így!), 1945. április 4, huszadik életévében. Van, aki 44-ben esett el 18 évesen és aki 45-ben, 42 évesen. Krakkóban. Narvik, Stalingrad, Italien, Finnland, Lettland.

A Waldhaus, ahol mi nyaraltunk, Bachmaieréké volt, Erikáék Hoferékhoz jártak. A Bachmaierék meghaltak, mondta háziasszonyom, a fiúk elesett a háborúban, Hoferék sincsenek már meg.

Ezt a két nevet keresem ki az emléktáblán. Peter Hofer Gefrt. Sapp' Baon 6/14. 20. Lebensjahre, 25. 5. 1916, Isonzo. Alatta hárman: középtűt ugyancsak Peter Hofer, gef. (elesett) 18. 1. 1943 im 22. Lebensjahre Afrika. Tőle balra Ernst

Hofer, gef. (elesett) 25. 9. 1943. im 18. Lebensjahre, Russland. Jobbra: Hubert Hofer, gest. (meghalt) 26. 2. 1943. im 17. Lebensjahre, Krakau. A bachmaiereknél kicsit jobb az arány. Bachmaier Matthias Last-Komp. 2/38, 41 Lebensj., 12. 1918. auf d. Heimkehr (útban hazafelé) in Graz. Stefan Bachmaier gef. 17. 10. 1941 im 20. Lebensjahre Russland. Anton Bachmaier 20. Jahre alt vermisst (eltűnt) seit 17. 10. 1943.

A fényképeken civil és egyenruhás fiúk és férfiak. Hajadonfőtt és csákóban. A második világháborúsoknak a gallér-jelzését nézem. Mind Wehrmachtosok, egyetlen SS sincs köztük.

Hétfő reggel. Pára, köd. Tovább indulok. Reggeli búcsúséta: lemegyek a Waldhaushoz. Még zárva, alusznak. A rét kisebb lett, a ház előtt. Ahol disznót öltek, hetenként egyszer. A szemünk láttára. Először nem értettük, mi történik. Megoperálják a disznót, mondtuk. Mert oldalt vágják fel a nyakát. A következő héten már a szívébe döfték a kést, ahogy illik.

„Rá van írva és rajzolva turista botjára, ez az élet a gyöngyélet az öt bé számára...”

Kriszta rákban halt meg, fiatalon. Erika már többször járt itt azóta. Katalv jövő vasárnap találkozom, Zürichben, átrepül Amerikából. Tizenhat éve nem láttam. A testvéremet.

Emlékszem a hajdani iskolai dolgozatára. Nyári élményeiről kellett beszámolniuk. Kati Präbichlről írt. „Este a rádióban bementék, hogy Dollfuszt megölték. Másnap jöttek a nációk, és elfoglaltak minket. A háziak, Frau Pichler és a személyzet, megadták magukat. Könnyű volt nekik, hiszen maguk is nációk voltak.”

„A náciizmust, ezt a korábban értékesíthetetlen made in Austria (1918) nyersanyagot ... most üdv-tanként totalitás-igénnyel exportálták vissza Németországból Ausztriába” — írja a harmincas évek náci mozgalmaival kapcsolatban Schuschnigg.

Azok az erzbergi bányászok, akiket a Heimwehrek autóbusz-szám szállítottak börtönbe, a gazdasági válság következményei, az ínség és a munkanélküliség ellen lázadtak fel, amikor a nemzetiszocialistákhoz csatlakoztak. A náci mérnök, akitől passziánszozni tanultam Präbichlben, azon a nyári estén, s akit mint hallottuk, másnap agyonlőttek Leobenben: talán ő is jóhiszemű volt, panaceát remélt a hitleri üdv-tanoktól?

Az újságban nyugat-németországi náci mozgalmakról, újfasisztákról olvasok. Hogy tüntettek, meséli Péter is, Münchenben, a Hitler-film bemutatása után. Nekik egyébként nem tetszett a film, se Péternek, se Rudinak. A kritika is leszóltá azért, ami nem volt benne. Nem értem.

Jó, jó, tudom, a nemzetközi fináncdöke, ésatöbbi. De ez a film nem arról szólt. És nekem tetszett. Engem érdekelt ez a Hitler-portré, Fest és Herrendoerfer koncepciója. A dilettáns kispolgár szédületes karrierjéről. A meghíusult művészi ambíciók transzponálásáról. A náciizmusról, mely erőből, hatalomból és ünnepélyességből kever mákonyt a népnek. Népünnepélyt csinál a politikából.

Az Ukrajnában előnyomuló német hadsereg egyik tiszteje vallotta Nürnbergben, hogy egyedül az ő csapatteste kilencven ezer embert, férfit, nőt, gyermeket végzett ki, gyilkolt le egy év alatt.

A szovjet fronton kilencvenegyezer német katona esett fogságba. Évek múltán ötezen tértek vissza.

Nem értem. A náci mozgalmakat. Az újfasisztákat. Azok, akik Hitler uralomra jutása előtt, akik valamiféle eszményeket keresve, akik munkát, kenyeret remélve kínjukban nyomorukban, akik mit sem sejtve és nem látva, nem hallva, amit látni-hallani nem volt szabad...

Lehetek jóhiszeműek. Egy nagy ámtítás és önámítás áldozatai.

A Harmadik Birodalom létezése és bukása után, a második világháború után, a börtönök és lágerek gyalázata, az intézményes emberirtás és a szadizmus apoteózis után: a valóság ismeretében, hogy lehet nácinak lenni?

Kik azok? Miféle emberek? Milyen fiatalok? Csakugyan átadhatatlan minden tapasztalat?

A Hitler-filmet Zürichben nézem meg, utolsó délután, szeptember hetedikén. Hitler-érmet Krimmlben is kapni, látom a kirakatban, de itt nem áll egyedül, körülötte az éremportrék egész sora: János és Pál pápa, Mao és Che Guevara, Lenin és Sztálin...

A szomszéd épületben „Krimmler Kuhstall — Krimmli Tehénistálló — itt mulat a fiatalság” ... nem túlzás? Ehhez képest a varsói Stodola, vagyis Csűr, egyszerű kisrealizmus: eredetileg csakugyan csűr, illetve fészter, szín-féle épület volt a diák-klub tanyája.

Az autóbusz fölkapaszkodik a magasba, Gerlosplatte, Königsleiten, úgy kanyarodik azután alá, a Zillertalba, Tirolba. Az autótút jó régi, eléggé keskeny, kőkorlátos, a tehének zavartalanul járkálnak rajta, a sofőr zavartalanul hajt a hajtűkanyarokon, egymás után jönnek szembe a D jelzéses, nyugatnémet luxusautók. Elmegyek a végállomásig, Mayrhofenig, de mégsem ott szállok meg, túl közel van a hegyekhez, beárnyékolják: Zell am Ziller jobban tetszik. A zillertali kisvasút csodálatos, 1902-ben készült el, Ferenc József dicsőséges uralkodása alatt: minimozdonya pőfög és fűtül, de régi fapadjai be vannak lakkozva, büfékocsijában frissítőt ihat az ember, és a mozdonyvezető a zenekíséretet szolgáló rádió-hangsztórón át köszönti utasait, ahogy a pilóta a repülőgépen.

A vasútállomás közelében keresek szállást, házigazdám, Eberharder ruha-kereskedő — ez itt a leggyakoribb név, úgy látszik, régi, nagy család — magától értetődően adja át a szoba és a ház kulcsát. Régeből modernizált háza egyesíti a civilizáció vívmányait a folklórdívat díszítő kellékeivel: luxus kivitelű mosdók és fürdőszobák, szépen konzervált rokkák és ládák, jólérről és mértéktartó, finom ízlésről tanúskodó berendezés a ház minden zugában. A két kislány manzard-szobájába is bekukkantok: vidám tapéták, csinos bútorok. Jó lelkiismerettel dicsérem meg a háziasszonyt a vendégekönnyben.

Először járok Tirolban, és ha egész Tirol ilyen, megint meglepetés: szó sincs különösebb drágaságról. A boltokban fatárgyak, vásznak, szőttek és hímzések, akárha Zakopánéban lennék: csak épp az a különbség, hogy Zakopane csak egy van egész Lengyelországban, ilyen üdülővároska pedig nyilván több száz ebben a földgömbben, felix Ausztriában.

Az ebéd sem drága, legföljebb a régiségboltban költekezhet, akinek van miből: vehet itt lószerszámtól kocsikerékig mindent, ami házának szépítéséhez szükségeltetik. A kocsikerék mindenütt, Stájerországban is, kívül van díszként a házra szerelve, a hegyesszögben végződő, magas lójárumba viszont tükröt foglalnak a leleményes osztrák lakberendezők.

Házigazdám épp piroskockás férfiingeket árusít ki, veszek egyet, mert ez szinte egyenblúz itt, már Präbichlben felfedeztem, a turistákon: férfiak, nők, gyerekek, mind ezt hordják. Hozzá bricseszt (a nők is), vastag piros gyapjú-harisnyát és bakancsot. A másik nő öltözik a dirndli, annak pruszlikos változata, de az eléggé drága az én zsebemnek. A piroskockás blúz jól jön az olasz útra.

Indulás 30-án reggel, a zillertali kisvasúttal. A kalauz jódlizik, táncra perdül Strass és Jenbach közt. Hamar beérek Innsbruckba, megint a megőrzőbe adom a csomagomat, még sétálhatok egy kicsit: tizenkettő után érkezik Zürichből a vonat, Sudtirolerplatz, Meraner-Strasse, Bozner Platz. Mindenütt az első világháború utáni Olaszországhoz csatolt Dél-Tirol visszakívánása.

Az Arlberg expressz pontosan befut. Anyám leszáll. Együtt várjuk a Dolomit expresszt. Kicsit késik. Egy-két óra múlva, amikor már rajta ülünk, sokat. Megáll, valahol Dél-Tirolban. Una frana. Kőomlás.

Sötétedés előtt érünk Veronába. Sorbaállás taxiért. Marek és Ági a Hotel Italiát ajánlotta. Sofőrünk meg van elégedve választásunkkal. Mi is.

Másnap reggel nyakunkba vesszük a várost. Verona az Adige félszigetén épült. Ahogy Leoben a Mura, Bern az Aare félszigetén. Szembeötöl a házak kopottsága. A Dóm falán destruktív feliratok. Cloro al clero. Klórt a klérusnak. Mellette horogkereszt.

A Dóm hirdetményeiből megtudom, hogy szeptember nyolcadika, Kisboldogasszony napja itt a Madonna del Popolo, a Nép Madonnájának ünnepe.

A piacon vásárolunk, alkuszunk. Eladó kiskutyák, ketrechen. Giuliettás emléktárgyak. Megnézzük az erkélyt, az erkélyjelenetből. A giccses képeslapokon Rómeó is látható, de különben Júlia van túlsúlyban. Úgy látszik, a Capuletto család kerekedett felül. Verona Giulietta városa.

Azután megint vonaton ülünk. Firenzébe megyünk. A táj: sok-sok erdő, kevés ház. A fölkekben sok fiatal: augusztus harmincegyediké, vége a vakációnak. Rögön fölgranak, segítenek föltenni-leszedni a csomagunkat. Különböleg olvasnak. Mind, mindegyik vonaton. Elsa Morante új könyvét. Máté evangéliumát.

Egy vallásméleleti könyvet: Teorie su Gesu. Még a szanitéképzős lány is olvas, egy egészségügyi képes folyóiratot. Belekandikálok: a képregény témája l'attacco d'appendicite, a vakbélroham.

A lengyelek jutnak eszembe. Észak olaszai, vagy a szlávok olaszai, szoktam mondani. De fordítva is lehet: az olaszok dél-lengyelei.

Anyám a blüza alá rejtett zacskóban tartja pénzét, figyelmeztette a barátnője Zürichben: sok a retikül-rabló. Kati pórul is jár Rómában, letépi a válláról és elviszika a táskáját, de ez már később történik, elválásunk után.

Firenzében a Hotel Varsaviában szállunk meg, az én elfogultságomból. Megnézem, amit illik, Anyám kedvéért. Persze, hogy szép, nem vontam kétségbe. A Dóm. A Loggia. A Signoria. És ez. Meg az.

Itt is bejárnak a piacokat. Anyám csalódik a Ponte Vecchiön: nyoma sincs a negyven évvel ezelőtti zsvívásárnak. Elegáns üzletek, ékszerészboltok, rendezettség, szabott árak.

Azért veszünk gicceket is. És bemegyünk az Uffizibe, Botticellit nézni.

Hirtelen megragad Venus szomorú tekintete. Szinte könnyes a szeme. Ő tudja, hogy nincs remény.

Az utcákon, tereken, mindenütt fiatalok. A lépcsőkön ülnek, rajzolnak, jégyeznek, esznek, romantikáznak. Farmeresek, hímzett ingesek, olaszok, franciák, nemzetköziesek.

Megint vonaton. Milanóba megy, hogyan, de ez nem az, amire vártunk. Hanem egy négy-öt órával korábbi. Késnek, mind. Ez is jó nekünk, csak elérjük a comói csatlakozást. De Codognónál hosszabb időre megáll. Sciopero, sztrájk. Szakszervezeti gyűlés, meg kell várni a végét. Milanóban a szemünk láttára indul el a vonatunk, lemaradunk. A vasúti információ is sztrájkol. Kitűnő szállodát találunk a köze'ben. Légkondicionált szoba, az ágyban végre jó matrac. A polcon Lukács evangéliuma, olasz, angol és német nyelven. Az ajtón a szállodaigazgatóság bocsánatkérő felhívása, csekély eltérések a német, olasz, francia és angol szöveg közt. Egyes becsutelt vendégek viselkedése miatt, akik számlájuk kiegyenlítése nélkül hagyták el a szállodát, az igazgatóság bizonyos drasztikus és ellenszenves módszerekhez kénytelen folyamodni, melyeket csak a kipróbált erkölcsű egyének helyeselhetnek: kéri, hogy azok a vendégek, akiket az igazgatóság nem ismer személyesen, háromnaponként rendezzék számlájukat...

Szombaton reggel épp annyi időnk van, hogy taxit fogadjunk és berobogjunk a Dómhoz. Megnézzük. Körüljárjuk. Fehér. Márvány. Kő. Gyönyörű.

Megint meglepetés, nekem: a milánói Dóm Mária születése-templom. A Kisboldogasszony, Kisasszony temploma.

Szombat dél. Utazás. Como. Lugano. Bellinzona. Csomagmegőrző. Locarno. Autóbusz Asconába.

Egy megállóval előbb szállunk le, a temetőhöz. Eléggé hamar megtaláljuk Apám sírját. Szürke gránit. Mint a dobogókői kövek.

A sírlapon kis szürke gyík szalad át. Apád nagyon szerette őket, mondja Anyám.

Este érkezünk Zürichbe. Hotel Sunnehus.

Reggel fölmegegyek a Szent Márton-templomba. Megszerettem, amikor utoljára itt jártam, 1970-ben. A mai meglepetés a zoltáréneklés. Tizenhatodik századi hugenotta dallamok, protestáns zoltároskönyvek (1560, 1599, 1601, 1647 stb. a kiadási évszámuk) énekei a katolikus templomban. Az énekeskönyv címe: „Singet Jahwe ein neues Lied!”

Azután várom, Anyámmal együtt, Kati érkezését.

*

Szeptember nyolcadikán, Kisasszony napján, Marek és Ági Schwechatban vár. Beülünk a kis piros lengyel Fiatba. Némi tévelygés után ellenkező irányból közelítjük meg Mária-Lanzendorft. Messziről látható a kéttornyos kegytemplom.

Gyertyát veszek Alfred Rappoldtól. Most nyitva van a templom jobb oldali, fogadalmi kápolnája. Nem márványtáblák: képek öröklítik meg a csodás gyógyulások, segítségk, megmenekülések emlékét; naivitásuk szinte művészi értékű. Főleg múlt századbéliek.

A sümegi Csodatevő Fájdalmas Szűzanya templomában — ugyancsak ferences kegyhely — 1951-ben festett freskók ábrázolják a régi és újabb csodákat, 1718-tól 1945-ig. Az első beteg, aki itt gyógyult meg, 1699 február hatodikán, bécsi asszony volt, Berghoffer Mária Zsófia. Álmában kapott jelzést, hogy szálltassa magát Sümegre. Lanzendorf közelebb lett volna, de ott csak akkor kezdtek építeni a mostani templomot.

Meggyújtom a gyertyát. Aztán az emlékkönyvet — vagy vendéggönyvet? — kezdem tanulmányozni. Ilyet se láttam még, pedig biztosan van más búcsújáróhelyeken is. A Szent György-hegyi Mária-kápolnában — itt a harmadik szeptemberi Mária-ünnepen, Mária nevenapján tartják a búcsút — négy piszkos iskolai füzet hever meg egy kopott ceruza; a beírások jó része a múzeumok és műemlékek látogatási könyveinek kaptafájára megy: „Örülök, hogy megnézhettem”, „Méglepően szép fafaragásokat láttam”, „Kár lenne ezt a szép templomot továbbra is elhanyagolni, a tető beázik, a mennyezet átázik”; egy-két lelkes kisiskolás: „A kápolna nagyon szép, máskor is eljövök”, „Most először jártam kápolnában...” — elszórtan, alig néhány dicséret és fohász: „Nagyon szép, lelket gyönyörködtető kápolna. Jó Isten áldását kérem magyar népünkre”, „Szűz Mária, segíts családomat továbbra is. Magyarország királynéja, könyörögj hazánkért!”, „Dicsértessék mindörökké a Jó Isten”, „Minden földek Istent dicsérvétek”, „Gloria in excelsis Deo, Omnia ad maiorem Dei Gloriam”. Egy tízéves kislány verse: „Est harang szó kondul avé Máriára, / Égi anyát köszönt lányok hó imája” — és két-három általánosan megfogalmazott kérés: „Boldogságos Szűz, segítsd családomat”, „Édes szűzanyám, segítsd meg a bened hívőket egy igazi katulikus kívánja”, „Isten kísérjen bennünket, Dicsértessék az Úr neve. Teljesüljön kívánságunk!”

A lanzendorfi vendéggönyvben csak kéréseket olvasok: levelek Szűz Máriához, ahogy gyerekkorunkban a Jézuskának írtuk meg levélben, mit kérünk karácsonyra. A kívánságok széles skálája, a legáltalánosabbaktól a legkonkrétabbakig: „Bitte hilf mir! Bitte hilf uns!” „Liebe Hl. Maria, mach es so, dass alles wieder gut wird, und lass allen von uns ein langes Leben”, „Unsere stille Wallfahrt war eine Bitte an die liebe Gottes Mutter”, „Bitte hilf und führe unsere Kinder wieder zum wahren Glauben zurück”, „Ich danke Dir, Hl. Maria, für alle Deine Hilfe. Bitte hilf mir weiter in eine glückliche Zukunft und dass ich mit meinem Gatten u. Kindern noch lange gesund erhalten bleibe”, „Hl. Maria bitte hilf unsern Schwager Erich damit er nicht blind wird”. Egy kislány buzdó kérése: „Liebe Mutter-Gottes hilf mir in der Schule Deine Andrea aus Ma-Enzersdorf”, s egy ugyancsak gyerekes írás, szívszorító utóíráttal:

*Lobet und preiset ihr Völker den Herrn
Bitte hilf uns weiter und beschütze uns
Voller Dank,
Deine Andrea*

*Auf ein baldiges wiedersehen im Himmel!
(Mielőbbi vizontlátásra a mennyországban)*

— és egészen mai kérések:

*Himmelvater, Himmelmutter
bitte, beschützt weiter meinen lieben Hansi, seine
Familie auch mit dem neuen Auto*

Dankend Fanny und Hansy

— vagyis: Égi Atya, Égi Anya, kérlek óvjad tovább az én kedves Hansimat, a családját az új autóval is...

A templomudvarban jobbra, kicsit beljebb épült sárga kápolna felirata: DEN OPFERN BEIDER WELTKRIEGE UND DEN OPFERN DES STRASSENVERKEHRS ZUM GEDENKEN (A két világháború és a közúti közlekedés áldozatainak emlékezetére). Opfern, nem Helden. Nem a hősöknek. Az áldozatoknak. Akiket a gépezetek, az emberiség pusztító és önpusztító találmányai halálra gázoltak.

Felmegyünk a műsziklás kálváriára is: a stációk jó részét Mária-szobrok helyettesítik. A Fájdalmas Anya csatlakozik hozzám ezen a Kisasszony napján. Ki öledben hordtat fiaid szenvedését. Kisasszony létedre.

Megmutatom Áginak és Mareknek a Haus Christl-t, lefényképeznek a Szent Kristóf-szoborral. „Hilf, dass wir immer gut heimkommen.”

Meséljem el Lanzendorftot? Majd elolvasod, Ági. Megírom. A rabokat, akiket vertek az udvaron, és napozó-éneklő mimagunkat. Meg azt a barna szemű katonát, aki felébresztett Auschwitzba utazásunk reggelén. „Arme Kinder.” És gyorsan sarkonfordult. Ne lássam, könnyes-e a szeme.

Megírom, csak előbb befejezem a Platon-fordítást. A Phaidónt. Már idehaza. Szigligeten, kinézve a tarkalombos parkra. Dobogókön, a csupaszkodó fákra. Míg le-lesohajt az ágról egy-egy sárga vagy száraz levél.

Szókratész már elmondta tanítását a lélek halhatatlanságáról. Már megcáfolt minden ellenérvet. Mert szép a díj és nagy a reménység. Már meg is fürdött.

„És jött a tizenegyek szolgálja és megállva mellette, így szólt: ‚Szókratész, tőled biztosan nem fogom azt tapasztalni, amit másoktól tapasztalok, hogy haragusznak rám és átkoznak, amikor hírül hozom, hogy az arkhónok parancsára ki kell a mérget inniok. De téged én másmilyennek ismertelek meg ebben az időben, a legnemesebb és legszelídebb és legjobb férfiúnak mindazok közül, akik valaha is ide kerültek, és ezért most is jól tudom, hogy nem rám haragszol, mert tudod, hogy kik az okai ennek, hanem őrájuk. Most pedig, hiszen tudod, milyen hírrrel jöttem, ég áldjon, és próbáld a lehető legkönnyebben elviselni, amit muszáj.’ És könnyekre fakadva megfordult és elment. És Szókratész felnézve rá így szólt: ‚Téged is ég áldjon, és meg fogjuk tenni.’ És nyomban így szólt hozzánk: ‚Milyen tisztességes ember; eljár hozzám egész idő alatt, és gyakran beszélgetett velem, és a lehető legjobb ember volt; és most is, milyen szépen megsírat. No de most, Kritónom, fogadjunk szót neki és hozza be valaki a mérget...!’”

Mi lesz a címe annak, amit írok, kérdi Ági; felix Austria, tudod, mit jelent ez, honnan van az idézet? — mert én tanítottam Ágit latinra, — de rögtön közbevág: hogyne, a rádióban minden reggel halljuk, ezzel kezdődik a műsor, valamilyen reklámszöveg: „fe — lix, fe — lix, felix Austria”.

Dobogókő, 1977. október 24-27.

A csend szigetén

*Bezárkózom csendszigetemre
s nem nyitok ajtót senkinek,
társaim a nyíló virágok
s őrizöm halk rengetegek.*

*Itt élek, távol mindenektől,
igazság-hárfám pengetem,
nem értenek meg, csak a csillagok
s a napsugár a nyári réteken,*

*a fecske, mely az égre röppen,
hol minden kék és sugaras,
a végtelen nagy szélességek,
a végtelen mély s a végtelen magas:*

*szemem a tenger horizontján
túl, a fényes Istenig vetem,
ő borul rám és ő uralkodik
vizek közé zárt csendszigetemen.*

SZABÓ MIKLÓS

SZŐNYINÉL ZEBEGÉNYBEN

Harmincéves korában művészetével összeforrott élete fordulóponthoz érkezett. Megtalálta élettársát, munkahelyét, felszabadulását. Tisztán látta, hogy küldetésre hivatott, ha tehetségét a végsőkig kifejleszti; és mert érezte képességei határát is, megnyugvással tudomásul vette, hogy be kell érnie a megvalósítható elérhetővel.

Zebegény, a Dunakanyarral és a környező enyhe hegykoszorúval, kis fehér házai-
val, a falu csöndjével, békésen dolgozó egyszerű népével, mint leghitelesebb
tükörben, a saját énjét tárta fel előtte. Vallomás erejű őszinteséggel meg is
örököltette ez időben festett nagyméretű vásznan feledhetetlen élményét. „Hegy-
tetőn” áll, szorosan egymás mellett ábrázolt kettős alakban. Az előtérben mez-
telenül és kissé mögötte zsáknadrágban, papucs cipőben.

A képen — nyári napsütésben, legtermékenyebb alkotó időszakában — ső-
téten izzó-kék az ég, fehéren úszó fények cikáznak a levegőben és lent a Duna
kigyózó vonala csillámlik. A magas termetű kettős képmás szokatlan látványa
első pillanatra sem meghökkentő, mert nem hivalkodó. Azonnal természetes és
hódító. Rokonszenvet ébreszt a merészségével, a szemekből sugárzó jellemzi-
lárdassággal, biztonságos nyíltsággal.

Néhány évvel később festette egyik leghíresebb remekművét: „Temetés Ze-
begényben”. — Szőnyi költő volt. Nem hánytorgatták reménytelen gondolatok a
megfoghatatlanról. A levés és az elmúlás folyamatában az elröppenő varázs,
az élet lüktetése ihlette meg. A tél fagyasztó fehérsége szegődik komor kísérettül
zebegényi temetésén az apró sírkeresztek felé haladó gyászmenethez, a lecsu-
pasztolt fák mentén. Haláláig nem vált meg ettől a művétől.

Elemi iskolás korától, alig tízévesen, készült választott pályájára. Lankadat-
lan türelemmel, szívós kitartással, megunhatatlan újrakezdésekkel közel 6000 mű-
vet alkotott (kis- és nagyméretű olaj- és tempera-táblakép, rézkarc, akvarell,
kórajz, gvas, plakát, freskó, könyvillusztráció). Nem kellett az útját keresztező
akadályokkal, az önbizalmát rontó gátlásokkal megküzdenie. Az elemi iskolás
gyermeket tanítója, Lissák Kálmán vette pártfogásába. Fölfedezte korán jelent-
kező tehetségét, lelkesítette, elrakogatott rajzait az év végén nyilvánosan köz-
szemlére tette. Ez volt Szőnyi sikerrel zárult első kiállítása. Rajzait — sajnálatára,
egy sem került elő — jó szívvel elajándékozta, és pajtásai mohón szétkapkodták.
Később, a Barcsay reál gimnáziumban Ady barátja, Földessy Gyula volt az osz-
tályfőnöke, aki a rendkívül fogékony fiúba beoltotta a magasrendű műveltség
szeretétét.

Az életbe kilépő ifjú Ferenczy Károly, majd Réti István irányításával, meg-
szerezve dologbeli tudását és technikai biztonságát, kezdetben a nagybányai is-
kola szellemében dolgozott. Hatott rá egy ideig Uitz Béla is. Párizsi, bécsi és
római tanulmányútjain azután megismerkedett a hagyománytisztelő múlt és a
kortárs művészet értékeivel. Sikerült lázas buzgalommal eligazodni Cézanne
konstruktív, Van Gogh expresszív, Gauguin dekoratív világában, az impresszio-
nizmus, postimpresszionizmus, kubizmus stílusirányzataiban, és összegezve azok
együtthatását, megteremtette a maga egyéni festői modorát, amelyen aztán nem
is változtatott többé, csak tovább fejlesztette, technikai kísérletekkel kifejezőbbé,
egyszerűbbé finomította.

Nemcsak műtermében a festőállványa előtt, vagy a munkaasztalán (szabadban
a legritkább esetben) végzett alkotómunkát. Magányos sétáin, elmerülve a ter-
mészet szemléletében, meghitt barátok kedélyes társaságában elvegyülve, vagy fi-
gyelve a falusi élet mindennapjait, szünet nélkül foglalkoztatta gazdag képzeletét
a szerkezet, a forma, a szín, a fény, a levegő kimeríthetetlen összefüggéseinek
rejtelve és a kivitelezés izgalma, olykor váratlan, boldogító leleménye.

Harmincéves korában mentesült a ráhatásoktól. Függetlenül, önállóan járta
a maga útját. Emlékeztetőül, hogy tudatosítsa és részben ellenőrizze művészi ma-
gatarását, reprodukcióban három művész alkotását — Derkovits „Három nemze-

dék"-ét, egy késői Cézanne-önarcképet és Giorgione Vénuszát — tartotta magánál, hogy sugalmazó, néma tanúi legyenek munkásságának. A vele egykorú és művészetében egyenrangú Derkovits Gyula'hoz, annak korai haláláig, őszinte bajtársiasság kötötte és önzetlenül ki is állt mellette, mert vonzotta hasonlóan tántoríthatatlan jelleme és bátorsága. Cézanne, a század eleji festőnemzedék forradalmi stílusirányzatainak atyja, Szőnyire rettenthetetlen akarató, makacs szívóságával hatott ellenállhatatlanul, ahogyan színeinek törvényszerű geometriai szerkesztésével azon fáradozott, éjt nappallá téve, hogy a tárggyal azonosulás titkát megfejtse. Végül, Giorgione, a reneszánsz Apollója, az ünnepeit dalnok és minden idők egyik legnagyobb festőgéniusza, még tán maga előtt sem bevallotta, az eszményképe maradt, amíg csak élt.

Szőnyi minden vászna és vázlata emlékeket ébresztett. Sóvárgást az után, ami elmúlt, ami nincs, ami lehetséges és az idő jóvátehetően múlása miatt immár elérhetetlen, megfoghatatlan. Képzeletét mégis egyedül csak a valóság nyugtázta le. Amikor festett, nem érdekelte más, mint életérzésének nyomon követése. Nem számított a téma, az optikai látvány. Tudatosan, önfegyelemmel és jóleső feszültségben a jót, az igazat kereste: mindig a harmóniát festette, felelősségteljes gyönyörködését a természet szépségében. Túláradó gyöngédséggel, de sosem érzélgősen, ember- és életszeretettel árulják el romolhatatlan hitétől sugárzó színei és fényei. A gonoszság, a rátság, a gyilkoló téboly őrzöngései közepette is a ve-rejtlekező munkával megszentelt tiszta nyugalmat, az egyszerű, derűs, meggátolatlan, jótékony folytonosságot érzékeltette.

Korai képein a formát hangsúlyozó sötét színű tónus uralkodik. Később, világosodó színeinek árnyalati különbözőségeivel, a seregnyi vázlattal gondosan előkészített kompozíciót tökéletes festőiességben oldatta fel. Képeinek sima, tompa fényű felületeit a színek egybehangolásával érte el. Az egymásba átjátszani látszó színeket festőkéssel rakta fel több rétegben egymás fölé a vásznonra. Aztán, a kissé megsikkadt festéket vízzel felpuhította és festőkésével többé-kevésbé levakarta. Ismerve a tárgyak festői értékét csalhatatlan érzékkel azokat a formákat illesztette a képfelületbe, amelyeket alkalmasnak talált keresett motívumai érvényesítésére.

Pályája kezdetén nagyméretű alakos kompozíciókkal kísérletezett, a monumentális felé sodródva. Rembrandt tanulmányozásából merített legtöbb ösztönzést. Tudta, érezte, hogy a képnek intuícióval kell készülnie. Egyszerre megragadni az egész problémát és egyszerre megmunkálni az egész kép felületét. A jó kép mindig a háttérrel együtt, a környezetével és a levegőjével hat élményszerűen, a teljesség hitelével.

A pillanat megszállottja volt. A pillanaté, amelyben testet öltött és kiteljesedett az életérzése. Ilyenkor volt elemében. A nyár megszedítette. Forró leheletével, virágillatot kavarázó szellőivel, elpíllesztő ernyedtségével, hirtelen, váratlanul viharossá riasztó sötétségével, kiszámíthatatlan szeszélyességével sürgős, halaszthatatlan cselekvésre serkentette. Lázás irammal versenyzett ecsetje, karcoló tüje a rohanó idővel. Perceket sem akart vesztegetni, nehogy elmulasszon sejtelmes megérzéseket, talán a kegyelem sugallatait. A délután szunnyadó óráit különösen kedvelte. Az elmosódott, észrevétlenül sikkadó jelenségekben, a megszokott, unt emberi megnyilvánulásokban látta meg az újszerűt. A tárgyi valóságot, a szemléleti képet belső, láthatatlan lényegével ábrázolta. A valóságban nem levő színekkel elfogadtat, természetessé fogadtat el nem létező fákat, bokrokat, lombokat, átélt és ezért a valóságnál valóbb látványokat. Fojtott lírájú színvilága megnyugtatóan kiegyensúlyozott. A drámai viharokat, a kifelé robbanó szenvedélyeket lehűti magában és mint erőtartályokat szétegyengeti, halvány, finom színei mögé rejti. Így kölcsönöz nekik dinamikus feszültséget. Pihenéstelen az éber-sége. És ugyanakkor nyári érettségű a termékeny nyugalma.

„Uszályai” partközelpben ringanak a csendes vizen, kopott egyszerűségükben. De úgy odatartoznak a Dunához és a halványlila parthoz, mint virágszirom a szárhoz. A víz még csak nem is fodrozódik. Aludni látszik. De megállás nélkül nyaldossa zöldes, sárgásbarna, imitt-amott fehéres tajtékkal a szürkésbarna meg a pirosaskék uszályoldalakat. Nincs ebben a látványban indulat és hæv, de annál több béke, reggeli üdeség.

Föld és víz összelelkezése az egyik legkedvesebb témája. Egybelátja és mégis elválasztja egymástól a vizet és a földet, és teszi ezt olyan természetességgel, mintha nem is a festményt, hanem a valóságot látnánk. *Ablakban* című képén ugyanezzel a delejező érzékletességgel különíti el egymástól az üvegen inneni és túli tárgyakat.

Egyre érettebben ismétlődő témája az aratás. Felmagasztosítja a munkát. A robot nyűgétől felszabadult, a természet erőin uralkodó emberi szellem ünnepi áldozatát magasztalja. Faluja élete az ő élete is. Parasztaikat a testvéreinek érzi, velük érez, velük gondolkodik. — *Fuvarosa* elől áll megingathatatlanul, földbe gyökerezett lábbal. Mögötte az üres szekér a befogott két lóval. A leáldozó Nap félkaréját a szekér elnyelte, de alatta elnyúlik, és folyékony aranyával végigönti a termő földet. A két lófej közül az egyik ránk veti okos szemét. A másik lehajol, megfürödve a búcsúzó fényben, titkokról hallgatva, amiket mint ércs visszhang ver vissza a fuvaros szinte személytelen, időtlen alakja.

A családiasság, a dédelgetett otthon, az összetartás festője is. *Zsuzsa olvas* című képében, leánya képmásában apai szeretetét is megörökítette. Ez a bensőséges párosul férfias szeméremmel *Női aktjának* természetes bájában is. Meztelen női test. Öntudatlanul és ügyetlenül félrecsúszott takaróval. Voltaképpen meztelen női lélek, ártatlan tisztaságában. A test és a háttér aranybarna, finom árnyalati különbözőséggel, ünnepi ragyogásba emeli a női eszményét.

Humánummal telítve, még az eszközöket, a használati tárgyakat, a szobabelsőt is érzékletes élettéliséggel munkálja meg. Még ha üresen, csupán pusztán a berendezést, a magukra maradt holmikát festi is le, hozzáképzelheti mindig a gazdát. Remekmű a *Szobabelső olvasó nővel*. Női szalonba vezet, kerek barna asztal körül a huzattal bevont kényelmes karosszékekkel, amelyek egyikében világospiros ruhában a felesége ül, kék házcipőben, ölében könyvvel. A szomszédos fotel támlájára rásút a Nap, és a fényvisszaverődés megvilágítja az olvasó arcot. Meleg, lilásbarna szőnyeg terül el szélesen az asszony lába alatt, fehérrel áttört kékeszöld függöny lebeg a háttérben, áteresztve a falminta fényében szikrázó halványkék szemcséit. A piros ruha a félrehúzott függöny mögül vörösödő felső sarokkal, a kék cipő a jobb oldal kék foltjával tartja az egyensúlyt. A mennyezet le van vágva. Az enteriőr barátságos otthoniassága nemcsak egy szoba életéről vall, hanem az olvasó nő derűs, nyílt kedélyvilágába is bepillantást enged.

Halála előtt még néhány hétig örülhetett új műtermének, amely az egyszerű zebegényi házához csatolt emeletes toldaléképületben ma már télen-nyáron sűrűn látogatott Szőnyi-múzeum. Itt foglalja el a főfalat nagyméretű késői remekműve: meghatóan szép, bensőséges hangulatú családkép. Jobbra fent olvasásba merülve a családapa-festő, előtte rézsut ül Zsuzsa lánya, háttal a szemlélőnek, széttárt kézzel szorongatva egy gyűrött szegélyű betűlepedőt. Balra, kissé távolabb foglal helyet, kiürült poharát a kerekasztalhoz közelítve a megnyerő arcú vő. A főalak Zsuzsa, lángoló aranyhajával. A kép sugárzó szépsége elbűvöli a nézőt.

Életművének legszebb remekei zebegényi tájképei. Ég és föld, fa, fű, virág, ember és állat egyetlen, fokozódó erővel hullámzó életérzésének színben és fényben zengő variációsorozata. Száz és száz új gyakorlatyszerű vázlat, percek alatt remekbe sikerült akvareli született tőle. Tömegében látszólag egyforma, de külön, mindegyik más, egymástól eltérő, napállás, időszak szerint kimeríthetetlenül változatos.

És elérkezett a pillanat 1943-ban az ádáz fegyvercsörtetés, háborús uszítás lélektipró dermedtségében, amikor megfestette a *Kerti padot*. Több, mint remekmű: kegyelmi ajándék. Vallásos ihlet nélkül el sem képzelhető csoda. Képzletben hányan és hányan ültek le már és hányan fognak még leülni a hívogató fehér padra, hogy feledve bajt, gondot, haszontalan töprengést, önfelédten feloldódjanak a természet ölelésében...

Elégia egy regényíróról

Rónay György: *A párdue és a gödölye*

Most fejeztem be Rónay György utolsó regényét. Az első és egyetlen kötete, melyen nincs baráti ajánlás. Utolsó, húsvéthétfői találkozásunkkor akarta dedikálni — „a régi barátsággal” —, és odaadni. De betegségeinek végső szakasza, hirtelen és mégsem váratlan halála hamarabb érkezett a rózsadombi lakásba, mint én — üres hát a regény címdalára, a találkozás elmaradt.

„A párdue és a gödölye” kilencedik regénye. Ennek a hatalmas, immár lezárult — de nyilván még kötetekkel gazdagodó — életműnek jelentős hányada e kilenc kötet. És szinte valamennyinek alapkérdése — némi egyszerűsítéssel —: ki a bűnös? kicsoda is a bűnös? kicsoda is a bűn... elérkezik-e, és minő alakban, a bűnhődés? Legtöbbjük mélyén a rettegés, a már-már szorongó nyűszítés — mi lesz az élet után? Legfontosabb alakjai hitetlenek, s ha van hitük, formális csak. A megkereszteltké, de a keresztet nem hordozóké, vagy éppen maguktól, olykor már szennyes göggel, elutasítóké. Itt a földön keresik a megváltást. S nem tudják — vagy tudni nem akarják —, csak öncsaló enyhülést, menekvést találnak. Rohannak a lelki és fizikai pusztulásba, és a bennük burjánzó, el nem utasított gonosz, embertelenné torzíja őket. Roncsokká, rongycsomókká válnak, még ha gazdag földesurak is, vagy új regényében nagy képességű, művelt bírák. És mindig és mindenkiből hiányzik a szeretet, nem tudnak vagy nem akarnak szeretni, és ha szeretnek, akkor rosszul, önzőn, másokat és önmagukat pusztítón. Ezek a legtöbbször pasztellszínekkel megfestett regények — a *Fák és gyümölcsökre* gondolok, a *Képek és képzelgésekre* elsősorban — megkínózzák az olvasót. S ami oly személyesnek tetszik hívós kívülállásukban: meggyőtrötték az író is. Csupa csatavesztés, kudarc, csupa öncsalás, ami jobban pusztítja őket, mintha szembenéznének önmagukkal. Ha erre elszánnák magukat, a megváltás — vagy inkább a megváltódás — valami változatát megtalálhatnák már evilágon is. Szelíd színekkel, mintegy akvarell-finomságú külső és belső pokol. Az ítélet valamennyi főalakjára — főhőst nem mondhatok — már itt, e földön kimondatott. Csupa torz lélek, torz élet. Akár első regényére emlékezzem most — az akkoriban botrányt keltett *Keresztút*, egy bűnös pap feloldhatatlan tragédiája, hisz Isten szolgája —, akár az *Esti gyors* viszolyogató, testi-lelki nyavalyákkal megvert szörnyetegére, — akár *A nábob halála* pusztulást kihívó nagybácsijára, — vagy akár *A párdue és a gödölye* minden emberi iránt érzéketlen, hamis gögjebe bűvő dr. Stoll Aurél törvényszéki bíróra. Nyomasztó, ólomegű világ, pasztellszínekkel ugyan, de vaskos realizmussal ábrázolva, — e kettősség valamennyi regény különös, csak Rónay Györgyre jellemző tulajdonsága. A kép csak akkor lesz vonzóbbá, amikor felvillan a gyermekkor. Annak sem az édene, de a kiszolgáltatottságban mégis valami reménysugár. Legalább a szeretet-szomjúság, s mégis — itt is elborulnak, zsürkülnek a színek — a megcsalatottság, a szorongás, a fel-feltűnő, majd gyorsan eliramló szépség. Egy-egy szomorkás kisfiú kapcsolatot kereső elhagyatottsága, száműzöttsége. Ezek Rónay György regényeinek legritább, legbensőségesebb szakaszai, javarészt betétek csak a sötétség e birodalmaiban. Ugyanakkor önvalóságok, szemérmesen, meg-megszakadó őszinteséggel egész csigaházba húzódo későbbi életét meghatározó gyerekkoráról, ifjúságáról. És félénk, ellágyuló felidézése a megalázott, korán pusztulásba kergetett, törekeny anyának, az egyetlen lehetséges támasznak. De mindez mégis rejtetten. Nyíltan majd egyik kései, tán legszebb versében, szabadítja ki magát az önleplezésből, regényeinek — és legtöbbször verseinek is — áttételeiből. A kakucsi rózsák — írja e megrázó, nagy méretű elégiában — „...legmélyebb bölcsőhelyem virágai, anyám halott mellén vörslő — rózsák, ti végső vércsöppek, a síron át nőttek és nyíltok tovább, — s ütköztök ki néha a föld alól, álmaimban vagy sírokon, — hogy emlékezzem rá, howá nyúlnak első gyökereim, — ma már mekkora Semmin át”.

Egyik búcsúztatója — Lengyel Balázs — megrendülten idézi fel a költőt, műfordítót, kritikust, irodalomtörténészt, érzékenyen és szükséztudásában is pon-

tosan: ki is volt Rónay György? S közben — regényein átsuhanva — megjegyzi, igen jogosan: egyszer ideje lenne már felmérni, ki is volt a regényíró Rónay György? Mert nyolc regénye nemigen kapott kritikai visszhangot, jószerivel tudomásul is alig vették, nem illesztődött, annak szerves részeként — sokszor magyarázatként — az életműbe. Mintegy mellékesnek tekintődött. Így körülbelül — egy minden műfajban mesteri literátorhoz hozzátartozik az is, hogy regényt írjon, így lesz teljes és hiteles az arckép. Csak éppen — e regények nem melléktermékek. Bezárkózó volt, önmagáról szinte sosem megnyilatkozó. De aki közel állt hozzá, és aki előtt, — akárcsak előttem, közel fél százados barátságunk derűs és tragikus útvesztőiben — mégsem tárulkozott fel soha igazán, az kimondatlanul is érezhette: igazi műveinek balsorsú regényeit tartotta, legjobban ezeket szerette, féltette. Nyájasan, már ifjan is higgadtan, viselte el a bírálatot. De emlékszem rá — egyik regénye nemigen tetszett, a barátság jogán, kissé karikírozva, meg is mondtam neki — hisz mire való a barátság, ha nem őszinteségre? —, s egyedül akkor éreztem benne halavány ingerültséget, csigaházába vagy tuskéi közé visszabújó neheztelést: „...hát te sem értesz?”

„A párdúc és a gödölye” — az utolsó, a kilencedik regénye. Emlékezetemben felidézve a többi nyolcat, ezt összefoglalásnak nevezhetném. Valamennyi témája, alakja, minden mondanivalója — ta'an túlzott bőségben is — megjelenik. Egy-egy szólam a nagyzenekarra hangszerelt műben. Újra megjelennek a *Fák és gyümölcsök*, *A nábob halála*, az *Esti gyors* motívumai, más álarcban az alakjai. Most is a bűn és bűnhődés tragikus, nehezen feloldható kapcsolatát kutatja, most is az evilági megválthatatlanság tárgyköre érdekli. Régi fő alakjainak dr. Stoll Aurél törvénytudó bíró újabb változata, éppoly ellenszenves, rideg, legbensejében szennyes, visszataszító, mégis esendő ő is. A gőgnek, a szeretetre való képtelenségnek egyszerre áldozata és előidézője, ő is mániákusan keresi soha-nem-volt igazságát, őbenne is ott kísért anyátlan gyerekkora, az intézeti évek papi szigorának, nemegyszer szeretetlenségének traumája, ő is hisz büntetlenségében. De most, életének egy válságos szakaszában, gyötörni kezdi — még önmagának sem vallja be — a szeretet-szomjúság, ráébred arra, hogy bármily makacsul tiltakozik is ellene, nem lehet emberi kapcsolatok nélkül élni, hogy kisszerű tragédiájának — egyszerűbben: összeomlásának — oka ez volt, hogy dolyfós, üres fölénnyel elutasította magától a világot. De nem vagyunk egyedül, a világ nélkül élni nem lehet, nem szabadulhatunk tőle, előbb-utóbb utánunk nyúl, magához ránt. Nem szabadulhatunk, akárcsak bűneinktől. Ráébred — bár-hogyan tiltakozik is ellene —, hogy embertelen közömbösségünkért előbb-utóbb fizetnünk kell. A földi Hatalom is benyújtja a számlát, nem kell a túlvilági ítéletet megvárnunk. És a földi hatalom — a személyi kultusz éveiben a Főnök, — valóban benyújtja a számlát: vállalnia kell egy előre megfogalmazott halálos ítéletet, már-már gyilkosságot. Menekülhetne az iszonytató megbízás elől, de nem tud kitérni előle. Egy hajdani ítéletével zsarolják. Fejet hajt, de közben már és utólag is, még a halálos ítélet kihirdetése közben is, keresi az igazolást, vagyis büntelenségét, azt hogy kényszer, megfélemlítés alatt cselekedett. Párducnak nevezték intézeti éveiben, fölénnyel kezelte le a gyöngéket, a „gödölyéket”, s most, hogy szabaduljon lappangó, elutasított, de mégis rátörő bűntudatától, önmaga silányságának felismerésétől, megkeresi az egyik gödölyét, — ő, a szőre vesztett, fekélyes párdúc — megkeresi volt osztálytársát, a szelid, hívó kis vasúti tisztet, aki ember tudott maradni, bármi is érte, aki kifosztva, megalázva is ismerte a hit boldogító derűjét. De már késő, a „gödölye” meghalt, a boldogok halálával. Nincs, aki feloldozza. Ezt a fuldoklást oldja fel benne egy lelkesen naiv, ifjú kis újságíró, és szinte agresszív jelentkezéseivel — melyeket eleinte elutasít — elindítja a szeretet felé vezető, nagyon homályos, mégis mind világosodóbb úton.

Félelmetes kép elmúlt, nehéz, próbára tevő éveinkről, és a mában is kísértő megalkuvásainkról. Egy balatoni kényszer-üdülőben rajzanak fel a múlt emlékei, az újságíró váratlan látogatása készíti dr. Stoll Aurélt, ha nem is bűntudatra — ettől menekül szüntelen —, hanem egyfajta múltkutatásra, önvizsgálatra. A közelmúlt jelenetei rendkívül szuggesztívek, könyörtelenek — a bíró a Főnöknél, aki kényszeríti a halálos ítéletre a maga nyájias módján, a személyi kultusz éveinek érzékletes, csüggesztő légköre, 1956 mindenkit próbára tevő viszontagságai, a feleszmélés, a konszolidáció hangulata. Finom, már-már

aprólékos a lélekrajz, az idősíkok — a gyerekkor, a meddő férfikor, a még meddőbb öregkor — egymásra építése, váltakozása, egybeolvadása. Mennyi alak marad meg emlékeztünkben, — maga a vaskos, tarfejű Főnök, aztán a naiv-kedves Moldi Péter újságíró, a tragikus sorsát durvasággal leplező üdülő-gondnoknő, a szentferenci alázatú vasúti tiszt, a „gödölye”, a kissé hebehurgya, csupa jóakarát államvédelmi tiszt, a misztikus, jelképes és mégis oly valóságos Evangélista, az apácából lett szélsőbaloldali, szekszuális kielégítetlenségét hóhéri munkában kiélő polgármesternő, Szimákné, aztán az állatorvos özvegye, egy városházi tisztviselő, egy közértes, egy motyogó öregasszony, egy cserfes kislány, egy mindentől rettegő falusi plébános, egy okos, papi gondjaival küzdő káplán. Aprólékos lélekrajz, és ugyanilyen aprólékos atmoszféra-idézés, egy-egy szintér szinte leltári megelevenítése — Balzac módszere jut róla eszükbe —, egy-egy tájhangulat könnyed, impresszionista felvázolása. És valami furcsaság — de helyénvaló —, ahogy időnként kiemeli történetét, alakjait Magyarországról. Magyar neveket, falvakat említ aggályos pontossággal, de ugyanakkor elhallgat vagy általánosít: Budapest helyett mindig „a főváros” — holott a főváros érzéketlenül Budapest —, a Balaton helyett „a tó”, a Duna helyett „a folyam”. Realizmus a velejéig, ugyanakkor finom érzetése annak: Magyarország csak a modell, a főváros lehet más, a folyam is, a tó is. Nemcsak rólunk van szó. Kafka monarchiája, Prágája is modellé módosult.

Szétbogozhatatlan szálak. A külső és belső méreteiben is nagyszabású regényben semmi sem oldódik meg. Látszólag. De felcsillan a remény. És mi más a megváltás, ha nem a reménység? Az utolsó oldalon — a mintegy felfüggesztett megoldásban — azt mondja az októberi harcokból fiát évek óta hazaváró gondnoknő: „*Amíg élünk, várunk*”. A bíró pedig ezt így fordítja meg: „*Amíg várunk, élünk*”. S az utolsó sorok: „*Csak amikor kimondta, akkor eszmélt rá, hogy fordítva mondta. Mindegy, gondolta. Így is jó, úgy is jó*”.

És ez nemcsak a regény utolsó néhány mondata. Ez a regény üzenete, Rónay György üzenete is a továbbélőknek.

Székely László költészetéről

Székely László nevét jól ismerik, akik többé kevésbé otthonosak a *Nyugat* második nemzedékével egykorú magyar költészetben. Ő azonban mindig szívesen húzódott el a lármától, költői hírverésektől, hangja is halk és „finom” a szó legjobb értelmében, némely harsányabb kortársához képest.

Kéziratban levő verstermése még azoknak is meglepetés, akik előtt költészetete nem ismeretlen. Mária életét dolgozza föl, de *ahogyan* teszi, annak egészen ritka finomsága, bája, költészete, hangulata van. Költői magatartását leginkább talán egy népi ihletéseknek engedő középkori freskófestőéhez lehetne hasonlítani mind tiszta, világos, szép színei, mind áhítatos, naiv vonalvezetése, mind mesterkéletlen kompozíciója révén. De gondolhatunk az apokrifekkel átjárt középkori misztériumokra is (ami egyébként nem meglepő, hiszen Székely László írt effajta misztériumjátékokat is). Friss, üde, a legjobb értelemben véve „népi”, vagyis a népi képzeletjárásra és szemlé'etre, hagyományokra megy vissza, anélkül, hogy bármiféle folklorizmus mesterkélttségébe esnék. Ugyanakkor elragadóan vonul végig az egészen egy o'yanfajta személyesség, amely ugyancsak rokon a népi látókéval, egy gazdag és ma már kiveszett vagy kiveszöben lévő — népi epiko-lirikus tradícióval.

Mindehhez a földolgozásban nagy, csiszolt ízlés, nemes mértéktartás és a hangsúlyos magyar tizesek folyamában az egy formán belül olyan mesteri változatosság járul, a formának olyan avatott kezelése, ami egyszerre kelti az olvasóban a megragadó, tiszta naívság és a fölényes mesterségtudás benyomását.

Mai irodalmunk, illetve költészetünk színeképe gazdagodik vele.

Rónay György

HEGEDÜS LÁSZLÓ

REGÖLY ÉS KÖRNYÉKE

A regölyi plébánia története bizonyos Tuba vezért említi, ki talán honfoglaláskori vezér volt, s róla nevezték el a csikólegelő közepén kiemelkedő kishalmot.

Anonymus szerint a honfoglaló magyarok megszállták az itt talált földvárakat. Györffy György professzorral egyetértve azt állapítottuk meg, alig hihető, hogy a honfoglalók ne szállták volna meg a természettől nagyszerűen védett regölyi földvárat, melyet abban az időben két folyó, a Kapos és a kezdetben Füzegynek nevezett Koppány, illetve a két folyó völgy mocsarai védtek.

„Amikor Árpád fejedelem a Megyer hadaival a megyeri réven átkelve a Közép-Duna két partját vette birtokába, a Székesfehérvár közelében levő Noe hegyen tábornokot ültetett és azt szállásul elfoglalta. Innen lefelé az egész Sárvíz völgyét, mellékvizeivel, a Kapossal, a Koppánnyal a maga nemzetségének tartotta fenn. Ezek szerint Tamási és vidéke a fejedelmi, később a királyi család birtoka volt” — írja Papp István, a tamási járás történetírója.

Géza fejedelem korából mintha már látszanának az akkori Regöly körvonalai. Géza fejedelem ugyanis körülzárja, körületelepíti Koppány dukátusát, vagyis somogyi hercegségét — és családi birtokát is távolabbi katonáskodó törzstörzsdékekkel. (Tolna megyében a Megyer törzs és ezen belül Árpád nemzetsége települt meg.) Somogy megye nyugati felét őrzi a dombóvári földvártól egy vonal: 2 Őrs, 2–3 Székely, Ság, Kér, Értény (besenyő törzsnév), Keszi, Nyék, — s Regölyvel szemben többnyire a Kapostól keletre húzódik egy rövidebb helység-névsor, a nagyrészt kabar nevű települések vonala. Ezek: Berény, a szakályi Borjúkútnál Őrs, Szarazd és Szakadát között Ság, Hidegkút egyik neve Kesző (a Keszi törzsnévből) s följebb, a Kaposon innen Koromzó — Bogaras puszta helyén. Koromzó szintén kabar törzsnév volt, a korezmieket jelöli.

Bizonyos forrás szerint Koppány birtoka Tamási vonaláig húzódott, — s hogy a regölyi földvár a birtokában volt-e, nem tudjuk, feltehető, hogy mozgási területe a Füzegyig-Kaposig terjedt. (Egyik regölyi népmonda szerint Koppány vára volt Regöly, egy másik népmonda viszont Szent István várának mondja, Koppány ostromolta is, de hogy ki védte, nem tudni). Ha a regölyi földvár Koppány birtokában volt, akkor őrizték az említett helységek. A törzsek széttelepítése azonban megerősített helyek köré István uralkodásának kezdetén is tartott. Ha netán ő telepítette e többnyire kabar törzsbeliakat Regölyvel szemben, akkor védtek Regölyt. Meglepő, hogy Regölynél is jelentkeznek az a településtörténeti tény, ami kezdetbeli Árpád-kori földvárak s ismertebb megerősített helyek, várispánságok, őrispánságok körül jelentkeznek: megtalálhatók közelében is máshonnan, távolabbról való törzsekről elnevezett helységek.

A Megyer törzsbeliak keltek fel Koppány mellett, eszerint a tolnamegyei-ek jó része is, főleg Somogyhoz közelebb levők. István mellett a Keszi, Kér törzsbeliak, a kabarok és besenyők harcoltak s talán székelyek is. A besenyők a Fejér és Tolna megyei Sármellékről valók voltak. Várong neve bizonyítja, hogy orosz származású varégek is harcoltak kisebb számban Szent István seregében.

Szent István korában Regölyt őrispánságnak, egyben Tolna megye egyik kerülete központjának sejtjük, katonai, közigazgatási és királyi gazdasági központnak, hol a megyei várispánnak alárendelt ispán székelt. Regöly főesperességi székhely lett — s a főesperességek egyben várispánságok (megyei székhelyek), őrispánságok vagy határispánságok voltak. A pécsi egyházmegyében nyolc főesperesség volt: a Dráván innen kezdetben a nagyvátyi, baranyavári, a tolnai s a regölyi főesperesség. A Dráván túl a pozsegai, valkói aszuági s később a maróti főesperesség. Volt-e valami világi, katonai funkciójuk a többieknek, a regölyi (akkor reguni) főesperességen kívül. Baranyavár várispánság, Nagyváty székely őrispánság, Tolna várispánság, Pozsega várispánság, Valkó várispánság, Marót határispánság. Aszuág Baranyavárhoz tartozó népes mezőváros. Tehát ha a felsoroltak nagy része egyben valamilyen világi-katonai központ is volt, illetve az volt előbb, azután lett főesperességi székhely, biztosra vehető, hogy Regölynek,

illetve Regunnak is volt világi-katonai szerepe kezdetben. Ezt a nézetünket Györffy György határozottan megerősíti, vagyis szerinte minden főesperességi székhelynek először világi szerepe volt.

Most lássuk, mikor lehetett Regun főesperességi székhellyé: Szent István I. törvénykönyve 1000 körül még megyei székhelyen működő főesperesről beszél, ki az ispánnal intéz bizonyos pereket, ítélt a bűbajosok, nőrablók és paráznák felett. Viszont Szent László korában, ki 1077-től 1095-ig uralkodott, Baranya vármegye területén már megvan három főesperesség, a baranyavári, nagyvátyi és az aszuági — s Valkó megyében a valkói mellé megalapítja a maróti főesperességet. Ha Baranyában ekkor már három főesperesség van, Tolna megyében is kellett kettőnek lennie, vagyis a tolnai mellett a reguni főesperességnek. Györffy György mind írásban, mind szóbelileg határozottan vallja, hogy a főesperességek a XI. század folyamán megalakultak, s mind a nyolc Pécs egyházmegyei főesperesség Szent István alapítású, a regölyi is. A maróti főesperességet azonban Hóman Bálint szerint Szent László alapította. Tehát a regölyi főesperesség már Szent István uralkodásának későbbi évtizedeiben megalakulhatott, ha Szent László korában már megvan a két főesperesség Tolna megyében. A két nagy király uralkodása közt, mikor pogánylázadások s más beháborúk dúltak, nem alakulhattak főesperességek.

Az Árpád-kori hagyományos vásárhelyek összeesnek az esperességi székhelyekkel és a legkorábbi egyházhelyekkel. László törvénye elrendeli, hogy aki vasárnap vásárt létesítene, az szüntesse be. S aki vásár- és ünnepnapokon a templom helyett a vásárt látogatja, lovát veszítse.

Tudjuk, hogy minden tíz falunak kellett egy templomot építeni. „Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel s ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról és oltártakarókról a király gondoskodik, papról és könyvekről a püspök.” Ha valamelyik pap vagy ispán, avagy hívó személy látott vasárnap valakit ökörrrel dolgozni, elvették tőle az ökröket és a katonáskodó várnépnek adták fogyasztásra. Ha pedig valaki lovakkal dolgozott, elvették tőle lovait, amiket, ha gazdája akarta, ökörrrel megválthatott. Ha pedig valaki más számmal dolgozott, elvették tőle a szerszámokat és ruháit. Így áll ez István I. törvénykönyvében: „A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bírónak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem tűzörzés végett marad otthon, az illet verjék meg és nyírják le.”

Ha Regun nem is lett az államalapítás kezdetén mindjárt főesperességi székhely, valószínű, hogy az első templomos helyek közé tartozott, ha olyan jelentős volt, hogy kinevezték Tolna megye második főesperességi székhelyének. Karácsonyi János szerint Szent István „kijelölte az ország egy-egy területét ispánjainak és megparancsolta nekik, hogy azon területen a tizedet beszedessék és addig is biztos helyen tartsák, míg a püspököknek és segédeinek átadják. Evégből a kijelölt területen szükség volt bekerített és védelmezhető helyekre, vagyis várakra. E várakat részint a régi római városok köveiből építették, részint földsáncokból készítették, lehetőleg olyan helyen, ahol folyók, erek egybefolynak s ennél fogva nagyobb védelmet nyújtanak.” Mint említettük, a regölyi régi földvárat védték a két folyó völgy mocsarai is.

Ebben az időben már létezik Szák helység is, a borzási árok mellett, ahol a körtélesi dűlő kezdődik. Ugyanis az innen származó Szák nemzetség egyik tagját Nagylábú Pélt említik II. Géza korában, 1140 körül. A főesperes körülbelül 1200-ig helyben lakott, vagyis Regölyben. Ettől kezdve az egyházmegyei székhelyen találjuk, ahol kanonokként, hiteleshelyi ügyvivőként is működött, pereknél, birtokadományozásoknál, birtokelosztásoknál, határjárásoknál, de, úgy látszik, Regölyben is van szállása.

1213-ban és 1219-ben a váradi tüzespróbánál Barczafia Miklós nádor a bíró, a Regöly melletti Szákról eredő Szák nemzetség tagja — s a hiteles tanú Detre nevű majsai ember. Itt szerepel Majsza először a forrásokban. Hogy melyik Majsza ez, nem tudjuk, s azt se, hogy megvolt-e már ekkor mindkét Majsza. Később a nagyobb mindig Felsőmajsza volt, s Torma István régész megállapítása szerint ennek volt temploma. Ez a Szent Péter tiszteletére szentelt templom később búcsújáró hely lett. Alsómajsza a mainál keletebbre, a Kaposhoz közelebb feküdt.

Abból a tényből, hogy Regöly az államalapítás első évtizedeiben főespereségi székhely lehetett, azt gyanítjuk, hogy a tatárjárás előtt sokkal népesebb, jelentősebb volt, mint utána. Valószínűleg mégis volt vár-szerepe az itteni földvárnak. Tamásiban a tatárjárás után kövár épül s ezzel átveszi a vezetőserepet a környéken.

Régi regölyi följegyzés szerint Regölynek a Sánban (a földvár területén) kéttornyú temploma volt, hogy ki volt a védőszentje, nem tudni.

Most nézzük, honnan származik Regöly első neve, a Regun név. Valószínűleg első uráról (vagy első ispánjáról) kapta ezt a nevet. A Regun-Regen elő-előfordul személynévként, baranyai főispánt is neveznek így az 1270-es, 1280-as években, várjobbágyot, vagyis hivatásos várkatonát is ez időben, de jobbágyot is találtam Regun nevűt. Az említett baranyai főispánt Gergelynek s latinosan Gregennek is írják, ilyenlormán a Regun és Regen név a Gergely névből származik.

1332-től 1335-ig a pápa megadóztatja a magyar papságot, a Szentföld felszabadítása és megvédése érdekében. A tizedszedek beírják a különböző helységekbeli papok nevét, s hogy mennyi tizedet fizetnek. A püspöktől a papok a teljes tized negyedét kapták, ha kapták, mert többnyire csak nyolcadát vagy tizenhatodát, sok panasz is volt ez miatt. S ők ebből körülbelül 25%-ot fizettek a főesperesnek. János reguni főesperes csak félévre 7 márkát, 7x240 báni dénárt fizet, a másik félévre 2 márkát, ezt négy évre fizeti, ezck szerint egész évi fizetése 22 és fél márka, vagyis 67 és fél aranyforint. Nem egy falusi pap évi fizetése nem érte el az 1 márkát, vagyis a 240 báni dénárt. A főesperes nagy úr volt. Ha évenként elindult főesperessége területére egyházlátogatni, 20 vagy még ennél is több főnyi lovas társaság kísérte. Napokig megszálltak egy-egy plébánosnál, solymásztak, vadásztak s addig az egész társaságot a helybeli papnak kellett tartania. Valami gazdaráguk is lehetett a plébánosoknak, s miseszolgáltatások, temetések, esküvők után is járt nekik némi pénz, de a főpapokhoz, főesperesekhez képest elég szegények voltak. A pécsi püspök évi jövedelme körülbelül 3 000 aranyforint volt. Igaz, neki volt kiadása: bandériumot kellett kiállítania.

A reguni Lukács papnak átlagosan 160 báni dénár évi tizedfizetése volt, ez a mai 21 000 forinttal egyenlő értékű készpénz. Ekkor 1 márka, azaz 3 aranyforint volt egy ló ára. 15 báni dénár pedig a mai 2000 forinttal egyenlő értékű.

Az akkori Regölyben, vagyis, Regunban körülbelül harminc ház volt. Az említett közeli Szák helység a filiája volt, családjai tizedüket a reguni Lukács papnak fizették. Majsán is körülbelül harminc ház vagy családról tudunk, Egyed a papja.

A Kapostól nyugatra 68 templomos helység tartozott a reguni főesperességhez, körülbelül 15 helység a mostani Baranyából, Somogyból is. Többek közt a Baranya megyei Sásd és a Somogy megyei Szil is ide tartozott. A Kónyi körüli Tőlön monostor is volt, priorja elég magas összeget, évi 83 báni dénár tizedet fizetett.

NAPLÓ

AZ ÜNTUDAT LÉPCSŐFOKAI*

Bizonyára nem egyedí, nem különleges sors Dancs Józsefé. A parasztfiatalok között sokan dédelgethettek az övéhez hasonló álmokat. Író akart lenni, telve életanyaggal, szívét szinte szétfeszítette az a sok keserű tapasztalat, melyet szülőfalujában, Ácson szerzett, s amely azt

sugallta neki: szegény és gazdag ember között nem lehet megértés, megbékélés.

Szerencséje volt, mert ők nem a falu legelesettebbjei közül valók voltak. Apja Ács megbecsült lakosa volt, helyzetét két keze munkájának köszönhette, no meg annak, hogy a cukorgyárban nélkülözhetetlen munkás volt. Nem tartozott soha senkinek, s azt vallotta: fő a békesség. Nem azt jelenti ez, hogy ne politizált volna; éppen nem volt kormánypárti ember, inkább mindig az ellenzékhez húzott a szíve, de a rebellió-

* **Dancs József:** Utak és állomások (Kossuth, 1978)

tól idegenkedett, háza nyugalmát érezte mindennél fontosabbnak. A fiatal Dancs József azonban hamarosan feldúlta a módos parasztház békéjét. Előbb azzal a szándékával, hogy író lesz. Leveleket váltott Móricz Zsigmonddal, aki ráéberszette a fiatallembert, hogy a költészethez kevés a tehetsége, próbálkozzék inkább a prózával. Kezébe kerültek a népi írók vádoló és gyűjtő szociográfiái, elhatározza, ő is látéleletet készít szülőfaluja szomorú állapotáról. S ha nem is ír szociográfiát, a valósággal, a riport eleven, mindig aktuális műfajával ekkor jegyezte el magát egy életre.

Ezen a vidéken az ellenzéki pártok közül a kisgazdák vetették meg legerősebben a lábukat. Természetesnek kell tartanunk, hogy az ellenzéki irányban tájékozódó Dancs József hamarosan a párt helyi szervezetének élén áll. Valósággal sodorja magával a politika, keveset törődik azzal, hogy pénz is legyen a zsebében: állatait elhanyagolja, majd amikor úgy érzi, hogy szép tehene akadályozza a politizálásban, vásárra hajtja. Élete ekkor már nem védett és idillikus. Hamarosan módjában van megismerkedni a falusi erőviszonyokkal: előbb csak kellemetlenkednek a házuk táján, aztán már igyekeznek lejártni társai előtt. Hja, közelednek a választások, ilyenkor a kormánypárt képviselőjének minden szavazatra szüksége van, hiszen a faluban elégedetlenkednek az emberek, az erőszakos foglalatásokat emlegetik, meg azokat, akiknek minden ingóságát dobra verték. Cseh-Szombathy László főorvos — akiről rendkívül érdekletes, meleg emberi portrét olvashatunk a könyvben — megbukik ugyan a választáson, de nem csügged, mint ahogy nem keserednek el a párt helyi emberei sem. Érzik, nekik dolgozik az idő. Dancs József egyre gyakrabban pattan kerékpárjára, utazásokat tesz a környéken, szervezi a Kisgazdapárt választóit, s közben ismerkedik az egyszerű emberek életével, préházakban s hideg falusi lakóházakban kortyolja a jó bort, eszi a szalonnát hagymával, s csodálja a parasztember komótos ölcességét. Leggyakrabban a Duna-menti Szőnybe visz az útja, itt él Dobi István, aki szintén a Kisgazdapárt szószólója, no és az a kislány, akivel hamarosan örök hűséget esküsznek egymással, s aki ekkor még nem sejthette, hogy izgalmas élet vár rá jövődő férje mellett.

Ekkor már a kisgazdapárti *Kis Újság* rendszeres cikkírója. Nemcsak a falu éle-

téről tájékoztatja a lap olvasóit, hanem a jövőbe is tekint: ma már mosolyogva idézi vissza azt a cikkét, melyben akkoriban zord kirohanást intézett a aktorok ellen, mert azok csak „telepőfőgik füstjükkkel” a barázdákat, s aligha versenghetnek a jól bevált ökrökkel. Írásai — talán nem éppen ez — felkeltik a főszerkesztő, a baloldali gondolkodású Dessewffy Gyula figyelmét, s akkor üzen érte, amikor sorsa látszólag kátyúba jutott, hiszen házassága után anyjával való nézeteltérések miatt szinte menekülésszerűen távoznak Ácsról. Az újsütetű munkatárs kettőzött buzgalommal járja az országot, új ismeretsegeket köt, közben csendőrfonokat zsebel be, s a kalászos gazdatanfolyamnak lesz egyik leglelkesebb szervezője. A Kis Újságnal együtt dolgozik Darvas Józseffel, a Győrffy-kollégium neveltjével, Sipos Gyulával, Raics Istvánnal, Antalfy Gyulával. Sűrűn felkereste a szerkesztőséget Tersánszky Józsi Jenő, aki apró kortyokban itta a bort, s mondatait rendszerint ezzel az epikus fordulattal kezdte: „Gyerekek, most igazán nem linkelek, de ezt el kell mondanom!”, s hamarosan megalakította a „Terze” bandát, mely söröskriglik, borospoharak és saját készítésű sipok segítségével szolgáltatta a zenét. Be-bejárogatott Kodolányi, Tamási Aron, Szabó Pál, Sánka István, néha-néha Németh László. Előlegekért kuncsorgott Sértő Kálmán, a tragikusan elzüllött parasztköltő, akinek arcképéhez értékes vonásokat rajzol a szerző. (Mint ahogy forrásértékűek azok a közlései is, melyeket a Parasztszövetség munkájával kapcsolatban ad könyvében. Hiszen ott van ő a Parasztszövetség művelődési tanfolyamának megindításánál, ott bábáskodik a könyvtárak összeállításánál, amikor a Parasztszövetség legjobban dolgozó vidéki központjait ajándékkönyvtárakkal szerelik föl, s följegyzzi, amint jó néhány kitűnő író — Kodolányi, Tamási, Cs. Szabó László, Fekete István, Nagy István — elintézte kiadójával, hogy egy-egy kötetét ingyen sorolhassák az ajándékkönyvek közé. Személyes viszonyban volt Bajcsy-Zsilinszky Endrével is, akivel együtt koszorúzott 1942. március 15-én. E lázas-letkes nap történetének leírása a könyv legszebb lapjai közül való.)

„Egy táborba gyűjteni azokat a haladó erőket, amelyek bővizű forrásként buzognak, és országot frissítenek” — ezzel a jelmonddal gyűlt egybe 1943-ban Balatonszárszón az akkori baloldali értelmiség színe-java. Dancs József két

minőségben vett részt a tanácskozáson: lapja, a Kis Újság tudósítani küldte, a Parasztszövetség pedig küldöttjeként delegálta. A szárszói találkozóról ma már több beszámoló ismeretes. Dancs József azért fontos, értékes, mert az ő számára Balatonszárszó több volt, mint egy Balaton-melléki község. Jól ismerte az itteni szokásokat, embereket, a falu szellemét, mintha hazajött volna a tanácskozásra, melyen Kodolányi és Erdei Ferenc ütötték meg az alaphangot. A találkozóról szóló leírás új arcot hoz szinte tapintható közelbe, Veres Péterét, aki lázas érdeklődéssel jött, ment, tájékozódott, s mindig szívesebben vetette magát a vita hullámaiba, mint a Balatonba.

1944. március 19-e után Dancs József is menekülni kényszerül, neve szerepel azon a listán, melyre a likvidálandók kerültek. Hamis iratokkal szökik haza, de nyugtalan vére új utakra csábítja, hamarosan az ország alföldi vidékein tűnik fel, kapcsolatokat keresni, helyreállítani, teremteni. Újra és újra vitázik Kovács Bélával — akiről talán érdemes lett volna többet is írni — a fegyveres ellenállás lehetőségének kérdésében, majd hamarosan fegyvert kap a kezébe ő is, de másfelé zötyögtetni a vonat „a felperzselt ország útjain”: sebtében összeállított, hiányos felszerelésű menet-század tagjaként az erdélyi frontra.

Szétzúlló, háborút veszített, reménytelen hadsereg ez. A katonák fél szemmel hazafelé kacsingatnak, a menekülés útjait latolgatják. A tűzvonalban Dancs József sebet kap, s „a kórházak nemcsak búvóhelyet, hanem jó okmányforrást is jelentettek”. Az 1936-os berlini olimpia 100 méteres gyorsúsbajnoka, a katonatorvosként működő Csík Ferenc vette szárnyai alá. Mindenütt halottakkal, sebesültekkel, földönfutókkal hozta össze a sors, az élet ezernyi apró tragédiáját jegyezte fel sietős, kapkodó írással, épen maradt balkezével. Az első lehetőséget megragadva családjához utazik vissza, de „Ácson is elszabadult a pokol”, itt is akadtak olyanok, akik a „nemzetvezető” esztelen parancsait igyekeztek végrehajtani. Januárban érvényét veszítette minden irata, újra be kellett vonulnia, de márciusban, amikor a zászlóaljat nvugatra akarták telepíteni, visszaszökött szülőfalujába. Gönyűvel szemben, Kolozsnéma községben húzta meg magát egy napra, majd egy halász átvitte a másik oldalra, és Dancs József számára is befejeződött a második világháború.

Ácson már javában szervezik a Kisgazdapártot, folynak a földosztás előkészületei. Érte azonban Pestről üzennek, s egy szovjet katonai teherautón, tarisznyájában néhány oldal szalonnával — de nagy kincs volt ez akkoriban! — indul vissza, politizálni. Új társak keverednek a régiekkel, akiket bizony megtizedelt a háború. A Kisgazdapárt már nem egységes (sosem volt az), élesen elkülönül a párt jobb- és balszárnya. A szakadékok lehetetlen volt áthidalni. Hiába rendezték meg a nyíregyházi nagygyűlést, melyen „mindenki elégedett volt, s a díszében orialevest, malacpecsenyét, cipőfánkot tállaltak és eredeti tokaji bor került az asztalokra”. Dancs József ekkor már az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselő-tagja, a Kisgazdapárt küldte ide, ő azonban érzi, hogy a párton belül végérvényesen megromlott a légkör. Szerencséje békés szigetre segíti: Dobi István társaságába, vele együtt lakik a Ferenc körúton egy frissen kiutalt lakásban, ahol az államminiszternek és a képviselőnek egy-egy ágya és széke van, s a tárgyalni jövők meg a tisztelgők bizony elborzadva nézik az iszonyú rendtelenséget. De azért vacsorát rendeznek baloldali rokonszenvű barátainak, szalonna, kenyér, és hagyma kerül az asztalra, s a kis hordóból ki-ki tetszése szerint csorgathatja poharába a bort. Dobi nem volt az etikett embere. Az operaházi díszünnepségről megszöknek, hogy az otthoni vacsorát egy fröccsel öblítsék le.

Emberek, összecsapások, szigetek, humoros és szomorú epizódok — így lehetne néhány vezérszóval jellemezni Dancs József akkori följegyzéseit. A Magyar Rádiónál is dolgozik: a Falurádió adását vezeti, ami az akkori viszonyok között azt jelenti, hogy maga talpal információkért, ügyeket intéz, meteorológiai előrejelzést készített, tanácsokat ad, s közben új oldaláról ismeri meg néhány régi barátját, például Képes Gézát, Ortuay Gyulát, s a rádió egészségügyi tanácsadóját, aki ki is lehetne más, mint Buga doktor?

1947-ben, a Kisgazdapárt válságának évében, Dancs József a párt falusi hetilapjának, az *Igazság*nak lett főszerkesztője. A lap hamar népszerűséget szerzett magának, részben talán azért is, mert apró ügyeskedésekkel mindig idejében, a várt terjedelemben jutott az előfizetők-höz. 1949 januárjában aztán a Parasztújságot és az Igazságot összevonták a Szabad Földdel. Ennek szerkesztőségében dolgozott Dancs József egészen

nyugdíjba vonulásáig. Szabó Pál lett az új főszerkesztő, Fehér Lajos a felelős szerkesztő, Dancs József pedig a főmunkatárs. Kiténő erők tűntek fel itt akkoriban: Urbán Ernő, Dobozy Imre, Csánády Imre, Galambos Lajos, írásokat hozott Tersánszky Józsi Jenő, Veres Péter, Sarkadi Imre.

Emberpróbáló évek következnek. Vádoltak padjára ültetik a lap szerkesztőit, van, akit nevelő munkára ítélnek, másokat a termelő munkába irányítanak. Gyakorlati a súlyos pénzbüntetéseket, egy-egy sajtóhibáért tekintélyes summákat kell fizetniük. Mondvacsinált perek, törvénytelen ségek tartják izgalomban, félelemben valamennyiüket, s ugyanakkor hétről hétre adhattak hírt új eredményekről. Paradox újságírói feladat lehetett beszélgetni a termelő munka hősei-

vel s a traktorra kényszerített lányokkal, beszámolni az emberi helytállás szép példáiról és dilettáns intézkedésekről: gyapottermesztésről, narancsültetvényekről. A gépállomások kora ez, a mezőgazdasági művelés forradalmi átalakulásának látványa és gyakorlati tapasztalata kínálta a témákat. Voltak, akiket visszariasztott az akkori élet elentmondásossága. De voltak, akik megmaradtak, írtak, jegyeztek tovább rendületlenül. Közöttük volt Dancs József is, aki sok szepet, sok érdekeset mond el tempós, érdekes, olvasmányos könyvében életéről, „útjairól és állomásairól”, s akinek alighanem akad még mondanivalója a paraszti életforma változásáról.

SÍKI GÉZA

KODÁLY ZOLTÁN DALAI*

Kodály Zoltán zeneszerzői műhelyének kissé háttérben rejteznek énekhangra és zongorakiséretre komponált dalai. A kórusok közismertek, a zenekari alkotásokat gyakran hallhatjuk, oratóriumai, melyek a nép lelkéből fakadtak fel s ömlöttek ellenállhatatlanul, a huszadik századi művészeti forradalom legbecsesebb dokumentumai. A dalokról azonban jelentőségüknél kevesebb szó esik. Pedig ebben a műfajban próbálta ki a zeneköltő a népdal és a vers műdallá transzponálásának lehetőségét. Percy M. Young, Kodály Zoltán angol nyelvű életrajzának írója említi, hogy attól a pillanattól, amikor a fiatal ember elhatározta, magyar zeneszerző lesz, meg kellett találnia azt a hátteret, azokat az alapokat, melyekről majd felszökellhet képzelete. Talán ezért is indult népdalgyűjtő utakra. Szeme előtt Vikár Béla példája lebegett. Az ezredfordulón rendezett kiállításon látta Vikár fonográfját, amellyel az gyűjtőútjaira indult, nem a dallam, hanem a szöveg megismerése végett. Amikor Kodály meghallotta a szöveg talapzatául szolgáló dallamokat, rögtön megérezte, hogy érintetlen, csodálatos kincsre talált. Meglelte azt a forrást, melyet Ady képzeletében teljesen maga alá temetett a „magyar Ugar”. Az írók és a képzőművészek a század elején ugyancsak lázasan érdeklődtek a paraszti mélyvilág iránt, el-

indulni ebbe a világba azonban Kodály indult el először. S a modern magyar zene forradalmi eseményeként 1906-ban — Ady Új verseivel egyidőben — Bartókkal közösen kiadta az énekhangra és zongorára komponált Magyar Népdalok tíz darabját, s ugyanebből az ihletkőrből fakadt op. 1-es jelzésű, tizenhat dalt tartalmazó Énekszó című alkotása.

Zenetörténeti közhely, hogy az első opus-számmal ellátott művek egyben a zeneszerzői program foglaltai. Kodály Énekszó-ja is az. Hisz a mű szelleme mélyen belegyökérzik a népdalba, még akkor is, ha melodikája kétségtelenül egyéni. Bizonyára felszabadító hatással volt képzeletére a Párizsban megismert Debussy művészete: Pelléas és Mélisandé-jának mintájára kísérletezett ki olyan új dallamvilágot, mely ideáljának az élőbeszéd lüktetésének visszaadását tekintti. De — mint erre Bónis Ferenc mutat rá a lemezhez írt kiténő ismertetőjében — felszabadítója és ösztönző példája volt Ady költészete is: „tőle tanulta’ Kodály a népdalmagból kinövő látomások költészetét, így — sokszor át-tétellel — az Énekszó-ciklus népzenei emlékekből lepárolt’ poézisét is”.

Tízévnvi időszakot ível át a lemezen hallható Négy dal, melynek első három darabja 1907-ben, az utolsó 1917-ben született. Külön érdekessége ennek a különben a műdal világában gyökeredző kompozíciónak, hogy Kodály leg-

* Kodály Zoltán: Dalok énekhangra és zongorára (Hungaroton, SLPX 11766-7)

kedvesebb költőjének, Arany Jánosnak is megzenésíti egyik versét, míg az utolsó darabja a ciklusnak — mintegy jelképes kéznyújtásként — Móricz Paicsirtaszója egyik betétjének zenei változata, s benne a zongorakiséret érintetlenül őrzi a cimbalom hangzását, mely hosszú-hosszú időn át a cigányzenekaroknak volt jellemző hangszere, míg aztán — egy csodálatos művész, Rácz Aladár világszerte ismertté tette.

Kodály édesanyja kifejezett kérésére írta meg doktori disszertációját „A magyar népdal strofa-szerkezete” címmel. Meglehetősen leckét adott ezzel tanárainak, hiszen dolgozatát nem tudták hova beilleszteni, míg végül a magyar filológia tárgykörébe sorolták be. Verstani tanulmányait élete végéig folytatta (ebben is Arany János példáját követve), s a maga számára kikristályosított eredményeit olykor művek formájában is elmondta. Így keletkezett két dalciklusa, a Megkésétt melódiák és az Öt dal. Bónis Ferenc idézi a két ciklus keletkezését megvilágító Vallomást 1932-ből, s tanulságos nekünk is követnünk Kodály gondolatait, hisz ezek világítják meg bámulatos tömörséggel és őszinteséggel, milyen nehézségeket jelentett az igazi magyar zenei nyelv megteremtése:

„Az európai nyelvek minden nagy különbségük mellett is közelebb állnak egymáshoz, mint akármelyikük a magyarhoz; hangsúlyrendszerük és természetes melodikájuk annyira más, hogy szinte ellentétesnek mondhatók. Mi következik ebből? Az, hogy egy magyar szövegre írt zenét, amennyiben jól követi a nyelv természetének lejtését, majdnem lehetetlen európai nyelvre lefordítani, továbbá, hogy a magyar szövegből kiinduló dallamvonal európai embernek idegenszerű... Zenében tájékozott közönségünk lelkében... a német nyelv ritmikája gyökerezik, és a német

szövegből folyó melódiák tűnnek fel természetesnek.” Kodály szerint a magyar dallam természete idegen a múlt századi jambustól, inkább közelebb állnak hozzá a görög-latin formák. „Egy kis faluban — írja —, ahol Berzsenyi nevét még nem is hallották, lett világos-sá előttem, hogyan lehetne megzenésíteni a magyar irodalom egy-egy legremekebb alkotását.” E felismerés eredménye az opus 6. hét dala és részben az opus 9. öt dala is, mely azért fontos, mert Kodály ebben két Ady-verset is megzenésít, s így közvetve vall a költőhöz fűződő bensőséges kapcsolatáról.

A lemezen hallható még — Mátyás János közreadásában — a Himfy-dal és az 1965-ben, a műfajtól való búcsú gesztusaként komponált Epitaphium, Hunyadi János sírfelirata, mely zengő, ujjongó végkicsengésével remek lezárása Kodály dalainak.

A Magyar Hanglemezyártó Vállalat nagyszerű vállalkozása ez a felvétel. Daléneklésünk legkiválóbb művészeit mozgósította, s nehéz volna teljesítményük között különbséget tenni. Tokody Ilona találta el leginkább a hangzás harmatos tisztaságát, Gáti István a Berzsenyi-versek töprengő szomorúságát, Gregor József az Ady-vers bibliai pátoszát, Sólyom-Nagy Sándor pedig újra elragad hangjának kiegyenlített szépségével. Fülöp Attila szinte észrevétlenül emelkedett a daléneklés klasszikusai közé, s rendkívül izgalmasan tolmácsolja a másik Ady-verset Sass Sylvia. Andor Éva, Melis György és Kováts Kolozs a már beérkezett művészek fölényes biztonságával idézik Kodály világát, Keönch Boldizsár pedig fejlődésének új állomásához érkezett e felvétellel. Kitűnően, szerényen, ősi idők üzenetét hozva látja el a zongorakiséretet Szűcs Lóránt.

(R. L.)

Tájékoztató

MAGYAR KLASSZIKUSOK. Gyakran éri az a vád az irodalomtörténetírást, hogy erejét többnyire egy-egy nagy évfordulóra koncentrálja, s érdeklődéséből kevésbé futja a hétköznapok apró felfedezésére. Bizony, a kritikai kiadások száma meglehetősen csekély, és késnek a nagy összefoglaló monográfiák is, holott ezeket addig lehet igazán hitelesen megírni, amíg a szemtanúk élnek.

Am ugyanakkor könyvkiadásunk jó néhány örvendetes meglepetéssel szolgál, s néhány kiadvány jelentékeny mértékben segít hozzá nagy íróink alaposabb megismeréséhez. A Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelenő Magyar Remekírók sorozatban például két kötetben olvashatjuk **Ady Endre** műveit. Az igazi meglepetés az első kötet, melynek sajtó alá rendezői, Schweitzer Pál és Láng József a lassan folydogáló kritikai kiadás igényével léptek föl, eddig ismeretlen Ady-verseket publikálva, feltüntetve a költemények megjelenési idejét és helyét, lehe-

tőség szerint végérvényes olvasatot adva. Munkájuk a magyar filológia jelentékeny teljesítménye, minden további Ady verskiadás nélkülözhetetlen kiindulópontja.

Az Ady-év ünnepi kiadványai között érdeménél kevesebb fény esett a **Tegnapok és holnapok árján** című tanulmánykötetre, mely a Népművelési és Propaganda Iroda kiadásában jelent meg, Láng József szerkesztésében. Talán nem is a tanulmányok a legizgalmasabbak a szép kiállítású könyvben, bár ezek szerzői között az Ady filológiának olyan kiemelkedő alakjai vannak, mint Király István és Kovalovszky Miklós. Különösen érdekes W. Somogyi Ágnes „Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál” című kitűnő tanulmánya és E. Csorba Csilla „Ady száz arca” című fénykép-ikonográfiai összeállítása. E kiadvány valóban méltó Adyhoz: bizonyos, hogy a jövő kutatói, verskedvelői is szívesen forgatják majd.

Babits Mihály Művel címmel rég várt sorozat indult a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. Elsőnek **Összegyűjtött verseit** adta ki Bella György, aki annak idején „Babits, Juhász, Kosztolányi levelése” című gyűjteményével a tudományos szövegkiadás példáját teremtette meg. A verskiadás legnagyobb újdonsága, hogy a jegyzetekben közli a művek megjelenési helyét és idejét. Babits nem tartozott a legszerencsésebb kezű és szemű korrektorok közé, ezért verseinek kiadásai telve vannak kisebb-nagyobb szöveghibákkal, melyeket a „kegyeletes” utókor változtatás nélkül vett át. E vonatkozásban talán e kötet sem végérvényes, mindenesetre a kezdeti nagy lépést jelenti a majdani, végérvényes kritikai kiadáshoz.

Homályból homályba címmel jelentek meg **Németh László életrajzi írásai**. A Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó kiadásában megjelenő „Németh László munkái” sorozat egyes kötetel alaposan feladja a leckét az olvasónak: mintha az író szándékosan kuszálta volna össze életének szálait, hogy annál alaposabb kutatásra ösztönözze majdani olvasóját. Ilyen vonatkozásban e kétkötetes mű is komoly utánajárást kíván, kárpótól azonban az életrajz kendőzetlen őszintesége. Németh László nem palástolja gyengeségeit, emberi esendőségét, s az olvasó néhol döbrent együttérzéssel figyeli e túlságosan is érzékeny, mindig önmagára figyelő ember benső vergődését. Ugyanakkor azonban elbűvölő és csodálatos, ahogy mindig a lényegre tapint, ahogy gondolkodik és gondolkodni tanít, s a maga sokszor utopisztikus elképzeléseit a közösség érdekében dolgozó, felelős művész szemével látja és látatja. Hölvenyi György kitűnő életrajzi összefoglalása is a kötet nagy nyeresége.

A KÜLFÖLDÖN MEGJELENT VALLÁSOS KIADVÁNYOKRÓL. A Stuttgartban működő Evangéliumi Iratmisszió újabban rendkívül figyelemreméltó kiadványokkal jelentkezett. Vannak közöttük kifejezetten az ifjabb korosztályok számára íródott regényfordítások, akadnak természettudományos munkák s elmékedési anyagot kínáló kötetek. Ezúttal az érdekesebbek közül ismertetünk néhányat.

H. Rohrbach Természettudomány, világkép, hit. A szerző filozófus és matematikus; a mainzi egyetem professzora volt nyugállományba vonulásáig. Ebben a munkában azt a robbanásszerű átalakulást követhetjük nyomon, mely az utolsó évtizedek természetbölcseletét jellemzi. A természettudományos és a hiten alapuló világkép korábban megegyezően szemben állt, most azonban ez az ellentét egyre értelmetlenebb. A könyvben közölt előadások egyszerű, közérthető nyelven fogalmazzák meg a modern természettudományos kategóriákkal kapcsolatos gondolkodásunk forradalmi változását: az anyag, a tér és az idő kategóriáit egyre inkább relativáknak látjuk. A természettudós is elfogadhatja hát a vallásos világképet anélkül, hogy erőszakot tenne tudományos meggyőződésén.

Erich Sauer Az ember nemessége. A mű mondanivalóját talán jobban érzékelteti eredeti címe: „König der Erde”. Erich Sauer felfogása szerint az ember a föld királya, aki egyszer elveszítette e királyságához való jogát, de a megváltás csodálatos művével visszanyerte azt. A könyv rendkívül értékes anyagot ad a szentírási szövegek korszerű értelmezéséhez.

Olaf Hallesby Az imádságról. „Ez a könyv — írja ajánlásában a szerző — szerény tanácsadó akar lenni a megfáradt imádkozók számára, és nem ad kimerítő feldolgozást minden kérdésben. Kívánságom és imádságom az imádság evangéliumát hirdetni és az imádkozó élet valamennyi törvényét figyelembe venni.” Nem szakembereknek szóló munka, hanem a mindennapi imádkozóknak akar segítő kalauza lenni. E törekvését jól szolgálja világos, tömör és a praktikumra figyelő példatára.

Olaf Hallesby: Hogyan lettem hívő keresztény. A szerző a norvég protestáns egyház vezető személyisége. Nem önéletrajzát adja e könyvében, hanem megterése történetét mondja el olyanformán, hogy bármelyikünk megtérésének krónikája lehetne, s mint ilyen, rengeteg hasznos szempontot ad Isten és ember viszonyának kiteljesítéséhez.

Patricia M. St. John. Onesimus. — A vadon títka. Mindkét regény gyerekek számára lehet vonzó olvasmány. Az előbbi történelmi

keretbe ágyazva mondja el, milyen emberformáló élmény a megtérés és a hit kialakulása, az utóbbi vadregényes természeti környezetbe kalauzolja gyermekhőseit, akik a természet ezernyi szépségét vallatva döbbennek rá a teremtő Isten jelenlétére és nagyságára.

Az én Pásztorom. A mindennapok jelenségeiből meríti elmékedéseinek anyagát a kis könyvecske. Elsősorban a nevelés folyamatában lehet jól hasznosítani vonzó példatárát, bár feldolgozása olykor kicsit naiv.

A GONDOLAT KIADÓ ÚJDONSÁGAIBÓL. — A Messzi népek magyar kutatói c. kétkötetes válogatás huszonkilenc neves utazónak — elsősorban néprajzi vonatkozású — írásaiból ad ízelítőt. Az első a XVII. századi kolozsvári születésű Kakas István perzslai utazásáról, az utolsó a nemrég elhunyt Diószegi Vilmos szibériai útvjáról tudósít. Találkozunk még a kötetben többek közt a XVIII. századi Hausegger József jezsuita szerzetes indiai élményeit tárgyaló leveleivel, Éder Xavér Ferenc jezsuita bolíviai missziós

munkájáról szóló beszámolóval, Magyar László dél-afrikai utazásának és Vámbéry Ármin közép-ázsiai expedíciójának leírásával. — J. K. Vojsvillónak, a moszkvai Lomonoszov Egyetem logikai tanszéke professzorának könyve, **A fogalom** tárgyával ismeretelméleti, logikai és szemiotikai szempontok szerint foglalkozik. A gyakran kritikai jellegű vizsgálódásai a fogalmak logikai szerkezetének korszerű feltárását végzik filozófiai alapon. — Benda Kálmán **Emberbarát vagy hazafi?** c. tanulmánykötete a szerző több évtizedes kutatásainak eredményeit összegezi a felvilágosodás korának hazai problematikájáról: a kor gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyairól. Feldolgozza a magyar jakobinus mozgalom történetét, a nemzeti ébredés kezdeteinek kérdéseit a Habsburg-monarchia Országában, szót ejt Napóleon és a magyarok, valamint Rousseau és Magyarország kapcsolatáról s Robespierre-ről, ahogy őt magyar kortársai látták. A kötetet a szerző felvilágosodás korával foglalkozó tanulmányainak jegyzéke zárja.

A Vigilia hírei

— A *Journal of Ecumenical Studies* (Philadelphia) 1977. évi 3. száma ismerteti *Cserháti József* pécsi püspöknek a *Vigilia* 1977 márciusi számában megjelent *Nyitott kapuk* c. tanulmányát.

— A Magyar Rádió *Szülőföldem* adása húsvéti műsorában interjút sugárzott *Hegyi Bélával* a *Vigilia* múltjának jelentős állomásairól, a lap mai feladatairól és céljairól. A riportert *Fikár László* volt. A magyarul elhangzott interjút több idegen nyelvű adásban is ismertették.

— A lengyel *PAX* szerkesztésében megjelenő *WTK* című katolikus irodalmi hetilap április 30-i száma megemlékezést közölt *Rónay Györgyről* Balássy Péter tollából.

— A *CSEO-documentazione* márciusi száma közli *Székely László* A gymiesi csángók lelki élete c. tanulmányát, mely a *Vigilia* idei 3. számában jelent meg.

— Az ausztriai *Fuschl am See*-ben 1976. április 19 és 25 között megrendezett második magyar ökumenikus találkozó anyagát *Miért éppen Jézus?* címmel most kötetben jelentette meg a római Katolikus Szemle. A bevezető

előadást *Horváth Árpád* tartotta *Hegyi Bélának* a *Vigilia* 1970 decemberi számában közölt körkérdése alapján (*Ki nekem Jézus?*), megadva ezzel a tanácskozás központi gondolatát.

— A *Concilium* nemzetközi folyóirat ez évi áprilisi száma közli *Nyíri Tamás* tanulmányát, melynek témája az evangelizáció helyzete, feladata és módszere hazánkban. — *Nyíri* professzort a Magyarok Világszövetségének legutóbbi, 1978 májusában tartott elnökségi ülése az elnökség rendes tagjává választotta.

— Az Újvidéken megjelenő *Hitélet* májusi száma közli *Péterfalvy Andrásnak* a *Vigilia* 1978 áprilisi számában megjelent interjút *Marcel Légaut*-val, „a megújuló keresztény lelkiség egyik mesterével”.

— A nyári könyvpiac újdonsága *Déry Tibor* *Botladozás* c. kétkötetes tanulmánygyűjteménye a szerző esztétikai, filozófiai és szociológiai írásain kívül többek közt tartalmazza *Hegyi Bélának*, az elhunyt neves magyar íróval folytatott beszélgetését is, ez először a *Vigilia* 1970 februári számában jelent meg.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollar

RÉSUMÉ

Prof. László Boda de l'Académie de Théologie Catholique de Budapest: *L'Esprit créateur*. Dans son étude, l'auteur affirme que dans la vie religieuse on peut parler d'activité créatrice au même titre que dans le domaine profane des arts, des lettres ou de la science. Par la suite, l'auteur analyse dans le détail le parallélisme entre les sortes d'activité créatrice. Les deux réclament avant tout la possession des dons nécessaires — tous les génies religieux ont en commun le don d'une réceptivité particulière à l'égard des choses d'en haut. Puis, pour celui qui veut réaliser une oeuvre — qu'il s'agisse d'une oeuvre profane ou sacrée — il est indispensable d'être animé par l'inspiration. Elle peut aller, dans la vie spirituelle, de l'élévation de l'âme jusqu'aux transports de l'extase. Finalement, le caractère régulier de l'activité créatrice requiert que le don reçu soit développé avec un zèle constant. L'apôtre saint Paul en rappelle l'importance plus d'une fois. Cependant, il ne suffit pas de réaliser une oeuvre, il faut aussi qu'elle soit admise par des critiques qualifiés pour en juger. Même sous ce rapport, le parallélisme est frappant entre les deux domaines. Dans la vie de l'Eglise, cette critique consiste à discerner les esprits (*discretio spirituum*), c'est-à-dire à vérifier si l'activité créatrice examinée est effectivement à considérer comme une manifestation authentique de l'Esprit Saint à l'oeuvre. Ce jugement sera porté par les responsables de l'Eglise, comme par exemple dans les procès de canonisation, à la lumière des travaux des théologiens. C'est que précisément ces derniers sont appelés à mettre au point les critères propres aux dons (charismes) accordés par l'Esprit. Cette distinction du vrai d'avec le faux est une opération délicate qui n'est pas sans comporter de grands risques d'erreurs. Aussi ceux qui en sont chargés ont-ils besoin d'être dotés eux-mêmes d'un charisme de l'Esprit: celui de la critique. — Simone WEIL: *Formes de l'amour implicite de Dieu* — Prof. Tamás NYÍRI de l'Académie de Théologie Catholique de Budapest: *La Sécurité par la domination plutôt que l'abandon par la confiance?* Dans ce chapitre de la série d'études lancée sous le titre *L'homme ouvert au monde* (*Weltoffenheit*), l'auteur étudie le rôle que la confiance tient dans l'existence de l'homme. Il rappelle que dans notre vie quotidienne, nous avons à faire preuve, à tout instant, de notre bonne foi, à nous fier aux choses puisque nous ne sommes pas en mesure d'examiner préalablement par exemple la qualité de l'aliment que nous consommons, ni de vérifier, du point de vue mécanique, l'état du moyen de communication que nous utilisons. Nos relations interhumaines ne reposent pas moins sur la confiance. En même temps, elles ne sont pas sans comporter aussi des risques difficiles à évaluer avec certitude à l'avance. A son tour, le monde qui l'entoure et sur lequel il est loin d'avoir une emprise totale, lui crée une autre source d'insécurité. Ebranlé dans sa confiance, l'homme se sent poussé à se mettre en quête de sa sécurité. Dans les civilisations primitives, l'homme se trouvant livré aux forces inconnues de la nature, ne disposait d'autres moyens que de rites magiques pour tenter de les influencer en sa faveur. On voit le même esprit de la magie survivre dans toute tentative par laquelle l'homme cherche à disposer de Dieu à son gré. Toutefois l'aspiration de l'homme de se mettre à l'abri de toute insécurité en voulant s'ériger en maître absolu du monde est *a priori* condamné à l'échec. L'homme n'a le droit de se soumettre la terre que dans les limites du mandat dont il fut chargé par son Créateur et sa domination sur la terre ne peut ignorer ce régulateur qui est constitué par sa confiance sans réserve en Dieu. — Béla Hegyi a eu une „entrevue VIGILIA” avec le célèbre artiste peintre Endre Bálint. En s'entretenant sur son *credo* artistique, l'artiste a souligné entre autres: „... Une oeuvre d'art n'est crédible que si elle comporte quelque message de foi.

Comment l'art chrétien aurait-il pu naître sans la foi? Cependant dès que l'Eglise commença à l'enfermer dans des formulations doctrinales rigoureuses et que les autorités temporelles tentèrent de l'imposer par la voie des armes, cette foi alla en perdant de plus en plus son dynamisme vital. Aussi at-elle finj par être supplantée par une foi qui, libérée de ces entraves, fut à la source d'un engagement plus total de l'homme et d'une expérience plus intime de Dieu. Il va de soi que cette foi n'a pas tardé à renouveler aussi le langage artistique dans lequel elle s'exprimait."

I N H A L T

László Boda: Schöpferischer Geist. Der Autor, Professor an der Budapester Katholischen Theologischen Akademie, macht auf einen eigenartigen Aspekt des Wirkens des Heiligen Geistes aufmerksam. Er zieht eine Parallele zwischen dem profanen künstlerischen Schaffen und der ihm ähnlichen schöpferischen Tätigkeit im religiösen, kirchlichen Leben. Einer allgemein angenommenen Auffassung entsprechend sind drei Sachen nötig um ein hervorragendes künstlerisches, literarisches oder wissenschaftliches Werk schaffen zu können. Zunächst Talent, dann Fleiss und zur entsprechenden Manifestation des Talents ist auch ein Zustand der Inspiration unvermeidlich, ein Zustand der die Persönlichkeit in einigen Perioden ihres Lebens, manchmal sehr dauerhaft, in einen beinahe extatischen Zustand erhebt. Näher betrachtet haben die hervorragenden profanistisch-religiösen Lebenswerke dieselben Vorbedingungen. In erster Reihe können wir bei den Heiligen beobachten, dass das religiöse Leben dieses spezifische Talent nicht entbehren kann, das die Theologie die Geschenke des Heiligen Geistes nennt. Diese Geschenke geben eine besondere Empfindlichkeit in den Sachen Gottes. Ebenso unentbehrlich ist im Gnadenleben der Fleiss, der das Talent zur Entfaltung bringt. Der Heilige Paulus macht öfters darauf aufmerksam. Letztlich ist leicht zu verstehen, wie wichtig im religiösen Leben ein Zustand der Inspiration ist, die Inspiration die die grossen Schaffenden der Religion, die mystischen Heiligen so oft in Extase erhob. So ähnliches erlebte beinahe jeder religiöse Mensch in Momenten einer inbrünstigen Andacht. Wie wir aber auch in der profanen Kunst ein ihr ebenbürtigen ästhetischen Urteil nicht entbehren können, ebenso bedarf auch die „schöpferische Tätigkeit“ auf dem Gebiet des religiösen Lebens einer objektiven Kritik, zu deren Ausübung in erster Reihe die Theologie berufen ist. Selbstverständlich müssen wir wissen, dass der profanen Kritik ähnlich auch hier ein Irrtum vorkommen kann, das Missverständnis eines echten Talents oder die Überbewertung eines falschen Talents und teilweise deswegen erklärt die Kirche niemanden in seinem Leben zum Heiligen. Im allgemeinen können wir darauf vertrauen, dass die Geschichte früher oder später den echten Profeten bekräftigt und den falschen Profeten enthüllt. — *Simone Weil*: Formes de l'amour implicite de Dieu. (2. Teil) — *Tamás Nyíri*: Sicherheit oder Vertrauen. In seiner Studienreihe über den Weltoffenen Menschen schildert der Autor diesmal wie sehr der Mensch das Vertrauen braucht um seiner wichtigsten Aufgabe, der Gestaltung seines Lebens nachkommen zu können. Im Alltag sind wir stets auf die Gutgläubigkeit angewiesen, wir müssen den Gegenständen und Dingen trauen, wir können ja weder die Speisen die wir essen, noch den technischen Zustand des Verkehrsmittels in den wir einsteigen, kontrollieren. Noch weniger können wir auf dem Vertrauen verzichten wenn wir nicht mit Gegenständen, sondern mit Menschen zu tun haben. Obwohl es hier noch unmöglicher ist die Risiken, die Kontakte mit Menschen mitbringen, auf exakter Weise zu schätzen. Das Verhältnis zwischen dem Menschen und der Wirklichkeit baut sich jedenfalls auf dem Vertrauen auf. Einfach ist es natürlich nicht, da eine allgemeine Erfahrung zeigt wie sehr der Mensch dazu neigt, das Vertrauen mit der Sicherheit zu verwechseln. Das gilt auch für unsere Kontakte mit Gott und eigentlich von diesem Streben kommt jede Magie mit der der Mensch seinen Willen Gott aufnötigen will. Diese unablässige Suche nach Sicherheit steht aber in krassem Widerspruch der Vorbedingung unserer Existenz, dem Vertrauen gegenüber. Der Sicherheit suchende Mensch sägt selber den Ast ab, auf dem er sitzt, da es prinzipiell nicht möglich ist, jede Unsicherheit zu zerstreuen und schrankenlos die Welt zu beherrschen. Der Mensch kann nur im Gottes Namen die Erde betreuen und bebauen, und seine Herrschaft muss durch sein unendliches

Vertrauen an Gott geregelt werden. — *Béla Hegyi* führt ein Vigiliagespräch mit dem namhaften Maler *Endre Bálint*, der von seinem Leben und von seiner Kunst spricht. „Ich glaube an nichts geistig kommunizierbares — sagt unter anderem *Endre Bálint* —, hinter dem ich nicht einem Glaubens-Gehalt fühle. Es sind manche die diesen Glaubens-Gehalt auf Phrasen reduzieren und diesen anderen aufzwingen wollen. In der Kunst sind aber keine vorher erdachte und praktizierbare Prinzipien, in der Kunst hat nur das Erlebnis, die innere Wahrheit eine Bedeutung. Glauben muss strahlen, nur dann ist das Werk glaubwürdig. Eine jede authentische Arbeit suggeriert einen Glaubens-Inhalt. Wie hätte die christliche Kunst ohne Glauben zustande kommen können? Es ist wahr, dass nachdem dieser Glauben zu harten Thesen konzipiert wurde und die weltlichen Mächte es mit Waffengewalt verbreiteten, begann er seine Kraft zu verlieren und musste seine Platz anderen, freierem — und dadurch Gottesnäherem — Glaubens-Gehalt übergeben, das natürlich auch die Formsprache veränderte.“ — *Péter Hédervári*: Die Buddha-Legende und einige seiner geologischen Bezüge. — *Grácia Kerényi*: Reisebericht aus Österreich.

CONTENTS

László Boda: Creating spirit. *László Boda*, professor of the Budapest Theological Academy, calls the attention to a particular aspect of the operation of the Holy Ghost. He parallels the work of the creative artist to creative activity in spiritual life. According to the general view, three things are needed to bring about an outstanding artistic, literary and scientific work: talent, efforts, and a certain state in inspiration, indispensable for the manifestation of talent. Getting a nearer view of things, prophetic oeuvres have the same prerequisites as works of art. Religious life cannot do without a peculiar talent theology calls „the gifts of the Holy Ghost“. They endow man with an extraordinary susceptibility for all things that concern God. Likewise, efforts of man are also needed for a life in grace, since man can unfold his spiritual talent with assiduous work. Saint Paul often reminds us of this fact. It is then easy to understand the importance of this state of inspiration which has often entranced the saint mystics. Just like in profane arts, „creative work“ in the world of religion cannot dispense with objective criticism, here, it falls into the competence of theology. We must, of course, be aware of the fact that mistakes might occur here, too, the same as in profane criticism: real talents are sometimes misappreciated, pseudo-talents, on the other hand, over-estimated. This is the reason why the Church never canonizes anybody in his lifetime. We can generally be assured that history sooner or later, justifies real prophets and unmasks false prophets.

Simone Weil: Formes de l'amour implicite de Dieu (Part 2.). — *Tamás Nyíri*: Security and confidence. In this part of the series of essays entitled: Open to the World, the author expounds that it is most important for man to fulfil his main task, life itself. The relationship between man and realities is necessarily built upon confidence. In reality, however, it is far from being so simple. It is a general experience that man inclines to substitute safety for trust, and that in his relations to God as well. This is actually the origin of all sorts of magic, which practically attempt to work man's will upon God. Yet, being always on the safe side is diametrically opposed to trust, the prerequisite of our very existence. It creates a paradoxical situation, namely, a man insisting on safety actually cuts his own throat, since it is impossible to dispel all uncertainty from our life, and to have absolute control over this world.

Béla Hegyi interviewed *Endre Bálint*, famous painter, who declared himself about his life and artistic creed. „I don't believe in intellectual communication which lacks of a tenor of faith“ — says *Endre Bálint* among others. „Some people reduce the tenor of faith to empty phrases, which they impose to other people. In arts, however, on'y personal experiences, only immanent truth are of significance. A work of art is only authentic if it inspires faith. How could have Christian art been possibly created without faith? True enough, after it had been shaped into rigid formulae by the Church, and diffused by the secular powers by force, it began to lose of its immanent strength, and had to give place to another, more free, more human, — and therefore more godly — tenor of faith, which, on its turn, changed the form of expression of arts.“

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR A—Z-IG

SZABADEGYHÁZAK. (Németül: Freikirchen.) Protestáns nyelvhasználatban így nevezik azokat az egyházakat, amelyek egyházszervezetileg szabaddá tették magukat az egyes országok történelmi (protestáns) egyházaitól. A népegyházzal ellentétben nem hagyományból, hanem saját elhatározásuk, megtérésük alapján rekrutálódnak híveik. Szervezetükben eredetükben ezek is az egyetemesség igényével fellépő egyházak, és nem szekták. Ugyanakkor, éppen a történelmi egyházakkal folytatott harcaik során, sok szektás beszűkültséget mutatnak. A határvonalat nem mindig könnyű meghatározni.

Ide kapcsoljuk a következő címszavunkat:

SZEKTA. (A latinban: seco = vágni; secta = kivágott út.) Szektának nevezzünk olyan kisebb keresztény közösségeket, amelyek elvileg tagadják a megváltás egyetemességét, és azt csak a nagy többségtől elkülönült „választottaknak” tartják fenn. Általános jellemzőjük a Szentírás szó szerinti, sőt gyakran erőszakolt magyarázata (főleg a Jelenések Könyvéé), alkinyilatkoztatások hite, közeli világvég-várás, fanatizmus, agresszív térítési mód, egymásért rendkívüli áldozatkészség. A szekták általában nem vesznek részt az ökumenikus mozgalomban, és ilyen szempontból megközelíthetetlenek. Magyarországon legismertebb szekta a „Jehova tanúi” azaz jehovisták.

SZAKRÁLIS. (Lásd a „DESZAKRALIZÁCIÓ” címszónál.)

SZANKCIO. Eredeti latin jelentésében: egy törvény szentesítése. Mai értelmében: büntető rendelkezés valamely törvény megszegőjére, megtorlás. A ma még érvényben levő egyházi törvénykönyv jelentős része ilyen szankciókat tartalmaz.

SZAVAHIHETŐSÉG. (A latinban: credibilitas; németben: Glaubwürdigkeit.) Köznapi értelemben megbízhatóságot jelent. Mai, zsinatutáni egyházi szóhasználatban azonban más értelmet is nyert: annyi, mint valamilyen eszme (főleg az evangélium) becsületes, hiteles bemutat-

tása. Együtt jár az elkövetett hibák tárgyilagossággal (= önkritika). Szavahihetőség hiányával vádolják az egyházat ott, ahol — Jézussal ellentétben — nem áll az elnyomottak oldalára. Ilyen magatartás esetén az emberek abban sem hallgatnak az egyház szavára, amiben csakugyan az igazságot hirdeti. Ebben az esetben beszélünk „szavahihetőségi krízisről”. Sokan a zsinati megújulás késlekedése miatt aggódnak attól, hogy maga az egyház is szavahihetőségi krízisbe kerül.

SZEKULARIZMUS, SZEKULARIZÁCIÓ. (A latinban magának a „seculum” szónak értelme is több változáson ment át. Kezdetben időbelileg jelentette azt a kort, amelyben élünk; később korszakot, nagyon hosszú időt értettek rajta. A régi egyházi nyelvben azt jelentette: „az idők végezetéig tartó”, sőt jelentette az örökkévalóságot is. Legújabb egyházi nyelvünkben viszont a „profán” világot jelenti, amelyben élünk.) Két fenti címszavunk, nyelvi hasonlósága ellenére, nagyon eltérő jelentésű. Szekularizmuson értjük a teljes evilágiságot, mely kizár minden „transzcendenciát”, azaz mindent, ami a földi létet túlmutat. Ez tehát a kereszténységgel nem fér össze. Politikai vetülete a laicizmus. (Lásd ott.)

Ezzel szemben a „szekularizáció” első sorban régi társadalompolitikai kifejezés: jelenti a „Klerikalizmus” (azaz: a papság és az intézményes egyház evilági, politikai uralma, befolyása) megszüntetését. A szekularizált társadalomban helye van még a vallásnak: de ezt az emberek magánügyének tekintik. A szekularizáció társadalmi folyamata a francia forradalom óta végigment az egész világon. Néhol békés megegyezéssel (például konkordátumokkal), másutt a laicizmus egyházpolitikai harcai („kulturharcok”) során. Innen a régi kifejezés: a szekularizáció egyet jelentett az egyházi vagyon állami elkobzásával.

Zsinatutáni szóhasználatban „szekularizációról” más értelemben is beszélnek: így nevezik a politika, tudomány, technika, ipar, kereskedelem stb. önállóvá (autonómmá) alakult törvényeit, amelyek önmagukban nem vallásellenesek ugyan, de egyszerűen nem érdekli őket a „más-világ”, vagyis hogy a vallások miként vélekednek róluk. A szekularizáció fogalma részben egybeesik a „Deszakralizációval”. Ilyen értelemben a mágikus valóságosság elvetését jelenti.

Bálint 52.

Bálint Endre munkája